

B2-páholy

Csöndes, vézna kis emberrel lépegetek a Lehel téri piacon a nyers tökmagot árusító nő bódéja felé. (Évek óta szenvedélyem a tökmagsütés – és törögetés –, aminek megvannak a maga szabályai, áztatás, sózás, tepsiben párolás, sütés stb., de elsősorban nélkülözhetetlen tényező az alapanyag, a tökmag beszerzése, ami nem is olyan egyszerű, mint első pillantásra látszik, de erről talán majd máskor...) Barátom közben beszél, be nem áll a szája. Költészetről, irodalomról, alkotókörök szervezéséről, nőkről, gitárról, mikor mibe botlik bele épp a nyelve. Váratlanul a focira terelődik a szó, ami – mit mondjak? – mostanában meglehetősen kiesik az érdeklődési körömből. R. viszont szinte szárnyalni kezd, amikor a soron következő Fradi–Újpest rangadóról beszél, ami már csak azért is rendhagyóan fontos lesz, mert utána bezárják és átépítik az FTC stadionját. A rendhagyóság ezzel ki is merült. A fontosság maradt inkább napirenden. Hogy miért is annyira fontos a lilákkal megküzdeni hamarosan.

– A bunyó miatt – kezd el lelkendezve ugrabugrálni R. –, szétverjük a kurva újpesti szurkolók pofáját, kirugdossuk a genyadékok összes fogát, elégetjük a zászlóikat meg a transzparensüket, vér folyik mindenfelé a stadion körül, stb., stb.

Nézem az erről az oldalról még nem ismert barátomat, aki alanyi költő lévén, szerelmes és szenvedelmes verseket ír, gyakori vendégszövegeiben a szív, a könny, a bánat, a magány, az árvaság, a tiszta lélek veresége a gyalázatos világgal szemben.

Nem egyezik a kép. Sehogy sem tudom összezsúsztatni a kettőt. A költőt meg a szurkolót. A ligetek mélyén bujkáló Csokonait Zápolyával vagy Haynauval. Ugyane lélek hullong a versekben, aki üvegekkel dobálja meg az újpesti lilák szurkolóit, lerúgja a rendőr fejét, tarkón veri a gyerekeit kézen fogva vezető, ellenséges táborhoz – vagy éppen egyikhez sem – tartozó apát?

– Mire jó ez? – kérdezem minden meggyőződés nélkül. – Adunk a pofájukra a szemeteknek! – pattog immár a szárazmagos bolt előtt fegyelmezetten ácsorgó sor mellett a kis ember –, ez már hagyomány, enélkül nincs igazi meccs, a szurkolás együtt jár azzal, hogy szétverjük a genyákat. – Jobban megnézem, semmi kétség, ez a barátom. Kivetkőzve is fölismerhető, de már nem annyira, mint amikor a műzsákkal társalkodik. Egy irdatlan hústorony tart felénk a közeli hentesbolt irányából, kopasz, mint az istennyila, és nagyon nem szeretnék vele sötétedés után kihalt mellékutcában amúgy találkozni. A kisember, mintha a gyereke lenne, szinte fölugrik az ölébe, ölelik egymást, és monoton szerelemben ismételtetik: adunk a pofájukra a rohadtaknak, adunk a pofájukra a szemeteknek.

– Ő az egyik vezérszurkoló – magyarázza R., amikor a hústorony végre odébbáll –, nagyon rendes srác. – Az – hagyom rá. – Szétverjük a pofájukat, lemossuk Újpestet a térképről – közeledik a költői megszólalás felé. – Nem jössz ki egy kis balhéra velünk? – kérdezi. – Nem. – Írtál mostanában? – kérdezi hangot és arcot váltva. – Nem – mondom határozatlanul –, és ez jó nektek, ott kint? – utalok vissza az előző témára bátortalanul.

– Kurva jó, nemhogy jó, a legjobb, apám – kapja el ismét a hév R.-t. – Addig megzenésítem néhány balladámat, eljössz meghallgatni majd őket az S. színházba? – Nem – mondom, és magam sem tudom, miért mondom. Hiszen az író magánélete soha nem tartozik az olvasóira...

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 3. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (dokumentum), **Elek Szilvia** (zene),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (próza), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (törtélel), **Vincze Ferenc** (műbírálat, főszerkesztő-helyettes), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**.

Naplút-kör: **Csűrös Miklós, Doncsev Toso, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor, Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Szőrényi László** (tiszteltetelli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: Ady Endre Művelődési Központ, 1043 Budapest, Tavasz u. 4.

Telefón/fax: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231 • E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája borítóbelső

Előter

Wintermantel Zsolt: Újpest, ahol szeretünk élni 3

Évgyűrűk

Fericsán Kálmán: Egy újpesti gyerek
az ötvenes években 5

Fénykör

Derce Tamás 11; Gloviczki Zoltán 12;
Jolsvai András 13; Kadlecovits Géza 13;
Kovács Ivánné 14; Miletics Iván 15;
Somos András 16; Várhidi Pál 21

Hétvári Andrea: Illatélmények másképp. 22

Újpest választotta a feladatra

(M. Orbán András interjúja

Dr. Hollósi Antallal) 24

Sipos Lajos: Három költő Újpesten 26

Valachi Anna: Írók, költők, csillagzatok 42

Téka

Lebstück Mária honvédhuszár főhadnagy
emlékiratai 1848–49-ből 50

Szerényi Mária: Jámbor Pál verse Újpestről . . 54

Jókai Mór: Interpelláció az új-pesti

kikötő mocsaraiból 56

Krúdy Gyula: A régi kocsihoz 57

Móricz Zsigmond: Az újpesti bútor 59

Szerényi Antalné: Ismeretlen Kassák-vers . . 61

Iványiné Konrád Gizella: A versíró Derkovits. . 63

Vas István: Nehéz szerelem

– Mért vijjog a saskeselyű? 64

Dokumentum

Urbán László: Berda József üzenete 66

Bertalan Tivadar: Kíváncsiság 70

Györe Balázs: Újpest, 1961 74

Vasadi Péter: Címtelen I.; Címtelen II. 75

Bíró József: Zengaházészengazutca. 78

Boga Bálint: Most és ötven éve;

Ősz és tél között. 79

Szerényi Antalné: Oratórium Újpestről. 80

Tárlat

Újpesti képzőművészek munkái . . .színes melléklet

Újpest Alapítólevele (1840)81

Fejes Antal: Újpest címere:
legenda és valóság85

Hangírás

(Hely)történetek
(Gróf Károlyi Lászlóval
Szöllősy Marianne beszélget)87

Fericsán Kálmán: Újpestre tekintett Európa . . 92

Krizsán Sándor: Pest és Újpest első lóvasútja 98

Rojkó Annamária: Aschner Lipót,
a sportmecénás103

Verrasztó Gábor: Az olimpikon halála110

Tizennegyedmagunkban

Molnár István Gábor – Rigó György:
Egy újpesti muzsikusdinasztia,
a Rigó család113

Berek

Kriska György – Gánóczy Anita:
Újpest és környékének
természeti értékei.119

E számunk szerzői.129

Illusztrációk

Újpesti képek4, 10, 61

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 73.

Németh Péter Mikola:
„A múlt, a jelen elé tartott tükör”
(Augusztusi dialógus
Szőnyi Zsuzsával Rómában)

A lapszám összeállításában nyújtott segítségéért
köszönetet mondunk
Bertalan Tivadarnak, Hétvári Andreának,
Molnár Szabolcsnak, Rojkó Annamáriának,
Sipos Lajosnak, Szöllősy Marianne-nak

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 3. szám

Újpest

A lapszám megjelenését
Budapest Főváros IV. Kerület
Újpest Önkormányzata
támogatta.

Wintermantel Zsolt

Újpest, ahol szeretünk élni

Szeretettel köszöntöm a Napút olvasóit. Nagy öröm számomra, hogy egy ilyen igényes folyóirat egész számot szentel Újpestnek, és örömmel tettem eleget a megtisztelő felkérésnek, amelyben a szerkesztők egy rövid köszöntő megírására biztattak.

Több évtizede élek Újpesten, az itt élők bizalmából pedig több mint két éve polgármesterként szolgálhatom városunkat és polgárait. Igen, Újpest számunkra város, nem pusztán kerület, mindamellett, hogy az elmúlt hatvan-egynéhány év alatt hozzáértünk a fővároshoz, és ez is fontos számunkra.

A köszöntőmnnek adott cím valójában az újpestiek választása. Amikor 2012-ben minden háztartásba kérdőívet küldtünk, melyben sok fontos dolog között azt is megkérdeztük, mit választanának Újpest jelmondatának, ez

a mondat kapta magasan a legtöbb szavazatot: Újpest, ahol szeretünk élni. Ma tehát ez fejezi ki leginkább az újpesti közösség számára, mit is jelent nekünk ez a város.

Újpest varázsának egyik titka szerintem éppen az, hogy mi, újpestiek szeretünk élni és szeretünk *itt* élni. Ebből fakad az a kisugárzás, ami mindenkit átjár, aki ideköltözik, és mindenkit megérint, aki idelátogat. Meggyőződésem, hogy ebből fakad az energia is, amely Újpestet néhány évtized alatt sikeres, legendás várossá tette.

Újpest bővelkedik a sikerekben, legendákban – a sikeres és legendás személyiségekben. Alapítása is egy legendás történelmi család, a Károlyi-család nevéhez fűződik 1840-ben, s utána szédületes gyorsasággal nőtte ki magát Magyarország negyedik legnagyobb iparvárosává.

Százéves múltira visszatekintő sporttörténelmünk rangot ad nemcsak a városnak, az egész nemzet hírnevét is öregbíti. Legendás sportklubunk az UTE, amely világhírű sportolókat, olimpiai bajnokokat adott az országnak.

Talán kevesen tudják, hogy Újpest a világűrben is jelen van. Nálunk nyílt meg 2010-ben egy a régióban egyedülálló high-tech központ, amely olyan csúcstechnikájú elektronikai eszközök tervezésére, gyártására és tesztelésére ad lehetőséget, amilyenek például a műholdas alkatrészek, repülőgép-fedélzeti műszerek, robotrepülő vagy speciális, nano-tartományban érzékelő műszerek.

Erős, összetartó közösség él itt, odafigyelünk egymásra, megbeszéljük a fontos közös ügyeket, szeretünk összejönni, találkozni kulturális programokon,

koncerteken, városnapokon. Szeretünk együtt sportolni, bográcsolni, a Szent István téren együtt nézni jelentős sporteseményeket, mint a tavalyi olimpia vagy foci EB. Minden esztendőben nagyon sok közös élménnyel gazdagítjuk egymást. Számunkra ez a város több mint a lakóhelyünk. Újpestinek lenni élet-érzés, kultúra, életforma.

Jó szórakozást kívánok az olvasóknak az Újpestről szóló írásokhoz, és mindenkit arra biztatok, jöjjenek, látogassanak el hozzánk, ismerkedjenek Újpest varázsával, múltjával és jelenével. Nemcsak élni jó itt, hanem idelátogatni is érdemes. Egy legendás város és közösség várja Önöket.

Végezetül Kaffka Margit gondolatát ajánlom figyelmükbe, aki szintén sokáig élt és alkotott Újpesten: *„Nem az a fő, hogy felül maradjunk a szóvitákban, hanem hogy belsőleg szabadok maradjunk, és simán éljünk.”*

A VÁROSHÁZA (ÉPÜLT: 1899–1900)

Fericsán Kálmán

Egy újpesti gyerek az ötvenes években

Néhány évtizedes tanári munkával eltöltött életem során egy-két levont következtetés egyike, hogy a gyermekkorban szerzett információk, átélt történések és élmények nagyon meghatározóak és kitörölhetetlenek. Gyerekkori élményeimről órák hosszat tudok és tud bárki beszélni. 1956-os emlékeim azonban hosszú éveken át tabunak számítottak. De a lényeg, az emlékek fontossága szinte semmit sem halványult. Ez a tapasztalatom segít abban a visszaemlékezésben, amelyet most leírok.

Az Erzsébet Utcai Általános Iskola (ma: Károlyi István 12 Évfolyamos Iskola) első osztályában, ahol Antal Margit volt a tanítónőm, aki egyébként az édesanyámat is tanította, még azt mondta, hogy rendes gyerek a Kálmánka, csak ne lenne olyan csöndes. Innen kezdtem el szorgalmasan romlani!

Több fontos csoportosítást, szubkulturális körülményt mellőzve, most csak azt kell megjegyezni, hogy a vagányságot az unokabátyáimnak köszönhetem. Az idősebb Fericsánoknak az volt a véleménye és az elképzelése, hogy majd én mint vékony gyermek visszatartom a már egyetemista unokabátyáimat a nagyobb problémáktól és veszélyektől, amennyiben nekik rám is kell vigyázniuk (du. programok, mozi, Tunggram strand stb.). Spontánul felépített kemény kiképzést kaptam. Az első elsajátítandó lecke az volt, hogy már lehetőleg az iskolában

el kell végezni a másnapi feladatokat, mert így több idő marad délután. A következő módszertanilag kidolgozott feladat talán az volt, miként kell a 10-es villamosról a Fény mozi előtti kanyarban – az Árpád út szemközti oldalán – leugrani. Ezt követte néhány fagyaltelvonás, mert eljárt a szám, hogy milyen szép lányokat fésültek a strandon a nagy fiúk. Szerettem a fagyaltot, gyorsan tanultam, és többé nem történt semmi említésre méltó dolog a Tungin. Aztán kiképeztek a felesugrás különböző módjaira, kézből kidobás utáni hátraszaltóra a medencében, stb. Időnként kiittam a fél medencét, de amikor ismét a víz felszínére kerültem, a „Még egyszer!” kiáltás volt az első, nem pedig a levegővétel. Ilyen körülmények közepette növekedtem évente néhány centimétert. Ennek a szép időszaknak az vetett véget, hogy önállósodtam. A „Tungin” egy lány kedvéért a Deák Ferenc nevű lapátos gőzhajó kormánylapátján a Duna közepéig utaztunk a barátaimmal, és onnan kifelé a nagy hullámok között keményen kiúsztunk a partig. Ilyet csak nyolc-tíz újpesti csibész tudott és mert megtenni. Természetesen az anyámnak megmondták (az áruló szomszéd neve és címe borítékban). Az édesanyám már felkészülten várt haza. Hiába mondtam, hogy az egész azért történt, mert a „Tungin” nincs hullámedence, mint a Gellértben és a Palatinuson, kiklopolt, mint egy karajt. Megfogadtam neki,

amit kért, mert már akkor szófogadó gyermek voltam. Az energiákat átcsoportosítottuk. Életem egyik jelentős szakasza lezárult.

A kiképzés és az iskolai elfoglaltság közötti nagy mennyiségű szabad időben a játszótéren – a mai Újpesti Gyógyfürdő és Uszoda helyén – voltak a focimeccsek. Innen emelkedett Lutz Jóska egészen az NB I-ig a Dózsában. Azonban a csapatok választása, a cserelhetőségek adta szünetekben komoly megfigyeléseket lehetett elvégezni. Hetente kétszer délutánonként megjelent a nagymamám (és még több más személy is a környékből), és a Kaszás kocsmá túloldalán lévő, a négy vadgesztenye (helyesen: bokrétafa) mögött elhelyezkedő húsbolt bejáratához ült. 17 óra körül megjelent az édesapám a Szekeres-féle gyógyszertár előtt, aki a munkából tartott hazafelé. Az Ősz utcai egykori üzeméből jött, amelyet közben államosítottak. Mindig odaszaladtam hozzá. Vacsora után leváltotta a nagymamát, és a többiek is a családtagjait. Egész éjjel váltogatták egymást a családtagok. A húsbolt másnap 9 órai nyitásához „fogták a sort”. Amikor a 3 vagy 4 fél disznó, vagy ennek megfelelő marhahús megérkezett, a hentes nem vitte hátra, hanem ott a pulton elkezdte kiosztani az „érkezési sorrend” szerint, de egyenlő mennyiségben. Nem az a tény zavart meg, hogy esetleg probléma van a Szovjetunió önzetlen hústámogatásával és a hazai túltermeléssel meg a tervek túlteljesítésével – mert ilyenre nem is gondoltam –, hanem az, hogy több gyerek megkérdezte: Ti megint tudtok sorban állni! Ennyi pénzetek van? És valóban, az ő családjaikból azon a héten nem volt a sorban senki.

Az iskolában komoly munka folyt. Rendszeresek voltak a mozilátoga-

tások, mert V. I. Lenin szerint a film tanít, nevel, szórakoztat. Az egyik filmben – akkoriban csak szovjet filmet játszottak – egy gyermek a megfelelő engedélyekkel elmehetett az édesapja hajójára. Az apa a kapitány a cári hajón. Nagy tudású és rendes ember. Szeretik őt a beosztottjai, de szigorú és igazságos. A legjobb gépészre bízta gyermeke fejlődését. A gyermek sokat tanult. Az egyik alkalommal véletlenül – egy ajtóbecsapódás miatt azt hiszik, hogy már távozott – akaratlanul kihallgatja a gépészek beszélgetését. Természetesen a nagy barátja az illegális kommunisták vezetője. Kemény szavak hangzanak el, amelyek szerint a burzsujok vért szívznak. Ezt a szöveget minden magyar gyerek akkor többször hallotta egy átlag tanítási napon. De én először azt meséltem el az édesanyámnak, hogy kiknek nincs pénzük húsrá, majd a filmet szerettem volna. A történetben addig jutottam, hogy a burzsujok vért szívznak. „Eredj, nézd meg az apádat a műhelyben!” Az édesapám már az ajtó nyitásából tudta, hogy ki jött. Intett, hogy maradjak békén. Rövidesen befejezte a műveletet és felém fordult. A szemüvegén vastagon volt a fűrészpor. Levette és mosolygott. Zavartan intettem valamit és kifordultam a gépműhelyből. A Fater tehát nem burzsuj! – állapítottam meg. Az édesanyám pedig sose tudta meg a film befejezését.

Az a normális, ha szervezkednek a gyerekek. Már az óvodában és az elemiben is szükséges, hogy összegyanak a gyerekek. Mi is ezt tettük, összebeszélünk, hogy bizony lelépünk, meglógunk az iskolából. Délutános tanítás volt. Már sokszor sötét volt, amire hazaérkeztünk. Most azonban még tovább bent kellett volna maradnunk, mert Fenyő-ünnep volt. Nekünk pedig Karácsony lesz, dön-

töttünk, és meglehetősen aktív egész napi munka után, távoztunk az épületből. Hazafelé menet elképzelttem, hogy miután feldíszítik a lakást a fogadásomra, majd a fát is, leültetnek, és jobbról mignont, balról krémest kínálva, hátulról pedig simogatva fogadnak. A megfelelő dicsérő szavak után felvesszük a legjobb ruhánkat, és ha nem is pajzsra, de minimum – stílusosan – szekrényoldalra emelnek (lévén ismert asztaloscsalád a miénk), mert a hős gyermek lelépett. Ehelyett visszazavartak az iskolába!

Micsoda szüleim vannak! Ennyire bejiedni. Rajtam fog röhögni az egész osztály, gondoltam, és teljesen elkeseredve léptem be az osztályterembe, ahol nem szóltak egy szót sem. Én voltam az egyetlen, akit visszazavartak a szülei. A többi lelépő gyerek otthon maradt. Később tudtam meg, hogy az ő szülei már kivétel nélkül az igazgatói irodában voltak. Mindnek volt valami magyarázata a történetekre, amelyet el is fogadtak. Én is félttem. A tantestület is félt. Mindenki félt.

A gyermeki játékok, focizások és a társadalmi problémák ilyen módon adtak ismereteket, élményeket nap mint nap. Egy reggel arra ébredtem, hogy valamelyik unokabátyámat megpofozta az édesapja, a keresztapám, és nem mehettek be a Műszaki Egyetemre, ahol tanultak. Akkor nagy baj van, mert ilyenről eddig még nem is hallottam. Néhány perc múlva kiderült, hogy nem volt pofon, és mind a kettő bement. Újpesttől nagyon messze, Pesten pedig forradalom van.

A Műszaki Egyetemről is van egy lényeges családi történetem. Az egyik unokabátyám szóbeli felvételijén, amikor a táblánál levezetett valamit, kivágódott az ajtó, és egy overallba öltözött fiatalember kérte, hogy őt azonnal vizsgáztassák le, mert munka-

versenyben van. Ez után a fellépés után folytatta csak a matematika-feladatát az unokabátyám, akit felvettek. A másikat a műsorszám ellenére sem. Nem véletlen, hogy innen indultak a fiatal egyetemisták. A színvonal nem lényegtelen.

Az Újpesten történtek több részletét – mint amolyan rossz gyerek – a saját szememmel láttam. Az akkori tanácsháza előtt többen szétépték a párttagkönyvüket, köztük olyanok is, akik elrendelték a mozgalmi nóták éneklését az úttörőtáborban és az iskolában, akik nyíltan hirdették, hogy amit tettek, csak az erőszak miatt tettek, nem pedig önként.

Az események gyorsan peregtek. Nagyon jó a forradalom, mert nincs tanítás. Máskor pedig egy vagy két tantermet fűtöttek, amelybe sokan összezsúfolódva tanultunk néhány órát, majd szénszünet is volt. Akkor fontos volt a tanítás, most nem. Jó a forradalom. Néhány óra múlva derült ki, hogy lövik a fiatalokat. A sorban állásoknál történt az információk cseréje.

Az egyik napon nagyobb csoportosulás volt az újpesti Szovjet Hósi Emlékmű környékén. A kormány és a pártvezetés makacs ellenállása miatt, illetve a fegyveres szembenállás miatt, feszült, sőt kiélezett volt a helyzet. Ezt a jelképet le kell dönteni! Néhány perc tanakodás után beszerezték a szükséges eszközöket, és egy újpesti srác tette a szobor nyakára a kötelet. Először csak a feje tört le. A többivel nem bírtak. Ekkor egy gépkocsit is szereztek, amellyel meghúzták, és most már a földre hanyatlott az elnyomatás és az ország kirablásának jelképe. A kötelet elhelyező és a kocsit vezető ismerős fiatal is disszidált néhány nap múlva. Nagy botrány volt, amikor ott-hon elmeséltem, hogy merre jártam.

Ugyanezen a téren volt egy öszszetűzés, amely tragikus véget ért, mert egy rendőr a szuronyával leszűrt egy fiatalembert. A ledöntött szobor helyén, annak talapzatán ravatalozták fel. Ekkor már az apámtól kapott – erre a célra, de nem erre a témára – Voigtländer Bessa típusú háború előtti fényképezőgéppel, amely elől nyílt, mint valami harmonika, jártam az utcákat. 6×9-es méretű felvételeket lehetett készíteni ezzel a géppel. Ezekben a napokban két tekercs, azaz 16 darab felvételt készítettem. Ez a ravatal volt az első, ahol a halott lábbal a tanácsháza felé feküdt. A feje és a lába kilátszott a virághalmaz alól, amely borította. A furcsa virágdíszítésre az volt a magyarázat, hogy a fiatalembert testében maradt a szurony, amelyet nem tudtak eltávolítani, és ezért virágokkal borították be. (Néhány év múlva a napóleoni háborúkról szóló filmből tanultam meg a magyarázatot, amely szerint a szűrásnál a bordák között megszorulhat a penge, és csak később van lehetőség azt eltávolítani.)

Egy másik napon teherautó indult a Megyeri temetőbe a hősi halottak temetésére. A barátommal felszálltam a platóra, és a megérkezésünk után végignéztük és -hallgattuk a szertartást.

Egy másik barátom lihegve kérészt fel, hogy már van fegyverünk is, mert amit talált, természetesen az enyém is. Katonakoromban is ilyen fegyverem volt Taszáron. Dobtáras orosz gépkarabély. Szétszedtük, kitisztítottuk. A rugós szerkezet jól működött, sorban továbbította a lövedékeket. Nem lőttünk vele egyet sem. Vagyáztunk erre a fegyverre.

Az egyik este megjelent a házunkban az a bácsi, aki az apám kedvenc fagaragómestere volt, több, egykor az apám üzemében dolgozó munkással, alkalmazottal együtt. Azért em-

lékszem pontosan a nagyszerű emberekre, mert ez a faragómester adott nekem egy kis lekvárt még igen kis koromban, majd egy egész üveggel hozott még, csupa kedvességből.

Az utolsó pillanatban cselekedtünk, mert utána néhány napig nem mehettünk sehova. Az apám kinyitotta az ablakokat, teljesen leengedte a rolókat, nem engedett fényt gyűjtani, és néhány napi hideg ételmezt tetetett el az édesanyámmal. Sőt, még a pincébe is kénytelenek voltunk lemenni, ahová több szomszédunk is bekéredzkedett. A forgácsos pincében a méretei miatt kellemes volt a helyzet. Még én is elértem kinyújtózza. Lehetett állni, ülni és a forgácsban aludni is. Az Északi összekötő hídnál folytak a harcok, és a Könyves Kálmán Gimnáziumnál. Amikor feljöttünk, az ablakaink épek voltak. Nálunk lehetett fűteni, ezért néha átjöttek a szomszédok melegedni.

A fényképek története is sokatmondó. Az Antal hentes kiváló üzlete mellett a sarkon akkor még működött egy magánfotós, akinek a két tekercest átadtam, hogy hívja elő. Nem volt hajlandó odaadni a képeket és a negatívokat. Ekkor szóltam az édesapámnak, aki eljött velem újra. Neki némi huzakodás után odaadta a képeket, amelyeket azután az édesapám semmisített meg.

Ismét Újpesten voltak az oroszok. Bizalmatlanok voltak. Apám első emberével mentünk valahová, amikor a Király utcában sokan körülvettek egy tankot. Mi is odamentünk. Néhány szót meg is értettem. Magas voltam, és az irhabundámban még terjedelmesnek is tűntem. Az egyik orosz félrelökött, és megnézte, mi van a bundám alatt. Nem volt semmi olyan, amitől félniük kellett volna. Ekkor szólt mellettem a mester: – Nézz csak

fől! – és a toronyban rám irányított fegyverrel biztosított a másik, inkább kínainak tetsző orosz.

Ezekkel a szűk utcákban nehézkesen mozgó tankokkal nem szabad sokat egy helyben maradni, mert ekkor kifigyelhetők voltak és sérülékenyek, könnyen támadhatók is – tanultam meg vagy tíz év múltán a kiképzés során. Ezt ők már akkor tudták, ezért néhány perc múlva mozdultak, odább mentek. Ekkor a szűk utcában, ha nem sikerült jól a kanyar, kifordultak a bazalt utcakövek. Egy ilyen, félelmet is keltő harci manővernél ezek a tankok végighaladtak a Rózsa utcában a mi házunk előtt is. Édesanyám az ablakban állt a függöny mögött. Amikor odaszaladtam hozzá, elkövettem azt a hibát, hogy a függönyt megmozdítottam. A tank tornyában az orosz azonnal egy tojásgránátot dobott a járdára, de az nem robbant fel.

Napokig nem mertünk kimenni. Aztán jött egy ember, akinek szoltunk, nézze meg. Szerencsénkre értett hozzá, mert felvette, és megállapította, hogy a biztosító szeg benne maradt. A karika, amelybe az ujjat kell beledugni – a legnagyobb szerencsénkre – leszakadt, de a szeg nem mozdult el, ezért nem robbant fel. Elvitte. Az édesanyámmal pedig elmentünk kenyérért.

Egy ilyen katonai manőver során szintén a Rózsa utcában – a Böröcz-kocsmával szembeni üzletben, amelyben a forradalom leverése után a Bonert bácsi fodrászata nyílt meg – kenyeret árultak, és a bekanyarodó tankról kézi fegyverrel tüzet nyitottak a sorban állókra. Több ismerősünk volt a sorban. Köztük a néhány házzal mellettünk lakó fiatal, eredetileg vörös hajú, nagyon szép lány, akinek néhány nap múlva lett volna az esküvője. Kilenc lövedéket szedtek ki a combjá-

ból. A sérülteket az Árpád-kórházba vitték. Alig épült fel, máris disszidált, és ott volt kinn az esküvője is. Eddig csak a neveltetésemnél fogva, de innen már alanyi jogon kezdtem utálni a hazánkba még csak készülődő, később pedig ideiglenesen állomásozó és baráti segítséget nyújtó szovjet csapatokat. Az összes osztálytársam hasonlóan érzett és gondolkodott.

Lényeges és meghatározó emlékei a gyermekkoromnak az iskolai élet újrakezdésének egyes eseményei voltak. A szabadon választott idegen nyelvek helyett először még csak önkéntesen, azután néhány nap múlva ismét kötelezően előírt lett az orosz nyelv tanulása. A korábban gyorsan és sikeresen megszervezett hittanórák, illetve a ministrálás egyszerre megszűnt. Két osztálytársammal én is ministráltam a Clarisseumban Újpesten. Ebből önként adódott az ellenállás módja is. Massányi Margit, Gitta néni volt az osztályfőnököm. Az ő órája előtt teleírtuk a táblát: „Ruszik hazat!”, „Nem tanulunk oroszot!”, „Hittant akarunk!” Mindenki írt valami hasonlót. Ekkor becsengettek. Gitta néni azonnal észrevette, és felénk fordult: Jól meggondoltátok?! – mondta. Az idős hölgynek gyönyörű szeme volt, de olyan csillogást nem láttunk még soha. Benne volt, hogy ezek, mi az ő tanítványai vagyunk! Behívta az igazgatót, aki megkérdezte, hogy ki volt. Erre az egész osztály felállt, illetve volt egy, aki nem. Akibe kettőt belerúgott az egyik gyerek, mire az is felállt, de tartásával jelezte, hogy nem ért egyet. A tanév végén nyugdíjazták a nagyszerű osztályfőnökünket. Eljárt a családokhoz, és továbbra is segítette a munkánkat. Két év múlva kerültem a Könyves Kálmán Gimnáziumba, ahol további nagy tudású, és az ennek megfelelő korábbi, többnyi-

re egyetemi állásukból eltávolított tanárok gondoskodtak a fejlődésünkről, anélkül hogy egyszer is szidták volna a rendszert vagy tettek volna valami megjegyzést a vezetésre és a módszereikre.

Csak sok év múlva derült fény az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel kapcsolatosan arra a tényre, amely az utolsó 1956-os családi történésnek számított. A szüleim beszélgetését hallottam meg véletlenül, de ők észrevették, és ekkor már engem is bevontak a beszélgetésbe. Egy napon az Alkotmány utcába ment az édesapám, ahol valamilyen faipari anyagot szeretett volna vásárolni. A Parlament előtti téren nagy tömeg

volt. Beszélt néhány emberrel, és ekkor eszébe jutott, hogy további feladata egy könyv beszerzése volt, amelyet a Mezőgazdasági Könyvesboltban akart megvásárolni. Beérkezett a boltba, és ekkor volt a sortűz. Bevallotta, hogy rettenetesen félt. Amikor elcsendesedtek a lövések, mindenki menekülni próbált. Az egyik közeli utcában egy taxi állt. A vezetője remegett. Lassan magához tért, és még örült is neki, hogy pénzt is keres, ha Újpestre viszi az apát. Sokan féltek megint.

Mindenki félt.

Pedig ekkor már sokan tudták, Bibó Istvánnak köszönhetően, hogy a demokráciában nem félnek a polgárok. Az a demokrata, aki nem fél!

A VÍZTORONY (ÉPÜLT: 1911–1912)

Újpest. Érezzük – mióta műhelyünk is egy éve itt működik – büszkén hangzik, így említik. Nem a kerületet, a Várost. Mi adja ezt a tartást Önnek, honnan fakad az érzés? Arra is kérjük, ossza meg velünk, ha gondolja, valamely emlékét egy itteni helyről, eseményről, találkozásról...

Derce Tamás

Újpest 1950-ig önálló, megyei jogú város volt. A legmagasabb szintű település volt a fővárost ide nem értve. Szüleim, nagyszüleim és dédszüleim is újpestiek voltak, sokat beszélgettem régi öregekkel, s úgy tudom, talán nem is készült a nagyvilágban olyan termék vagy dolog, amely itt Újpesten ne lett volna meg. Amikor Újpestet Budapesthez csatolták, a legfejlettebb város volt az összes idecsatolt város között. A rendszerváltáskor, amikor polgármester lettem, Újpestnek majdnem százszázalékos volt az infrastruktúrája, gyakorlatilag az összes út le volt aszfaltozva, illetve le volt kövezve. A városháza körüli aszfaltot, illetve a keramitot 1909-ben tették le, tehát elmondható, hogy Újpest egy olyan fejlett város szintjén volt, amelyik Európa bármelyik országában megállta volna a helyét 1950-ben. Újpestnek önálló színháza, kőszínháza volt, ahol neves színészek játszottak, Hegedűs Gyulától kezdve Major Tamásig. Jellemző, hogy a városiak nem szavazták meg a Budapesthez való csatlakozást, ezért feloszlatták a testületet, és gyakorlatilag géppisztolyok árnyékában egy új testület hozta meg a Budapesthez való csatlakozás döntését.

Én magam a mai napig azt mondom, hogy nem a belvárosba megyek, hanem bemegyek Pestre, mert otthon ezt hallottam. A szüleim is mindig így mondták, hiszen ők ebben nőttek fel, és őket már felnőtt emberként érte az a hír, az a döntés és az a tény, hogy Újpest Budapestnek lesz egy kerülete. Ők még abban nőttek fel, hogy mindig azt mondták otthon, bemegyünk Pestre, és ez megmaradt a családban szólásként. Ha valaki olvassa a régi, különösen az első világháború előtti iratokat, azt látja, hogy az akkori jómódú emberek nagy áldozatokat hoztak Újpestért, hihetetlen mennyiségű pénzt adakoztak a saját forrásaikból arra, hogy csatorna, gázvezeték, vízvezeték épüljön, hogy lekövezzék az utcákat, hogy iskolák épülhessenek. Ez az újpesti érzés tehát onnan fakadhat, hogy Újpest volt a mi valódi otthonunk. Mindig azt szoktam mondani, hogy mielőtt megszülettem, az anyaméhben voltam, s amikor megszülettem, világra jöttem, akkor ez az anyaméh Újpest volt, amely mindent megadott az embernek. Le lehetett élni itt egy teljes életet anélkül, hogy Újpestet el kellett volna hagyni. Legjobb tudomásom szerint régóta nem változik az a statisztikai adat, mely szerint Újpest lakóinak 60-70 százaléka büszke arra, hogy újpesti, és nem szeretne innen elmenni.

Optimista beállítottságú ember vagyok, annak is tudok örülni, ha beszélhetek az itt élőkkel, annak is, ha kimegyek a Duna-partra. Nagyon sok érdekes emberrel találkoztam polgármesterként, de nem lehet és nem is szeretnék kiemelni közülük senkit.

Számomra az egyik legkedvesebb hely Újpesten a Deák utca, pontosabban a Deák utcának a templom utca és az István út közötti része. A Deák utca 20.-ban születtem, és ott is laktunk egy darabig. Anyai nagyszüleim a Deák utca 29.-ben laktak, nagyapámnak volt ott egy kötöttárugyára, amely ma az Ipartestület székháza, az apai nagyszüleimnek pedig volt egy gombgyára. Gombgyárként emlegetik, de tulajdonképpen műanyaggyár volt. Műanyagból és szaruból készítettek különböző tárgyakat, dolgokat. A legkorábbi emlékeim pontosan erre az utcára terjednek ki. Nagyon szeretem a Deák utcának ezt a részét, amely túlzott mértékben nem változott meg, és gyakorlatilag még ma is majdnem teljesen úgy néz ki, ahogy gyerekkoromban.

Újpestnek számtalan más szép része van, ilyen a Duna-part vagy a Farkaserdő környéke. Nagyon szeretem a piacot is, amely maga az élet. Újpestnek olyan belső szerkezete van, amely ma már nagyon kevés városnak. Alig-alig látható olyan, hogy a városháza, a piac és a nagytemplom a városokban egy helyre épült. Ez így egy igazi fórumnak tekinthető, s ez a fórum nagyon kevés magyar városban található meg. Számomra Újpest egy igazi város, még akkor is, ha tudom, hogy ma már Budapesthez tartozik.

Gloviczki Zoltán

Pest Belvárosából származom. Ez a belvárosiság életem második felében döntően kötött Újpesthez. Több mint húsz éve kezdtem tanítani egy szinte Újpest és Angyalföld határán álló gimnáziumban, messze a szülőföldemtől. Tanítványaim jó része érkezett minden reggel innen, északról. Rajtuk keresztül jutottam el Káposztásmegyerre, a messzinél is messzibb, ezoterikus vidékre, mely végül, s valószínűleg végleg Újpesthez kötött. Az egyik biztos szál házasságomhoz s ezzel öt gyermekemhez vezető káposztásmegyeri udvarlásom története, a másik – ettől nehezen elválasztható – a káposztásmegyeri Szentháromság Plébánia országSZerte híres közösségével kialakult kapcsolatom. E két gyökér húzott végül polgárként is erre a vidékre, melynek ma is a peremén élek (Székesdúlón, Pest legészakibb utcájában), mégis teljesen magamévá laktam az elmúlt tíz-egynéhány évben. Káposztáson, majd Székesdúlón élve az új „belvárosom” Újpest-Központ lett, nyüzsgésével, forgalmával, boltjaival. Idenövesztettek a már Újpesten, a központban óvodába, iskolába járó gyermekeim. A plébániai közösség szálai elvezettek a más helyi katolikus és protestáns közösségekkel, gyülekezetekkel való kapcsolatig. A kétezres évek közepén önkormányzati képviselőjelöltként újabb ismeretségek és kötődések... Ma újpesti vagyok, azzal a városi öntudattal, ahogy a korszak egy polgármestere hivatalos leveleinek feladójaként ezt a várost jelölte meg településként...

Jolsvai András

Hogy mit jelent nekem Újpest? (Így, rövid u-val, ahogy a régiek írták, és ahogyan már csak én írom.) Erről napokig tudnék mesélni; ahogy meséltem is az elmúlt évtizedekben cikkekben, novellákban, regényekben. Nekem Újpest a levegő, mely nélkül létezni se tudnék. Nekem Újpest a létezés maga: egy különleges létezési mód. Az elmúlt években gyakran publikálók egy *Alibi* című novellagyűjteményben, ahová a szerzőktől kérnek mindig egy rövid önéletrajzot is. Én mindig ugyanazt írom magamról: „Újpesten nőtt fel a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben: azóta ezt írja.” És ez tényleg így van, nekem Újpest az ifjúság, a reménység, a biztonság, a bátorság és a szépség – és ez így is marad, amíg csak élek.

Megszállott családtörténeti kutatásaim is éppen azt a célt szolgálják, hogy még mélyebbre áshassam Újpesten a gyökereimet. Hiszen nekem Újpest a családom, ez a város úgy összefonódott a felmenőimmel, hogy azt semmi erő szét nem választhatja.

Nemrégiben például az az öröm ért, hogy hozzájuthattam a Lőrincz utcai ház eredeti dokumentumaihoz. A Lőrincz utcai ház komoly szerepet játszott családjunk történetében, egykor Ugró Gyula, nagyanjai nagybátyám vásárolta, amikor befejezte a polgármesterséget (addig a Fő utcában lakott), aztán az egyik lányáé és vejéé lett, akikkel kisgyermekként magam is sokat találkoztam, de a házban (ma már nem tudom, miért) nem jártam soha. A ház Ugró Sarolta halála után idegen kezekre került, azóta már talán a negyedik tulajdonos lakik benne, át is alakították alaposan, számomra mégis fontos – jelképes – helyszíne a családtörténetnek. Sok fényképem maradt róla, de a maga teljességében nem tudtam mégsem elképzelni. Nemrégiben aztán a Lőrincz utcában járván véletlenül megismerkedtem a ház mai lakóival, szó szót követett, mindenki elmesélte a maga történetét, aminek nemcsak az lett a vége, hogy végigsétálhattam a házon mai állapotában, hanem az is, hogy újdonsült ismerőseim, örömmömre, megajándékoztak a ház eredeti tervrajzaival.

Azóta képzeletben sokszor jártam abban a házban – az ilyesimből nálam előbb-utóbb novella lesz, vagy regény.

Így fonódik össze valóság és képzelet, és így lesz mindez Újpestté – életem legfontosabb városává.

Kadlecovits Géza

Magyarország a hazánk, Újpest az otthonunk.

Újpestinek lenni – az öreg újpestiek szerint – szerencse dolga, ez valószínűleg igaz. Szerencsésnek érezheti magát az az ember, aki itt született, és úgy döntött, hogy itt éli le az életét. A nagyarányú iparosodás, sok gyár, üzem és az ezzel együtt járó zaj és füst ellenére az újpestiek úgy tartják, hogy szép és lakható városuk. Az elmúlt évtizedekben számos tanulmány készült, amelyekben arra kerestek választ a kutatók, mi a magyarázata ennek a ragaszko-

dásnak? Miért gondolják egyesek, hogy az újpestiek önértékelése valamifajta „gőgből” ered?

A titok Újpest történetében rejlik. 1840-ben a mai Újpest területe homokos és terméketlen volt. Néhány hold szőlőn kívül más haszonnövény itt nem maradt meg. Gróf Károlyi István tudatosan iparosokat hívott ide, abban a reményben, hogy majd egy virágzó település születik. Terve sikerült, hamar gyökeret eresztett a bőripar, a feldolgozó ipar és később a textilipar. 1840-ben, amikor Újpest község megalakult, összesen 100 személy lakott itt, 1907-ben, amikor Újpest városi rangot kapott, már 55 000 (!!!) lakos élt itt, és Pozsony, Temesvár és Budapest után az ipari termelésben a negyedik helyen állt. Volt itt kikötő, vasút és hajóállomás, két kórház, kövezett úthálózat, víz- és áramszolgáltatás.

Ki ne lenne büszke ilyen hatalmas fejlődésre?

Hetven évvel ezelőtt az én korosztályom még azt tanulta az iskolában, hogy Magyarország a hazánk, Újpest az otthonunk. Az otthonunk a mi családunk. Hazafiak vagyunk, és egyben a család hűségesebb tagjai. Azt valljuk, hogy ha nem tartunk rendet az otthonunkban, ha nem tiszteljük hagyományainkat és őseinket, akkor a HAZA is gyenge lesz!

Ettől pedig óvjon minket az Isten!

Kovács Ivánné

Az ember életében első és legfontosabb a család és az otthon. Az otthon szélesebb értelemben a lakhelyünk, ahol élünk. Nekem ez Újpest. A költő szavával mondhatom: „Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága...” Hiszen már nagyszüleim is itt éltek és nevelték négy gyermeküket. Közülük hárman hosszú életük folyamán végig hűek voltak a városhoz.

Mint gyermeknek Újpest volt életem színtere. Rokonok, barátok, iskolai közösség, zeneiskola, sportegyesület és az énekkar tagjai vettek körül. Abban az időben nem volt televízió, rádióadó is csak kettő. Viszont sokat beszélgettünk, mindent, ami történt velünk aznap, délután és este elmeséltük, megbeszéltük. Sokat látogattuk rokonainkat, barátainkat. Nem voltak ezek nagy vendégségek, inkább jó hangulatú összejövetelek, beszélgetések. Az évek folyamán megismertük szüleink, nagyszüleink, rokonaink élettörténetét. Természetesen az események fő színhelye és szereplői Újpest és az itt élő emberek voltak. Kirajzolódtak előttünk a felnőtté válás gyermekkori iskolái, a Katolikus Kör, a különböző sportegyesületek, a Tungsram strand és a Lídó élete, a munkahelyek világa. A történeteket helyszínekhez is tudtuk kötni. Lassan mi is ezeken a helyeken éltük mindennapjainkat. Igaz, hogy mikor Édesanyám kérdezte: „Mész a Katolikus Körbe?”, mondtam, hogy igen, és elmentem az Úttörőházba, amely a régi kör helyén működött.

Sok régi baráti családot ismertünk meg, velünk hasonló korú gyermekeikkel barátkoztunk. Újpesten szinte mindenki ismert mindenkit. Látásból biztosan. Egy piaci bevásárlás időigényes volt, mert elbeszélgettünk Juló nénivel, akitől a mákot, diót vettük, a hentessel, a kenyéressel, és a többi ismerős,

megszokott áruval. Ismerősökkel is találkoztunk, akikkel szintén megálltunk egy kis beszélgetésre. Névről ismertük a különböző remek kisiparosokat. Mi nem a cipészhez mentünk, hanem a „Vennes bácsihoz”, ahol leülhettünk és sok érdekes dologról hallhattunk. Itt Újpesten mindent lehetett kapni, mindent meg lehetett javíttatni. A város más részén élő rokonainktól, ismerőseinktől gyakran hallottuk dicsérni Újpestet, hogy milyen remek helyen élünk.

Tetszett is a város. Bár nem volt sok különlegesen szép épülete, de meghitt volt. Szerettünk sétálni az utcáin. Mindegyiknek külön hangulata volt. Hol a hársfasor illatozott, hol az akác virágzott. Kora reggel özönlöttek rajtuk a dolgozók a rengeteg újpesti gyárba. Még most is érzem a bőrgyár vagy a Chinoin „illatát”. Ez is hozzánk tartozott.

Ahogy idősebb lesz az ember, összegződnek és letisztulnak életének eseményei, emlékei. A szeretet és a büszkeség megmarad, a hangsúly áttevéődik a komolyabb értékekre. Városvédő tevékenységem alatt rájöttem, hogy vannak dolgok, amelyhez el kell érni egy bizonyos kort. Kellenek hozzá jó szülők és tanárok, akik mindenekelőtt példát mutatnak az ifjaknak, megláttatják a szépet, megtanítanak felelősségteljesen élni. Itt, Újpesten számtalan embert lehetne felsorolni, akikre büszkék lehetünk, akik példát adtak az élet minden színterén. Nemcsak Újpesten, hanem az országban, sőt sok esetben külföldön is hírnevet szereztek maguknak és városunknak. Érdemes őket és tevékenységüket megismertetni a mai fiatalokkal is, hogy példájukból merítsenek, és ők is otthonuknak tekintsék Újpestet és tegyenek épüléséért, szépüléséért. Nem hiszem, hogy van még egy olyan város, ahol pl. húsz éve évente színvonalas helytörténeti vetélkedőt szerveznek a tanulóknak. (Van az elsők között olyan fiatal, aki már könyvet írt újpesti témában.) Az egy iskola, egy védendő sír programban is szinte valamennyi újpesti iskola részt vesz. Vannak diákok, akik teret szépítenek. Sorolhatnám még a különböző tevékenységeket. Belőlük lesznek majd az Újpestet szerető, építő, hagyományokat továbbvivő felnőttek.

Szomorúságomra, az én gyermekeim nem „újpestiek”. Férjhezmenetelem után Újpalotán kaptam lakást, ők ott nőttek fel, de jól ismerik városomat. Segítik munkámat, büszkék a sikerekre. Elnézően mosolyognak, amikor túlzottan lelkesedem egy-egy itteni eseményért. Fiam mondta egyszer egy baráti társaságban: „Hát nem tudjátok? Újpest a világ közepe. Múltkor mindenki majdnem meghalt a hőségtől, Mamci pedig büszkén telefonált, hogy Újpesten volt ma Magyarországon a legmelegebb.”

Újpest az otthonom. Boldog vagyok itt. Folytatva a költő sorait: „...remélem, testem is majd e földre süpped el.”

Miletics Iván

1929 hírhedetten fagyos januárjában, egy annál forróbb gazdasági korszak hajnalán, budai lakosnak születtem. A Városmajor körletét, álmomnak teljesültével, szüleim jóvoltából palotai családi házra váltottuk. Elemista koromtól dédelgetett célkitűzésem, hogy orvos válhassék belőlem. A történelem nagy eseményeit kerülve tömöríttem a dolgot.

Jeles matura, és egyetemi polgárrá lettem a budapesti orvoskaron. Itt lassítok egy kicsit, mert életem meghatározó pontjára érkeztem. Az egyetem iránti érdeklődésem hozott össze akkorra már medikává lett, későbbi és maig is életem társává vált feleségemmel. Ő és családja csodával határos módon élte túl Újpest egyetlen bombatámadása folytán alapjáig lerombolt házukból történt menekülésüket.

Innen ered az első kapocs Újpesthez. Sorsom az akkori rendtartás szerint, diplomázás után a Városi kórházhoz köt, s ezután elszakíthatatlanná válik a várostól. Harmincéves háziiorvoslás szoros kapcsolattá lett az én felelősségem körébe utalt emberekkel. A történet fonódó része, hogy feleségem előbb nőorvos, majd szintén az enyémmel azonos körben volt jelen.

Nem hagyhatom szó nélkül, hogy az egyetemi éveink alatt, 1951-től, mindketten mindennapos, a szombatot is beleértve, orvosírnokként szolgáltunk a diplomázásig. A közös szakmaiság is szoros kapcsolatot képezett közöttünk, melynek területe és kapcsolódása Újpest lakóihoz szerencsésen kedvező viszonyra talált. A nyári színház helyére felépülő szakrendelő lett tevékenységünk folytatásának színhelye, melynek jómagam később ügyvezető igazgatójaként vonultam nyugdíjba. Eltekintve számos nem kevésbé fontos részlet említésétől, életünk fókuszában két lányunk nevelése állt. Őket Újpest iskolái tanították, ezt a hűséget az unokák is gyakorolták, még házasságkötésükkel is.

Lakhelyem 1937 óta változatlanul az azóta családunk szaporulatával bővített otthonunkká lett. Idén gyémántdiploma illet meg, mely jelképes, mégis becses tanúsítvány. Van azonban egy nagy tisztességet jelentő nobilis elismerés a birtokomban, az Újpest város által adományozott díszpolgári cím.

A tömörített kurrikulum bizonyító háttére Újpesthez való kötődésemnek. Ki nem hagyható kapcsolatom a Közművelődési Körrel, a Városvédő Egyesülettel, melynek egy ideig elnöke is lehettem.

Újpest város és lakói, volt kezeltjeim szerető megbecsülésében ma is még adódik alkalom részesülni, pedig szolgálatom immár 1996 óta megszűnt. Hálaosan köszönöm!

Négyszeres dédszülők és Isten áldásával immár 62 éves házások lehetünk.

Somos András

Miért kötődöm Újpesthez? Miért nem szeretnék máshol élni?

Az első kérdésre könnyebb a válasz, hiszen ténykérdés. Nagyapám telepedett le Újpesten, és miután az első világháborúban elvesztette a két lábát, amiért magas kitüntetést kapott (amelyet kívánságának megfelelően koporsójában elhelyeztünk), ennek következménye volt, hogy átvészelte a vészidőszakot, és hadirokkantként trafikot bérelhetett a Mátyás téren élete végéig.

Édesapám Újpesten született, majd itt járt iskolába a Könyves Kálmán Gimnáziumba (ahonnan mellékhelyiségben történt cigarettázás vétsége miatt eltanácsolták, és kénytelen volt a Barcsay utcai gimnáziumban érettségizni). Újpesten ügyvédkedett, és miután nagybátyám is hasonló hivatást űzött, előttem is adott volt az út, melynek kezdetén édesapám íróasztala alá kuporodva

kisgyermekként szívtam magamba a pálya iránti vonzalmat. Az általános iskola befejezését követően a Könyves Kálmán Gimnáziumban igyekeztem visszanyerni a család jó hírnevét, majd ezt követően a jogi egyetemem is elvégeztem (sajnos Újpesten még jogi kar nem volt). Ügyvédjelöltként, majd ügyvédként kezdtem pályafutásomat, természetesen Újpesten. A pályaválasztásban nyilván az is motivált, hogy a lakásunktól pár száz méterre lévő Árpád út 75.-ben működő Ügyvédi Munkaközösségbe édesapám baráti köre befogadott, ahol 33 évig tevékenykedtem. Ennek az irodának volt a tagja korábban a mártírhalált halt dr. Rajki Márton, aki 1956-ban mint az újpesti Forradalmi Bizottság elnöke néhány napig békét és szeretetet hirdetett. Beszédeit mint az érettségire készülő Könyves-diákok a kényszerű szünetben végighallgattuk a Városháza mögötti Trombita téren. 1958-ban halálra ítélték, és az ítéletet végre is hajtották.

Ebben az irodában kollégáim közül többen a rendszerváltást követően különböző pártok képviselőiként váltak közismert szereplőkké a magyar politikai életben.

Jellemző volt az irodában a baráti légkör, és többek között az is, hogy a szemben lévő oldalon található „Toto” vendéglőben együtt fogyasztottunk jókedvűen 3,60 forintért gulyáslevest, és időnként 8 forintért rántott szeletet.

Nemcsak az ügyvédi irodából, hanem ablakunkból kihajolva is, balra nézve a Tavasz utcában csodálhattam az Újpesti Járásbíróság, majd későbbi nevén a IV. és XV. Kerületi Bíróság épületét. Ennek hangulatát kívülről az épület stílusa, míg belső légkörét az határozta meg, hogy a különböző jogterületen működő jogászok kollegiális, baráti viszonyban voltak. Amíg a Budapesten lévő bíróságokon a bírók és ügyészek kínosan ügyeltek arra, hogy az ügyvédekkel kapcsolatukat egy tétova köszönésre korlátozzák, addig itt a hangulat olyan volt – elsősorban a bíróság elnökének, Vilmos Laci bácsinak és utódainak jóvoltából –, hogy a rendőrség, bíróság, ügyészség és ügyvédek csapatai „ölre menő” focirangadókat vívtak, és ezt követően együtt söröztek, anélkül hogy ez elvtelen következményeket vont volna maga után. A belvárosi kollégák számára ez csodaszámba ment, ekkor éreztek ők is valamit abból, hogy mit jelent számunkra a „vidéki” Újpest.

Azon sem lehet csodálkozni, hogy házasságkötésemnek egyik alapvető feltétele volt, hogy Újpesten keressem meg életem párját, természetesen újpesti lány személyében, és családjá a lila-fehér klub szerelmese legyen. Feleségem is Újpesten született a szülőotthonban, majd ugyanitt ajándékozott meg lánygyermekemmel, aki folytatva a hagyományokat, a későbbiek során két kisunokámat is itt hozta a világra, és jelenleg Újpesten nyitotta meg a „manzart” rajziskolát neves, ugyancsak újpesti művész barátaink közreműködésével.

Fiam is itt végezte tanulmányait, a hagyományoknak megfelelően a Könyves Kálmán Gimnáziumban, majd elsődlegesen Újpesten folytatta ügyvédjelölti és ügyvédi tevékenységét.

Úgy gondolom, hogy a fentiek önmagukban is magyarázatot adnak a kötődésre. Nehezebb feladat gondolataimat és érzelmeimet megfogalmazni, amikor arra kell válaszolnom, hogy miért nem szeretnék máshol élni.

Születésemet követően pár évvel, első otthonunkat, a Tél utca és Nap utca sarkán épült családi házat elhagyva vásároltuk meg azt a házat, amely helyéből adódóan több vonatkozásban meghatározta. Az előttünk lévő teret a történe-

lem során éppen az aktualitásnak megfelelően máshogy nevezték, így volt már Városház tér, Csarnok tér, Ferenc József tér, Április 4. tér, és jelenleg Tanoda tér. Mi az Április 4. téri időszakban laktunk itt, egészen addig, amíg egy nem teljesen átgondolt városrendezést követően lebontottak családi házas negyedet, és többek között (ebben az esetben talán indokoltan) a mi otthonunkat is.

Ebben a házban gyakori vendége volt édesapámnak Berda József, az újpesti költő, aki időnként felkereste „mecénásait”, és így édesapámnak is elhozta újonnan írt köteteit, melyekbe ajánló sorokat írt. Nem véletlen, hogy 1944-ben, majd 1949-ben is szinte ugyanazokat a gondolatokat találtam a címlap hátlapján: „Szeretett barátomnak ajánlom könyvemet ezekben az embertelen időkben a régi barátsággal Berda József.”

Házunk a térrel szemben, a középvonalban épült, tőle balra az általános iskola, míg jobbra a Könyves Kálmán Gimnázium.

A Könyves Kálmán Gimnáziumban átélt élményeimről az adott keretek között nem áll módomban írni. A legfájóbb emlékem ezzel kapcsolatosan az volt, amikor 1956 őszén a kialakult harcok miatt a tánciskolát is magában foglaló ingatlan pincéjében találtunk búvóhelyet és a világháború emlékeit idézve éltük át a történeteket, majd másnap onnan feljőve a gimnázium felénk néző homlokzatát ledőlve találtuk, az iskola romokban hevert. Osztálytársaink közül többen elhagyták az országot.

A szemben lévő oldalon kis üzletek és házak. Balra mellettünk a Redlich tánciskola, ahol az újpesti fiatalság döntő többsége szerzett diplomát az aktuális tánctudományból, és itt szereztek hírnevet a kor divatjának megfelelő öltözettel és frizurával rendelkező jampik.

Jobbra az István út (később Bajcsy-Zsilinszky utca), előttünk a „Tér”. Ha az ablakon kinéztem, jobbra tekintve láttam a „Budapestre” közlekedő 12-es villamost, legtöbbször az ütközőjén „potyázó” újpesti sráccal, amit mi egyszerűen az általános szóhasználat szerint „tujázásnak” hívtunk, szüleink nem nagy öröme. Velünk egy vonalban, a másik oldalon „pompázott” a Szabadság mozi, ahol első kulturális élményeinket szereztük.

Az előadások előtt egy-két artistaszámot bámulhattunk, valamint western-filmekben gyönyörködhettünk. A nagy élmény mégis az volt, amikor a filmzalag elszakadt, teljes sötétség borult a mozira, és a nagyérdemű közönség fűlszagatóan kezdett fütyülni. Ezt még nagyobb hangerővel tette, ha a filmben erotikus jelenetet látott, amely abban az időben maximum egy csókban csúcsozott ki. Az idősebb fiatalok a hosszúra nyúlt szünetet egyéb célokra használták fel. Hajdu Bandi bácsi, a mozi kinevezett igazgatója a szegény gyerekeket mindig ingyen engedte be, ők általában az első széksor előtt ülve szívták magukba a kultúrát.

A „szabadegyetem” azonban a „Tér” volt, ahol egy helyen többirányú ismeretekre is magas fokon lehetett szert tenni, és ahol gyerekkorunktól kezdve olyan tudást szereztünk, amelyhez az elit iskolákban tanuló diákok álmodni sem jutottak.

Mindenekelőtt a foci.

Bár a gyerekek jó része az újpesti gyárakhoz kapcsolódó egyesületek kölyökszabályozójában játszott, de az igazi csemege a grundfoci volt. A rangadó a Tér előtti utca, ahol a kapufa az egyik oldalon a betonjárda, míg a másik

oldalán az iskolatáska volt. A Téren a hierarchiát a focitudás határozta meg. A játékszer kezdetben rongy-, majd később a gumilabda volt. Az egyes csapatok résztvevőit sorsolással választották a csapatkapitányok, oly módon, hogy a keresztbe tett markuk egyikébe kavicsot tettek, és aki elsőre talált, az elsőnek is választott. Itt teljes volt az egyenlőség, nem számított, hogy ki munkás, paraszt vagy értelmiségi, sőt még az egyéb kategóriájú is labdába rúghatott, ha erre a képességei predesztináltak. Előnyös helyzetben voltam, mert aki a labdát hozta, az mindig játszhatott. Édesapám mint ügyvéd annyit megengedhetett, hogy gumilabdát vett nekem, és így állandóan csapattag lehettem. Ez volt azonban az egyetlen előnyöm, mert egyébként nem volt különbség. A társalgás általában egy rövid és magánhangzót tartalmazó kifejezésből állt.

Tekintélyt csak az szerezhette, aki képességeit gólokkal bizonyította.

A Tér másik részén a snúrozás játszotta a főszerepet. Ez a játék már pénzért ment, és abban különbözött a kaszinó szabályaitól, hogy itt azért a pénz dobásánál az ügyesség is szerepet játszott, és csalni nem lehetett.

A srácok egy része az akkor hagyományos játékokat űzte, így többek között pilinckázott vagy a Téren található fákról lelógó „bakaszivarokat” tüdőzte.

A Téren a „bunyó” is divat volt szinte napi gyakorisággal. Aki a Tére kijött, az ismerte a szabályokat, és bevállalta az ezekből adódó konfliktusokat is. A mai huligánok gyakorlatától eltérő módon azonban a bunyó is más volt. Itt vagy egyenlő arányban összeverődött, szemben álló bandák estek egymásnak, vagy csúzliztak. A jelenlegi gyakorlattól eltérően nem nyolcan-tízen rugdosták a földön fekvőt, hanem, az akkori kifejezést használva, „szólóztak”, tehát egy az egyben püfölték egymást, és a többiek körülállva kedvencüknek szurkoltak.

A Téren mindig volt őr, vagy az általános iskola idős pedellusa, Tyukodi úr, aki összeszedte a csikkeket, és a maga részéről is tiszteletben tartotta az itt kialakult törvényes rendet.

Édesapám barátai, akik napi gyakorisággal észlelték, hogy a Téren én is törzstag vagyok, kérdőre vonták, hogy mi a keresnivalóm ott az „utcagyerekek” között. Ő csak mosolygott, és ma már tudom, hogy bölcsen válaszolt, amikor röviden azt mondta: a Tér a „szabadegyetem”, hadd tanuljon a gyerek. Soha nem szólt bele az ott történetekbe, de számomra az egyetlen büntetése volt, ha aznap nem mehettem ki a Tére.

A Téren kötöttünk egész életre szóló gyerekkori barátságokat, és ahogy az idő bizonyította, ezek bizonyultak a legerősebbeknek. A Térről kerültek ki a későbbi gyári munkások, tisztviselők, tanárok, orvosok, katonák, rendőrök, és folytathatnám. Akármerre sodorta a sors az itt felnőtteket, a kialakult barátság a maga szintjén fennmaradt, és a tegeződést a magázódás soha nem váltotta fel.

A későbbiek azt bizonyították, hogy ezen az igazi újpesti Téren az életből legalább annyit tanultam, mint a tudományból az egyetemen.

Természetesen nemcsak a Tér, hanem minden fájó és jó emlékem is Újpesthez köt. Az irodalmat idézve, mi újpestiek félszavakból is megértettük egymást. Ha azt mondtuk: „Tungi”, tudtuk, hogy a gyerekkorunkat meghatározó uszodáról beszélünk, az úszómesterről, Csukor Laci bácsiról, a betonteknőről, ahol egyérintőztünk; ha Állami Áruház, az nekünk csak „az állami”, amely a rendszeres randevúk meghatározó helye volt, és ahonnan reggelenként cso-

portosan indultunk a 12-es vagy 55-ös villamosokkal, hogy közel egyórai utazgatást követően bemenjünk a városba tanulni. A Lido volt maga a riviéra, és nekünk a Víztorony jelentette az Eiffel-tornyot.

Ha azt mondtuk, hogy Megyeri út, akkor azonnal a stadion jutott eszünkbe (ma már sajnos a temető is egyre inkább), és a zsúfolásig megtelt 8-as villamos, ahol a lépcsőkön és ütközőkön lógott az embertömeg. A Tungsram tetejéről is a stadiont bámuló emberek, akik annyit láttak, hogy a nézőtéren néha harmincezer ember szorong, és rágva a szotyolát ámulattal figyeli Szusza Ferit és a többieket.

Emlékszünk a családi házak szanálását követő időszakra, amikor sokan lelki beteggé váltak, hogy el kellett hagyniuk Újpestet. Bevásárlókosarakkal a kezükben évek múltán is feltűntek a város egyik legjellegzetesebb és szeretetteljesebb pontján, a piacon. A vásárlás is fontos volt, de az ismerősökkel, barátokkal történő mindennapi találkozás és a piactér hangulata mindent felülmúlt.

1962-ben alakítottuk a „Fiatal Értelmiségiek Klubját”, majd később, 1988-ban a ma is működő „Újpesti Értelmiségi Klubot”, melynek tagságát elsődlegesen a Könyves Kálmán Gimnázium diákjai és a Tér játszótársai közül toboroztuk. Később felvettük a már közel 150 éves múltra visszatekintve az „Újpesti Közművelődési Kör” nevét.

Ennek a politikailag semleges körnek a tagjait a lokálpatriotizmus és a barátság köti össze.

A minden második héten szervezett esteken a ma már 25 éve fennálló baráti kör nem véletlenül az Árpád út 66. épületében található Polgár Centrumban működik. A hely szelleme ugyanis az Újpesti Közművelődési Kör hagyományait idézi ösztönösen.

A magyar társadalmi, politikai, művészeti, irodalmi, sport- és egyéb területek legismertebb kiválóságai látogattak ide meghívottként.

Szinte valamennyien a beszélgetést azzal fejezik be: „Köszönjük a meghívást. Hírből már sokat hallottunk erről a körrel, de most személyesen győződünk meg arról, hogy Önök valóban megbecsülik és tisztelik vendégeiket és egymást. Nem is nagyon értjük, hogy ebben a mai rohanó és egymástól elhidegülő világban mi az, ami Önöket összetartja és 25 éve kéthetenként összehozza.” Mi tudjuk!

Úgy gondolom, hogy a várost alapító Károlyi István hívószava, az alapítólevél, az általa megfogalmazott szellemiség, amely mindenki számára lehetőséget biztosított az itt élésre, megélhetésre, és amelynek következtében Újpest várossá alakulását követő rövid időn belül az ország egyik jelentős ipari, kereskedelmi, szellemi központjává vált.

Néhány gondolat és epizód volt csupán, amelyekkel érzékeltetni kívántam, hogy miért szeretek itt élni.

Várhidi Pál

Az újpestiség számomra azt jelenti, hogy itt születtem, tehát ez a születési helyem. Abban az időben rengetegen játszottunk kint az utcán, így volt rendjén, nagyon-nagyon sokat fociztunk kinn. Az iskolában is óriási divat volt a labdarúgást nézni. Nálunk az első számú csapat az Újpest volt, persze. Ismertük kívülről a játékosokat, az összeállítást, úgyhogy nagyon sokat foglalkoztunk már akkor a focival, ez volt tulajdonképpen a hétfő reggeli programunk.

Fiatal gyerek voltam, amikor az Újpestehez kerültem az ifjúsági csapatba, óriási élmény volt ez, óriási! A baráti körömben is így néztek fel rám: a fiú, aki be tudott jutni az Újpest ificsapatába. Onnan következett aztán az első csapat. Abban az időben – sokat tudnék erről mesélni – olyan játékosok játszottak ott, mint Szűcs Sándor, Nagymarosi Mihály, Szusza Ferenc, Balogh II, Egressy. És akkor én tizennyolc éves koromra bekerültem közéjük.

Később, amikor megnősültem, bent kaptam lakást Pesten, csak akkor mentem be a fővárosba lakni, amikor már válogatott játékos voltam.

Egyszer nyertünk bajnokságot, ez óriási dolog volt akkor, mert olyan riválisok között sikerült – hiszen a magyar labdarúgást azóta jegyzik igazán –, mint a Honvéd, ott játszottak Puskásék, Bozsikék, aztán az MTK: Hidegkuti és a többiek... akkor a magyar labdarúgás világviszonylatban az élvonalban volt. Nekünk is óriási dolog volt, hogy ilyen csapatok mögött, mondjuk – nem is egyszer –, harmadikok tudtunk lenni, nagyon nagy nagy élmény volt mindannyiunk számára. Tízszer voltam válogatott. 35 éves koromig fociztam.

Nálunk hihetetlen nagy volt a szurkolói létszám, akik kijöttek egy mérkőzésre, nem annyi néző volt, mint amennyi sajnós most van. Az újpesti stadionban 25-30 ezer ember előtt játszottunk bajnoki mérkőzést. Abban az időben, még játékos koromban, épült a Népstadion, ott pedig kettős rangadókat játszottak a legjobb pesti csapatok, a Ferencváros, a Honvéd, az MTK és az Újpest. Ez azt jelentette, hogy a Népstadionban 70-80 ezren voltak egy dupla meccsen. Az akkori magyar labdarúgást nem lehet összehasonlítani a maival, hogy akkor mit jelentett a magyar labdarúgás, szóval...

Elkezdtük az őszi idényt, és már októberben-novemberben érkeztek a meghívások a téli szezonra, hívtak minket Európába és Dél-Amerikába is. Oda is nagyon sokszor mentünk. És amikor vége lett a bajnokságnak, a nyári időszakban is előbb kezdtük el a felkészülést, mert az egyesületeknek sokat jelentett, hogy állandó meghívásaink voltak a világ minden részére.

Az aktív futball után az edzői pályafutást választottam, ha már egyszer jóformán beleszülettem a labdarúgásba, ezt folytattam egészen nyugdíjas koromig. Amikor idejöttem az Újpestehez, 7 évig voltam itt tréner. Ebben az időben négy bajnokságot nyertünk, kétszer másodikok voltunk és egyszer harmadikok. Nem sokan dicsekedhettek ilyen eredménnyel, ez akkor fantasztikus dolog volt... Két bajnokság között augusztus végén már mindenhová rengeteg meghívásunk volt, és jóformán mindig külföldön voltak a felkészüléseink.

Utoljára ugyancsak Újpesten, a Wolfner-gyár csapatánál (Elektromos – szerk.) dolgoztam, utána abba is hagytam az edzőséget. Óriási élmény volt játékos-pályafutásom.

Hétvári Andrea

Illatélmények másképp

Van, hogy az ember nem gondolatokkal, nem is a szemével, hanem más, rejtettebb érzékszervek útján raktároz és emlékezik. Ezekben a rejtett, időálló tárlókban, fiókokban és méretre faragott komódokban aztán hosszú évtizedekig romlatlanul eláll az idő, bármilyen törékenyek, romlandóak is a hétköznapiak. Függyőminták, tekintet-sugarak, délelőttök napfény-szögei megmagyarázhatatlanul pontosan képesek bevésődni, hasonlóan az imprintinghez. Ennek azonban itt semmilyen fejlődésgenetikai magyarázata nincsen. Hacsak az nem, hogy az évek során valamennyien múzeumi szobák egész sorát halmozzuk fel magunkban, azokban megszámlálhatatlan emlék-komódot, emlék-rekeszt. Az egyik ilyen titkos rekesz tartalma nálam például darált kávé, melyet az István út egyik, árkádok alatti csemegeboltjában sikerült elraktároznom. A frissen darált, nyers kávé illata izgalmas keveréket alkotott az étcsokoládés drázsék komoly eleganciájával és a sztaniolpapírok különös illatával együtt. Napsütéses téli délután képzete társul még ma is ehhez az érzékfőlötti élményhez, a bejárati ajtóra festett töröksipkás figura pirosas-barnás színei, s a felszabadulás élménye, hogy ide belépve bármi választható, ami csak tetszik, mert – valami megmagyarázhatatlan, különös oknál fogva – a délután minden pillanata ünnep ebben a meleg barna kávé-illatban. Nem messze ettől a fényes – gyermekként számomra mindig az ünnepet idéző – helytől egy sokkal hétköznapiabb, de majdnem ugyanolyan különleges illateredet is létezett. Az István út és az Árpád út által határolt saroktelken magasodott az az épület, amely minden hajnalban a tejeskávé gőzének felfelé csavarodó illatspiráljával telt meg. Újpest egyik kedvenc reggelizőhelye. Munkába indulás előtt itt hörpintett meleg italt és ropogtatott friss pékárut a városrész apraja-nagyja. Pepita kövezet. Almazöld borítású emeletes pultokon, melyeknek épp az alsó pereméig érek, színes műanyag poharak. Színüket még ma is szeretem. Némelyikükben békebeli kakaó, megint másokban gőzölgő tejeskávé. A reggeli séta élményét a szabadon választható friss kifli és zsömlé tette teljes egészé, a régi plakáton műszempillás lottó-rek-

A Táncsics utca és az Attila utca sarkán
édesapámmal 1978-ban

lámhölgy sosem hervadó mosolya s a mázsás súlyú pénztárgép hajnali muzsikaként lüktető kattogása. Ebben a korai, csöndes forgatagban minden értelmet nyert. A félig ismeretlenként, félig ismerősként egy asztalnál ébredező emberek mintha ebben a félórán szoktak volna vissza az álom egyszemélyes magányából a nappal morajlásába. Elmenőfélben még egy félénk oldalpillantást vetek a királyi fehérben pompázó Rákóczi túrósokra. Megközelíthetetlen övezi őket. Katonás rendben sorakoznak hatalmas tálcákon. Azóta sem láttam akkorákat.

Az újpesti piac egyik kis boltja 1979 telén

A következő fény-kép-illat élmény az újpesti piac eleven dzsungelként kavargó sokasága. Édeskés csalamádé és az olajból frissen kiemelt, forró lángos mellett még valami. Piros kardvirágok a nagycsarnok egyik félreeső zugában, és egy kedves, ma már megnevezhetetlen arc, aki akkor hozzájuk tartozott. A napfény itt is rézsút esik be, mintha a fény minden helyiségbe ugyanabból a dimenzióból érkezne. Mintha egy – ma már számomra is csak emlékek útján elérhető – lezárt és megközelíthetetlen idősíkban történt volna az is, hogy lábat lógatni ültettek föl az egyik aprócska bolt pultjára, amíg a felnőttek érthetetlen nyelven konzultáltak a fejem fölött valami teljesen fölöslegesről. Annak a mélybarna fapultnak ma is élő és eleven bennem az illata. Mintha már akkor is régies, fényesre koptatott lett volna a széle, s mintha nem is a gondolat, hanem rejtett érzékszervek játéka volna most mindaz, amely ezeket a különleges, sokdimenziós fényképeket előhívta. Ezüst-bromid és magnézium nélkül – valahol itt bent.

Újpest választotta a feladatra

Dr. Hollósi Antal, a Károlyi Sándor Kórház orvos igazgatója Újpesten született, ma pedig már nem csupán orvosként, hanem országgyűlési képviselőként is a IV. kerületért tevékenykedik. Mindeközben az újpesti hagyományokat is ápolja, az Újpesti Városvédő Egyesület mellett alapító tagja és ügyvivője annak az újjászervezett értelmiségi klubnak, amelyet ma Közművelődési Kör néven ismerünk. Vallja, a hely választotta őt a feladatra, és nem fordítva.

– 1946-ban, amikor én születtem, Újpest még önálló város volt. A Megyeri Úti Általános Iskolába jártam és a Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségiztem. Bár a családban és az ismeretségi körünkben mindössze egy-két orvos volt, fiatalon határoztam el, hogy én is erre a pályára lépek, a munkahelyem pedig azóta is Újpesthez köt – mesél a kezdetekről dr. Hollósi Antal országgyűlési képviselő.

Elsőre felvették a Budapesti Orvostudományi Egyetem Általános Orvosi Karára, majd orvostanhallgatóként szintén a IV. kerületbe került gyakornoknak. Úgy gondolta, sebészként tudná leginkább kibontakoztatni tudását, ezért ebben az irányban képezte magát, és itt, a Károlyi Sándor Kórházban kapott végleges állást is. Most egyébként ennek az intézménynek az orvos igazgatója, de orvosi pályafutása során ezelőtt alorvosi, adjunktusi, majd főorvosi munkaköröket töltött be, később pedig osztályvezető-helyettes, majd kórházi orvosigazgató-helyettesként is tevékenykedett.

Az akkor fiatal sebész elsősorban újpestieket gyógyított, munkájának „eredményeivel” pedig naponta szembesült, hiszen később gyakorta összetalálkozott azokkal, akiket előzőleg ő műtött. Sőt, sok pácienséből személyes ismerőse lett, amit az orvos pozitívan élt meg, és családiasnak

érezte a(z újpesti) légkört. Mindez Hollósi doktort megerősítette abban a hitében, hogy a város választotta ki őt, és ez a gondolat érlelte meg azt az elhatározását, hogy szűkebb pátriájának közéletébe is bekapcsolódjék.

– Az Újpesti Polgár Centrum jogelődjében még a hatvanas években működött egy fiatalokat tömörítő értelmiségi klub. 1988-ban, valóságos szellemi pezsgést hozva, ez az egyesület alakult újjá és vette fel a ma is használatos Közművelődési Kör nevet – emlékszik vissza közéleti tevékenységének kezdeteire.

Két szervezet, az Újpesti Városvédő Egyesület és a Közművelődési Kör egyik alapító tagja, de utóbbinak nem csupán alakítója, hanem máig is az egyik ügyvivője. Mint mondja, a mai Közművelődési Kör, ahogyan a nevében is benne van, „közakaratot fejez ki”, erősíti a közösséget és az összetartozást. Sok hasonlóan gondolkodó embert tömörít, az Újpesthez tartozás fogja össze, estjei a város minden rétegéhez szólnak. Manapság kéthetente találkoznak. Ezenkívül a Károlyi-kórház orvos igazgatója egy egészen másfajta közösségi térnek is szükségét érzi, és szintén tesz azért, hogy sokak álma megvalósuljon.

– Noha sebészként bő négy évtizede gyógyítom az itt élőket, de hiszek abban, hogy az egészség megőrzésének nem a műtőasztalon kell kezdőd-

nie – vallja Hollósi Antal. – A megelőzésnek, az egészséges életnek nagyon nélkülözhetetlen helye egy strand, ahol nyáron oldódhat a stressz, jókedvűen együtt lehet a család, van lehetőség levegőn lenni, mozogni, úszni, lubickolni. Ez ma különösképpen fontos a felgyorsult, feszültséggel teli városi életmód miatt. A Tungstram strand egy erre alkalmas közösségi tér – volt.

Mint sok újpestit, Hollósi Antalt is számtalan kedves emlék fűzi a sokak által csak Tungiként becézett, hajdanán remekül kihasznált partszakaszhoz.

– Óriási élet volt itt a nyolcvanas években, az újpestieknek az itt töltött nyári hónapok önfelédte órái felértek egy balatoni nyaralással – emlékszik vissza. – Sokunk családjáé itt töltötte szabadságát, barátságok szövődtek, közösségek alakultak, és nem utolsósorban remek sportolási és kikapcsolódási lehetőségek adódtak ezen a helyen, amelyre ma is nosztalgiával gondolunk vissza. Életmódot jelentett ide kijárni, az újpesti közösség egyik legfontosabb találkozóhelye volt.

Hozzáteszi, késő tavasztól kora őszig töltötték kint szabad idejüket az emberek, sokaknak strandbérletük volt, és ma már bármilyen hihetetlenül hangzik, akkoriban nem kellett attól félni, hogy a pokrócon hagyott értékeket bárki elvenné.

Amikor többen is azzal fordultak hozzá, próbáljon valamit tenni annak érdekében, hogy Újpest visszakaphassa oly sok közös emlék színterét, parlamenti képviselőként kötelességének érezte, hogy felkarolja és támogassa a nemes ügyet.

– Annak idején biztatónak találtuk, hogy a General Electric (GE)

hajlandó volt tovább működtetni a strandot. Ehhez viszont tudni kell azt is, hogy Újpest Önkormányzata bár sem tulajdonosa, sem üzemeltetője nem volt a Tunginak, a maga eszközeivel mindig igyekezett támogatni, hogy az emberek tovább használhassák. Amíg üzemelt, nem kellett ingatlanadót fizetni a terület után, sőt, Újpest fizetett a GE-nek, hogy a létesítmény fogadhatta a strandolókat. Aztán 2004-ben mégis végleg bezárták. Az amerikai tulajdonú cég élére nemrég új regionális vezető került, így talán most itt a lehetőség, hogy a terület sorsa megváltozzon. A mai viszonyokhoz hozzátartozik, hogy a Duna-parton, az észak-pesti részen jelenleg a Palatinus és a Dalgály szolgálja ki a fürdőzők igényét. A Tungira viszont az újpestiekén kívül szép számmal jártak Dunakesziről, Gödről és Angyalföld északi részéből is – mondja, majd hozzáteszi: minden törvényes eszközzel azon lesznek, hogy a strand újra az újpestieké lehessen, éppen ezért mint Újpest országgyűlési képviselője levélben fordult a tulajdonos General Electric új vezetőjéhez, tegye lehetővé ezt.

Hollósi doktor a jövőt illetően optimista, hiszen a strand működtetése a GE-nek is megérné, miközben jelenleg nyomasztó látványt nyújt, és nem tudják hasznosítani. A képviselő egyúttal tisztában van vele, hogy noha az újpestiek támogatását maga mögött érzi, az önkormányzatnak sok teendője lesz, ha végül sikerül visszakapnia a Tungit. Mindennek ellenére bízik benne, hogy előbb vagy utóbb célát a kezdeményezése.

M. Orbán András

Sipos Lajos

Három költő Újpesten

Az 1880-as években kiadott oktatási törvények alakították ki Magyarországon a középfokú oktatás teljes rendszerét. Ekkor indult meg a „klasszikus humanista műveltségesezmény” otthonának szánt gimnáziumok, a műszaki, erdészeti és gazdasági egyetemekre és főiskolákra előkészítő reáliskolák és a középszintű szakoktatás intézményeinek elgondolt polgári iskolák szervezése. Az 1905–1906-os tanévben Magyarország területén már 171 gimnázium működött (ebből 118 volt felekezeti, 38 állami, 15 magán- és társasági tulajdonú), a polgári iskolák száma az 1912–1913. tanévre (az 1892. évi 186-tal szemben) 498-ra nőtt.¹ Az iskolák számának látványos és gyors növekedésével párhuzamosan nőtt az iskolákban dolgozó tanárok társadalmi súlya is. Ez a réteg, mely mint elismert szellemi foglalkozásúak csoportja már az 1848. évi márciusi törvényekben is megjelent, a társadalmi modernizációban fontos szerephez jutott a professzionális értelmiségi rétegen belül. Ezt jelzi az a tény is, miszerint a középiskolai tanárok a 19. század végén már egy fizetési osztályba kerültek a bírókkal.² Még valami növelte a tanárság presztízsét: a megalakítandó polgári leányiskolák, később a leánygimnáziumok számára tanárnőket kellett képezni, ezért az oktatásügyi rendszer fejlesztése emancipációs lehetőséget és érvényesülési terepet kínált a feltörekvő paraszti és polgári réteg gyermekeinek, a vagyonukat elvesztett dzsentricsaládok lányainak éppúgy, mint a szakértelmiségi és hivatalnokcsaládok fiainak.

Újpesten 1882-ben szervezték meg az I. számú Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskolát, hét évvel később az első polgári fiúiskolát. Az Újpesti Közművelődési Kör 1887-ben kezdeményezte a helyi gimnázium megalapítását. Ez 1905. szeptember 1-jén községi gimnáziumként nyitotta meg kapuit, 1908-ban állami fenntartású intézménnyé vált, az 1911–1912. tanévben már nyolcosztályos iskolaként Újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnázium lett.³

A 20. század elején az I. számú polgári lányiskolában tanított Kaffka Margit, az Újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnázium tanára lett Babits Mihály.

¹ Magyarország története 1890–1918, főszerk. Hanák Péter, Bp., 1978, II. k. 873–885.

² Keller Márkus: „...mentől előbb s mentől nagyobb súllyal bírjunk mi magunk”. Az Országos Középtanodai Tanáregylet megalakulásának első éve. In: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon, szerk. Kövér György, Bp., 2006, 647–671.

³ Ugró Gyula: *Újpest 1831–1930*, Bp., 1932, 442–453.; Fericsán Kálmán: *A Könyves Kálmán Gimnázium alapításának története levéltári adatok alapján*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2004. szeptember

Kaffka Margit

Kaffka Margit (1880–1918) apja felmenői között kézművesek, cukorgyári felügyelő, nemességet szerzett táblabíró is volt, anyja, Uray Margit, Szatmár megye legősibb családjának leszármazottja. Az apa korai halála után jövedelem nélkül maradt családban a leánygyermeknek kenyérkereső pályára kellett készülnie, ezért a Szatmári Királyi Katholikus Tanítóképző Intézetbe írtatták, ahol 1898-ban tanítói, majd Budapesten, az Erzsébet Nőiskola Polgári Iskolai Tanítónő Képző Intézetben 1902-ben a nyelv- és történelemtudományi szakcsoportban polgári iskolai tanítónői (tanárnői) oklevelet szerzett. Tanári munkáját 1902. szeptember 18-án kezdte meg a miskolci Állami Polgári Leányiskolában. 1907. július 5-én, saját kérelmére áthelyezték Újpestre, az I. számú polgári leányiskolába. Az áthelyezésben döntő szerepe volt annak, hogy férjét, Fröhlich Brunó erdőmérnököt szolgálattételre vezényelték Budapestre, a Földművelésügyi Minisztérium erdészeti osztályára.⁴

Az iskola, ahová Kaffka Margit egy új osztály felállítására került, 1903-tól már a második, végleges helyén működött, a frissen várossá nyilvánított település központjában. Egyik bejárata a városháza mögötti térre nyílt, főhomlokzata a Lőrinc utcára nézett. Az iskola két külön résszel, tornacsarnokkal, nyitott játszóudvarral, télen korcsolyapályával rendelkezett, tizenhat osztályába több mint hétszáz diák járt. A tanári kar tekintélyes szakemberekből állott. Az igazgató, Scherer Gyula akkor már tizennégy éve vezette az intézetet, az igazgatóság mellett „miniszteri látogató” volt. A tanárok között akadtak tankönyvírók, tanügyi és városi tisztség viselői.

Az Újpestre került Kaffka Margit 1907-ben többé-kevésbé ismert költőnek és írónak számított. 1903-ban *Versek* címmel kötete jelent meg, 1905-ben Osvát Ernő a Figyelőben közölte a *Levelek a zárdából* című kisregényét, 1906-ban közreadták második versgyűjteményét, *Kaffka Margit Könyve* címmel, és első elbeszéléskötetét, *A gondolkodók és egyéb elbeszélések* című gyűjteményt.

Férjével és akkor egyéves kislányával, Lacikával a Baross utca 26.-ban kertes, földszintes házat béreltek. A lakásuktól nem messze lévő iskolában magyart, földrajzot, szépírást és történelmet tanított. Az iskola évkönyvei szerint nem kedvelte a végletes minősítéseket. Ritkán adott kitűnőt, de elégtelent is nehezen írt be. Tanítványaira szuggesztív erővel hatott. A diákok, tanárnőjük hatására, verseket és novellákat kezdtek írni, de még külsejükben is megpróbálták utánozni az írónőt. Ruházatukat elhanyagolták, ahogyan azt a megjelenésére nem sokat adó, Váradi Borbély Zsigmondné írónő szerint „lehetetlenül öltöző” Kaffka Margittól látták.

Kaffka az iskolai munkát nagyon komolyan vette. 1908. december 7-én, az iskola 25 éves jubileumára prólogot írt, „amely az iskola történetét 60 darab vetített képpel illusztrálva adta elő”. Az ünnepségre az újpesti Éden Színházban

⁴ A Kaffka Margitra vonatkozó adatok forrása: Sipos Lajos: *Kaffka Margit újpesti tanársága*, kézirat, Bp., 1976; Sipos Lajos: *Kaffka Margit Újpesten*, Köznevelés, 1981. október 30.; Bodnár György: *Kaffka Margit*, Bp., 2001, 7–18. A továbbiakban csak a Bodnár Györgytől átvett adatokat és következtetéseket jelezzük külön.

került sor.⁵ A jubileumi évben átvette az önképzőkör vezetését is. A negyedik osztályosok számára kötelező körben korábban fogalmazási versenyeket tartottak, lírai szövegeket ültettek át prózába, 1907-ben a *Füstbe ment tervet* és Gyulai Pál költeményét, a *Hadnagy uram* címűt; az igazgató névnapjára üdvözlőbeszéd-készítő versenyt szerveztek. Kaffka Margit átalakította a munkát. Az utóbbi „versenyt” megtartotta ugyan, de a diákok a hetente tartott üléseken szavaltak, önálló munkákat olvastak föl, előre kiválasztott tagok bírálták az elhangzottakat.

1908-tól tanári munkája mellett tankönyveket is írt. Ez azért vált szükségesé, mert akkor ebben az iskolatípusban új tanterveket vezettek be. A „polgári” ugyanis nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Praktikus ismereteket tanítottak, a lányok elsajátították a könyvelés és a háztartástan alapismereteit, az iskolatípus azonban, az eredeti tervektől eltérően, nem képesített tisztviselői pályákra, nem sikerült meghosszabbítani a képzési időt sem. Az Országos Közoktatási Tanács a szerkezeti reform helyett tananyag-korszerűsítéssel és új tankönyvekkel kívánt javítani a helyzeten. Erősíteni akarták a közismereti tárgyakban megszerezhető jártasságot, a gyakorlati életre és a „női hivatásra” való felkészítést, az erkölcsi és nemzeti nevelés színvonalát. Kaffka Margit – társszerzőkkel – három tankönyvre kapott megbízást. 1908-ban jelent meg a Nagy Bélával közösen írt *Magyar olvasókönyv a polgári iskolák I. osztálya számára*, 1910-ben Kellner Fülöppel készítette el a *Magyar nyelvtan a polgári fiú- és leányiskolák II. osztálya számára* című munkát és az Istvánffyiné Márki Gabriellával és Nagy Bélával összeállított *Költészettan a magyar nemzeti irodalom történetének áttekintésével* című tankönyvet. Az olvasókönyvben Petőfitől, Aranytól, Jókaitól, Tompa Mihálytól, Gyulai Páltól, Vas Gerebentől hoztak szövegeket. Közöltek a korszak erkölcsi normáit versekbe foglaló műveket Pósa Lajostól, mesét és mondát Benedek Elektől, novellisztikus írást az úri középosztály lapját, az Új Időket szerkesztő Herczeg Ferencről. Megjelent az olvasmányok között Kaffka Margit írása is, *Az okos tréfa*, egy „derék és munkás földművesről”, Pál gazdáról, aki „értelmességével és józanságával” kiérdemelte „a többiek bizalmát”, akit két részeges, munkájával, házával, családjával nem törődő másik gazda nem tudott leitatni. Pál gazda túljárt az eszükön, a történet végén pedig hazament „csinos házába, hol elégedett, mosolygó feleség, egészséges, vidám gyerekek és ízletes vacsora várta”. Ez a könyv, mely a tantervi előírás szerint „különös tekintettel” kellett hogy legyen „a nemzetiségi vidékek iskoláira”, olvasmányt tartalmazott *A magyar gazdáról* és *A drótos tótokról*. Az elsőből kiderült, hogy az igazi magyar gazda „reggel 2 órától esti 11 óráig, s ha holdvilág van, egész éjszaka megszűnés nélkül dolgozik; pihenésül elég neki az éjjeli három óra és a déli étkezés után egy”, frissítőül hetenként egyszeri fürdés a közeli tó vizében, „tápláléka köleskása, tarhonya, lebbencs, túró, kevés szalonna, kenyér és víz”. A másodikból megtudható volt, hogy a drótos tót (a mai szóhasználatban az edényeket foltozó, rendszerint szlovák anyanyelvű vándorkézműves) a lehető legjobban él: megszokta a „csavargó életet”, nem érzi terhét, évente egyszer hazalátogat, jó családapa, felesége pedig, aki egy évet vár rá, „hú és jó

⁵ Döményné Mészáros Éva: *Kaffka Margit Újpesten*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2001. augusztus

anya". A költészettani tankönyvben a szerzők tisztázták az esztétikai alapfogalmakat: az ízlés, a divat, a művészet sajátosságait, a népköltészet, a műköltészet és a műfajtan alapkategóriáit. Gondolatmenetükben megjelent Kant meghatározása a szépről és Bergson elmélete a teremtő fejlődésről. A műfajteni példák között olvashatók voltak hun és magyar mondák, az akkori irodalmi kánonba hagyományosan beletartozó művek, de a szerkesztők bevették a tananyagba Vajda János *Nádas tavon* című versét, két kortárs költő, Czöbel Minka és Szalai Fruzsina alkotásait, valamint Kaffka Margit két költeményét, az 1903-ban írt *Petike utazik* és a mindmáig antológiadarab *Petike jár* címűt is.

1907-től kezdődő újpesti tanárságának időszaka – melyet 1910. augusztus 13-ától megszakított a minisztertől kapott egyéves tanulmányi szabadság, amelyet aztán 1911 augusztusában újabb egy évre meghosszabbítottak – az irodalomban való végleges és teljes helyfoglalás periódusa. Előbb a Magyar Génusz közli műveit, 1908. január 1-jétől a Nyugat munkatársa lett: még abban az évben négy novelláját, két versét és öt kritikáját hozta a lap. Személyes kapcsolatba került Ady Endrével, akinek verseire már 1905-ben felfigyelt, s akinek 1906-ban, az *Új versek* megjelenésekor a pályatárs magabiztosságával gratulált, s aki egyszer megfordult Kaffkákék újpesti otthonában is. Rendszeresen bejárt a Nyugat „szerkesztőségébe”, a New York kávéház karzatán lévő Nyugatasztalhoz, ahol a szerkesztő, neki különösen jó embere, Osvát Ernő fogadta a szerzőket: Móricz Zsigmondot, Tersánszky Józsi Jenőt, Balázs Bélát, Kaffka majdani második férjének, Baner Ervin orvosbiológusnak a testvérét, Elek Artúrt, Csáth Gézát, Kosztolányit, Szép Ernőt, Szabó Dezsőt, Kunfi Zsigmondot és Lukács Györgyöt, a Tanácsköztársaság későbbi népbiztosait, a Nyugat tágabb köréhez tartozó festőket, Berény Róbertet, Rippl-Rónait és a Nyolcak köréhez tartozók jó részét. Egyre több időt töltött a Nyugat tőrszasztalainál, a Bristol és a Centrál kávéházakban. 1909-ben megjelent egy gyermekkönyve és egy antológia közölte írásait, 1910-ben *Csendes válságok*, 1912-ben *Süppedő talajon* címmel elbeszéléskötetet adott ki. A kötött versek mellett a magyar és világirodalomban az idő tájt teret hódító szabad verseket is írt. Versben és novellában felfedezi családjá múltjában a dzsentrivilág végnapjait (*Morvamezőtől Urálig, A nem mindennapi ember, Polixéna tant*). Utóbbi két novellájában már az 1911-ben a Vasárnapi Újságban folytatásokban közölt *Színek és évek* című korszakos regénybe beépülő epizódok és részletek jelennek meg.⁶

A *Színek és évek* időszakában, párhuzamosan a magyar regény megújítását jelentő két Móricz-regény, a *Sárárany* (1910), *Az Isten háta mögött* (1911), két Krúdy-alkotás, *Szindbád, az ifjúság* (1911), *Szindbád utazásai* (1912) és a Babits-mű, *A gólyakalifa* (1913) megjelenésével, Kaffka Margit már jelentős írónak számított. Móricz a *Színek és évek*ben, a Nyugatban megjelent bírálatában „pompásan szárnyas, minden ballaszttól megszabadult írói tehetség” felrepülését dicsérte. Ady azt mondta róla: „Maga, Margitkám, olyan nagy tehetség, hogy már nem is számít nőnek.” Tersánszky Józsi Jenő egyik róla készített portrévázlatában ezt írta: „Kaffka Margit is azok közé az íróművészek közé tartozott, akit a legjobb kevesek meg az irodalomtörténet értékelt nagyra.”⁷

⁶ Bodnár Gy.: i. m. 27–46., 145–17., 159–162.

⁷ Tersánszky Józsi Jenő: *Nagy árnnyakról bizalmasan*, Bp., 1964, 59–60.

Az 1907 utáni néhány év Kaffka Margit személyes életében is változást hozott. Az 1905. február 17-én Fröhlich Brunóval között házassága inkább józan döntés, mint egy századelőn lehetséges szerelem betetőzése volt. A „kis erdészember”, ahogyan az író nő barátjának írta, aki „elég csinos fiú – a normálnál okosabb (kivált a szakmájában)”, s aki „az erdészetten kívül jogot is végzett”, írta egy másik levélben, és az irodalmi életbe nagy gyorsasággal bekapcsolódó író házassága hamar válságba került. Kezdetől fogva egyre inkább eltávolította a házasfeleket egymástól életformájuk, mindketten másként tekintették a házasság intézményét s benne az asszony helyzetét. 1910-ben még együtt töltöttek három hetet Párizsban, hazafelé gyalogtúrákat tettek az Alpokban, meglátogattak több német várost. Kaffka Margit azonban november 29-én elköltözött Újpestről, s kislányával a Márvány utca 29.-ben, egy magasszinti kétszobás lakásban alakította ki új otthonát. A Pestvidéki Királyi Törvényszék december 17-én felbontotta házasságukat.

Kaffka formálisan és hivatalosan 1912. július 5-én lépett ki az I. számú Magyar Királyi Állami Polgári Iskola tantestületéből. A városhoz sorsfordító időszak, a tanítványok emlékezete és egy feltehetően itt született és talán itteni emlékeket őrző 1907-es verse kapcsolta a költőnőt.

Rügyek

Jöjj, nézd kicsikém!
 Télies, szürke gallyak hegyén
 Bársonyos, hős pici rügybe zárva
 Szunnyad a vén bokor ifjú ága,
 Száz színes, illatos, dús virága, –
 Itt benn vár, – pihen.
 – Úgye, csoda ez, kicsinyem?

Halld, halld, a madár!
 Fészket rak, hogyha párra talál.
 – És őrzik, etetik, féltik, ójják,
 A pici eleven sok fiókát
 – Mind fura, nagyétű, hangos jószág,
 S lassan – nagyranő.
 – Fiam! Tietek a jövő!

Beh kék a szemed,
 Amikor fénylőn visszanevet!
 Kis ember, fiókám, szívem, vérem!
 Virágom, levelem, – reménységem!
 Minden árny, minden lomb téged védjen!
 Élj dús tavaszt!
 Áldott a dalod, az útad!⁸

⁸ Kaffka Margit: *Válogatott művei*, sajtó alá r. Bodnár György, Bp., é. n., 33–34.

Babits Mihály

A pécsi Királyi Ítéltábla bírójának árvája, Babits Mihály (1883–1941) a gimnáziumban, a családi tradíciót követve, jogi pályára készült. A tizenkét évesen azonban már diáklapot szerkesztő, regényt író, tizenöt évesen a Szekszárd és Vidékében műfordítással, hamarosan költeménnyel jelentkező diák, aki tizenhét évesen versciklust írt *Első szerelem* címmel, 1901-ben, tizennyolc éves korában a pécsi jogi kar helyett a budapesti egyetem bölcsészettudományi karára jelentkezett magyar–francia szakra (a franciát később latinra cserélte). A család literátus hagyományait folytatva a hajlamainak inkább megfelelő tanári pályára lépett. Úgy gondolta, akárcsak vele egy időben Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Szabó Dezső, György Oszkár, Benedek Marcell, meg valamivel később Áprily Lajos, József Attila és mások, hogy ezen a „polgári” pályán mégiscsak az irodalom és a művészet világában él majd.

Az 1905. május 26-án letett magyar–latin szakvizsga után a gyakorlóévre Bajára került a Zirc–Ciszterci Rend Bajai Katolikus Főgimnáziumába, ahonnan 1906-ban a szegedi főreáliskolába helyezték helyettes tanárnak, innen kinevezett „rendes” tanárként 1908. július 23-án a fogarasi gimnáziumba osztották be. Itteni tanárként jelentek meg versei *A Holnap* antológiában 1908-ban. Még ebben az évben Osvát Ernő a Nyugat munkatársai közé hívta, 1909 áprilisában a folyóirat könyvsorozatában kiadták első verseskötetét *Levelek Írisz koszorújából* címmel. A kötet a különböző újságokban és folyóiratokban, mindennek előtt a Nyugatban megjelent versei, műfordításai, tanulmányai, kritikái révén az országos figyelem középpontjába került. A könyvet a Huszadik Században Lukács György, a Vasárnapi Ujságban Schöpfung Aladár, a Nyugatban Ignóty, az Új Időkben Szilágyi Géza méltatta. Kun József, valamikori szegedi kollégája ezt írta: „Mint az éhes farkas a prédára, úgy vettem magam a kötetre és újra meg újra élveztem verseid eredetiségét, nyelvét, zenéjét és páratlan mélységeit [...] Látod, ma egy éve még majdnem teljesen ismeretlen, immár nagyreményű büszkesége vagy a magyar irodalomnak.”⁹

Az első világháború előtti Magyarország legtávolabbi csücskében, a Kárpátok szikrázó falánál fekvő Fogarasról Babits mindenképpen a fővárosba vagy annak közelébe akart kerülni. 1910-ben beadta áthelyezési kérelmét. 1911 januárjában Szüllő Géza szekszárdi parlamenti képviselő interveniált az ügyben a miniszternél. Áprilisban Hatvany Lajos, a Gyáripárosok Országos Szövetségét megalapító Hatvany-Deutsch Sándor fia Gajáry Ödön révén a házelnök Tisza Istvánnal járt a költő érdekében. Hatvany erőfeszítéseinek köszönhetően Ba-

⁹ A Babits Mihály Újpestre kerülése és újpesti tanárságára vonatkozó adatokat és következtetéseket elsősorban az alábbi munkáimból vettem: *Fogarastól Újpe stig. Tallózás Babits Mihály levelesládájában*, Hevesi Szemle, 1987. május; *Kaffka Margit és Babits Mihály Újpesten*, in: *Újpe stig. Írások a település történetéből*, szerk. Kadlecovits Géza, Sipos Lajos, Bp., 1990; Babits Mihály: „*Engem nem látott senki még.*” *Babits-olvasókönyv*, sajtó alá r. Sipos Lajos, I–II. k., Bp., 1999; *A költői szerep keresése*, in: Sipos Lajos: *Új klasszicizmus felé...* [Tanulmányok], Bp., 2002, 22–65.; Babits Mihály. *Élet – Kép*, Bp., 2003, 5–59. A következőkben a többi forrást külön jelezzük.

bitsot az 1911. július 27-én kelt miniszteri rendelettel Fogarásból az újpesti fiúgimnáziumhoz helyezték.

A város nem egyhangú lelkesedéssel fogadta a márciusban már a második verseskötetét, a *Herceg, hátha megjön a tél is!* címűt közreadó költőt. Az Ujpest, az Ujpest és Vidéke, az Ellenzéki Hírlap örömmel üdvözölte. Az Ujpesti Figyelő gúnyolódó hangú cikkében és *A nagy modern Babits Mihály Ujpesten* című versben „köszöntötte” a gimnázium új tanárát:

Tudtára adjuk minden száárnak,
 Hogy idejön Babits tanárnak,
 Verset fog írni egyre
 Reggel s ha a nap megy le,
 Verset fog írni viharban és szélben
 És délben,
 Megénekel sok újpesti Micit,
 És Tercsit,
 És dalba foglalja Lówy Bercit
 És néhány sorba
 Verset lehel az újpesti porba,
 És nem lehet vitás,
 Témája lesz a világítás,
 És ideje ha jut,
 A húrvasút,
 És elméláz,
 Milyen modern a Kör-kávéház,
 Milyen műveltek itt a papok
 És a lapok,
 Milyen szépek a lányok,
 És az utcákon a sok árok,
 Verset ír a mészárosra, pékre,
 A soha el nem készülő vízvezetékre
 Egy szóval Babits jön Fogarashonból
 És mi kinn leszünk
 A Balatonból.¹⁰

Babits Újpestre kerülése az országos lapokat is foglalkoztatta. A Világ szeptember 15-i számában *Fogarastól Ujpe stig* című vezércikkében és *Ujpest megér egy misét* című írásában tárgyalta az eseményt; a Nyugatban október 1-jén Gellért Oszkár tért ki rá; a Népszavában ugyanakkor fűzött kommentárt az áthelyezéshez Bresztovszky Ernő, az újság belső munkatársa.

E fórumokon a főváros közelébe érkezés tágabb összefüggésben jelent meg. A Világ készségesen elismerve, hogy Babits Mihály mint az „előretörő magyar irodalom” kiválósága „minden módon és minden eszközzel való pártolást is érdemel”, arra utalt: a fogarasi tanár karrierje érdekében bizonyára belépett a Mária-kongregációba, a katolikus egyház hitbuzgalmi szervezetébe,

¹⁰ Éder Zoltán: *Régi napok illata*, Bp., 2002, 56–57.

s állását is ennek köszönheti. A lap erre a feltételezésre építve, a költő ürügyén támadást indított az áthelyezések ügyében döntő, a Mária-kongregációt hivatali eszközökkel támogató Barkóczy államtitkár ellen. Bresztovszky Ernő, valamikori egyetemista társa – akit Babits annak idején a Négyesy László professzor által vezetett stílusgyakorlatokon igazságos határozottsággal bírált rossz versei miatt, s aki éppen 1911 elején szorult ki végleg a Nyugatból – a költő és a folyóirat elleni indulatait és a kongregációval szembeni ellenérzéseit összekapcsolva kelt ki a kormány ellen.

Gellért Oszkár a Nyugat október 1-jei számában, *Babits, a költő* című írásában más szférába emelte a polémiát. A kongregáció-vádat elhárítva tett hitet „a bárki magyar társánál messzebb jutott” Babits költői rangja mellett. A vitában megszólalt maga a költő is. Egyrészt szeptember 22-én a Világban elutasította azt a föltevést, hogy bármi köze lenne a kongregációhoz, másrészt a Nyugat november 1-jei számában, *Művészet és szabadság* című írásában – a személyét ért támadásokat elméleti síkra terelve – a művészet, a szabadság és a politika kérdéseit értelmezte. A politikát, mely eszmélkedése idején egyet jelentett a világtól való elzárkózással, a múltba fordulással, az egyre inkább retorikává szűkülő negyvennyolcassággal és Kossuth-kultusszal, elutasította. A politikus léthez a türelmetlen célratörést, a szabadság korlátozását kapcsolta. A művész ezzel szemben az intuíció révén a világ lényegét képes megismerni, a teljes szabadság embere, nem tartozhat „semmiféle klikkbe, ahol a szabadságot megkötik”. „A művészet – írta – maga a szabadság; bizonyos oldalról nézve ez a lényege [...] lehetetlen, hogy a művész valamitől megtagadja a szabadságot és a létjogosultságot: viszont a legművészetellenesebb dolog a művészettől valami szabadságot megtagadni.”

Az 1911 őszen Újpestre érkezett költő így nemcsak a fővároshoz, az irodalom és a magyar tudományosság központjához jutott közel, nemcsak a Nyugat szerkesztőivel és munkatársaival került kapcsolatba, de személyesen megismerkedett az *Isteni Színjáték* fordítása miatt neki különösen fontos Dante-szakértővel, Kaposi Józseffel, Ady „akart ideáljával”, a szociológus Jászi Oszkárral, az ő révén a Társadalomtudományi Társasággal és a Huszadik Századdal. 1912-es évfolyamában *Irodalom és társadalom* című tanulmányában tovább árnyalta az 1911. novemberi cikk gondolatait. Az őt ért sajtótámadások révén ezenközben közelről tapasztalhatta a létezés két változatát: a kompromisszumokat nem kötő, politikai szempontokat félretelő a „erkölcsi ember” és „kívülről vezérelt”, haszonelvű létezés ellentétét.

Az Újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban számottevő emberek közé került. Az iskolát, mely éppen az 1911–1912. tanévben szerzett jogot érettségi bizonyítvány kiadására, Mildemberger Márton, az egyik legelső újpesti telepés ükunokája, Klima Lajos igazgatta. Az énektanár Erkel Sándor, Erkel Ferenc unokája volt. A testületben Babits hamar összebarátkozott Szigeti Gyulával, aki a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából görög szótárt állított össze; Fischer Izidorral, a jeles klasszika-filológussal; Dékány Árpáddal, a hasasi varrott iparművészeti csipke tervezőjével; Hendel Ödönnel, akivel osztozott az olasz kultúra iránti szeretetében (aki a *Dizionario del Risorgimento Italiano* című szaklexikon számára megírta az olasz szabadságharc magyar résztvevőinek élettörténetét).

Babits lakásviszonyai is jól alakultak. Nem Újpesten, a mai Deák Ferenc és Venetianer Lajos utca sarkán álló iskolához közel bérelt szállást, hanem az eddigi lakóhelyeihez hasonlóan történelmi emlékekkel is rendelkező (a 15. századtól oklevelekben és hivatalos iratokban folyamatosan feltűnő), Szekszárdra is emlékeztető Rákospalotán, a Fő utca 2.-ben. Nem bútorozott szobát vett ki, mint eddig mindenhol, hanem egy teljes lakást, melyben előszoba, két mellékhelyiség és egy nagy alkóvos szoba volt. A berendezés nagy része Szekszárdról származott, a könyveit hat ládában Fogarásról Kontesveller Károly küldte utána. A könyvespolcot maga csináltatta. A szobát – olvasható az egykori tanítvány, Komjáthy Aladár visszaemlékezésében és Kosztolányi Dezső 1912. október 13-án az *Életben* közölt cikkében – „vörös függöny osztotta két részre, s egy könyvekkel teli óriás, többsoros könyvespolc töltötte ki. Az ablakon már a mező mosolygott be édesen, kis patak fényes kanyargását lehetett látni, s a hegyekkel koszorúzott háttérből derék magyar jegenyék integettek barátságosan”. A bútorai „engedelmesen hozzáidomultak, és már felvették karakterét”.¹¹

Babits az 1911–1912. tanévben az V., VI., VII. és VIII. osztályban magyar irodalmat tanított heti 3-3 órában, a VII.-ben latint heti 5 órában, emellett a VII. osztály osztályfőnöke és az önképzőkör vezetője volt. „Érdekesen adott elő, és lelkesedést tudott kelteni”, „órái szellemi felüdülést jelentettek”, sokakkal megszerettette az irodalmat, a később bölcsészettudományi karra kerültek szerint „az egyetemen meg sem közelítették az előadásait” – foglalta össze Éder Zoltán a valamikori diákok emlékező szavait. „Az új anyagra való áttérés alkalmával rendszeren ő olvasta föl a soron következő irodalmi szemelvényt. Amikor tanítványaival olvastatott föl verset, sohasem nézte a könyvet.” Az V. és VI. osztályban nem „előadott”, hanem kérdve kifejtő módszerrel dolgozott: az elhangzott irodalmi szövegekhez kérdéseket tett föl, közösen vonták le a poétikai szabályokat, aztán lejegyezték a legfontosabb tudnivalókat. A tankönyvet nem vagy alig használta. Zrínyit, Pázmányt, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt kedvelte meg leginkább a tanítványaival. Az *Isteni Színjáték*ból akkor készülő sajtó fordításából olvasott fel részleteket.¹²

Sokszor fogadta tanítványait rákospalotai otthonában is. Legtöbbet Komjáthy Aladár fordult meg nála, akinek kulcsot adott a lakásához, kisebb-nagyobb szívességekre is megkérte készülő munkáival kapcsolatban; akivel lélek szerinti apa-fiúi viszony is kialakult (s aki – Babits ösztönzésére – maga is költő lett, később beválasztották a Petőfi Társaságba, és Baumgarten-díjat is kapott). A fiatal diákkal kialakított kapcsolat bensőségeségét mutatta A „*Fiamhoz*” című 1915-ben, a Nyugatban megjelent vers és a későbbiekben Babits haláláig megőrzött, a családtagokra is kiterjedő kapcsolat.¹³ Lelkiismeretesen részt vett a „tanári tanácskozmányokon” is. Az 1912. évi második értekezleten

¹¹ Komjáthy Aladár: *Babits tanár úr*, Nyugat, 1924. április 1.; Kosztolányi Dezső: *Babits Mihály*, *Élet*, 1912. október 13.

¹² Éder Z.: i. m. 70–74.

¹³ Buda Attila: *Babits és Újpest*, in: Buda Attila: *Teremtő utánpótlás. Babits-tanulmányok*, Bp., 2007, 57.; Tóth Máté: *Komjáthy Aladár, Babits újpesti tanítványa*, *Újpesti Helytörténeti Értesítő*, 2003. szeptember

javaslatot tett „a kötelező magánolvasmányok kiegészítésére”; a „beszerzendő könyvek jegyzékének összeállításával” a konferencia őt bízta meg.¹⁴

Babits életében az újpesti tartózkodás írói-költői-műfordítói pályája szempontjából is fontos volt. Rákospalota és Újpest topográfiai elemei feltűnnek az 1913. december 16-i Nyugatban közreadott regényében, *A gólyakalifában*. Az 1923-ban megjelent *Kártyavár* színtere zömmel szintén ez a két település. A regény főhőse, Partos Kálmán pontosan azt az utat járja be megérkezésekor a Rákospalota–Újpest vasútállomástól, melyet a szerző otthonától a gimnáziumig naponta végigutazott. A villamos áthaladt a vasúti sínek feletti felüljárón (melyet csak a 20. század utolsó negyedében bontottak le), a regényben a Hunyadi (a valóságban ma: Árpád) úton, elhaladt az 1911-ben felépített víztorony előtt, elhaladt a Kassai utca sarkán volt Vigadó (a későbbi Apolló, majd Lux Filmszínház, azután Fény mozi, ma gyógyszertárnak helyet adó épület) mellett, bekanyarodott a Városháza felé, látta a piacot és a Conservatorium (ma: Zeneiskola) épületét. A polgármester, Madár János személyéhez kölcsönzött néhány vonást az első polgármester, Ugró Gyula alakjából. Hasonlóképpen vett át egy-egy jellemző részletet az akkori közélet szereplőinek életéből, mondatott el egyikkel-másikkal közszájon forgó adomát, emelt át nyelvi fordulatokat a közbeszédből.¹⁵

Itt fejezte be a *Pokol* fordítását. Rákospalotához kapcsolódik a *Palotai est*, továbbá sokat idézett verse, a *Május huszonhárom Rákospalotán*.

1.

Pest utcái között rohanó nép, puskalövések,
rendőr, tört üvegek, népszava, forradalom.
Én egyedül tehetetlenül itt számlálom a percet
nincs hír, nincs újság, villanyosom megakadt.
Néma falun lakom én, hol még az ebek sem ugatnak,
nem bőgnek tehenek, még a malac se visít.
Nádas ereszeknek alatta topázszemü tengericső csügg.
Hószínű fal, kék árny. Csend, csak a fecske csicserg.
Csak ha a villanyos átrohan itt (és mint a tehén bőg)
sejteni a város szörnyeteges közelét.
Ám most alszik a táj: egy döglött villanyos állong.
Ó bús villanyosom! bús ez a néma világ!
Bús e méla falún az üres sínekre merengni.
Ó jövevény sínek, vizstek-e még ma tovább?
Vizstek-e még ma odáig, ahol most csörren az ablak,
hol most csorran a vér, forran a forradalom?

¹⁴ Berecz Andrea: *Babits és a Könyves Gimnázium*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2004. szeptember

¹⁵ Sipos Lajos: *Élet és irodalom. Babits életének színterei, környezetének alakulásai a regényben*, in: Babits Mihály: *A gólyakalifa. Kártyavár*, sajtó alá r. Éder Zoltán, Babits Kutatócsoport, Bp., 1997, 623–632.; Rétei Eszter, *Babits Mihály Újpesten*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2002. június

hol zajgó tömegben most úr a néma Petőfi
s sarkra az Eszme kiáll isteni ríma gyanánt;
hol tán míg irom ezt, Magyarország nagy betegágyán
vér és kínok közt megszületett a Jövő.

2.

Ó te Jövő, aki jössz és senki se sejtí, hogy itt vagy;
jössz és senki se lát; jössz sűrű fátyol alatt,
mit hoztál, idegen? mit, mit viszel el? van-e célod
vagy boros emberként ingatod útaidat?
Ah, boros is vagy már ezer órült eszme borától.
Álmodsz s kóros vágy szennyezi álmod ízét!
Álom vagy magad: a mult álma, ki halni szeretne,
s sír, hogy mindene fáj s nem lehet így betegen.
Jöjjon az elhazugolt életre halálos igazság,
lesben az utcákon álljon a kószá halál:
minden mindegy már! zúgjon fel a tengerek alja!
hányódjon fel a geny! jöjjon a forradalom!
Jöjjon a barbárság! Jöjjon legalább az igazság,
annyi hazugság és elmulatások után!
Jöjjon a lázálom, mely minden bűnt kibeszél majd:
egynek mondja: „Jogok gyáva barátja, remegj!”
Másnak: „Ajkaidon kopott szó lett a szabadság!
s szíved zsarnok volt, öklöd rossz kalapács.”
Másnak: „Álnokul és önzőn fogtál kezét: íme
véres lett a kezed: moshatod a kezedet!”
Mindnek: „Félre vakult csökevény, s ti koholt ideálok!
Nem játék a világ! Látni, teremteni kell.”

A vers háttérében az 1912-es „vérvörös csütörtök” eseményei állnak. Ezen a napon Tisza István képviselőházi elnökké választása ellen tiltakozva és az általános választójog törvénybe iktatását követelve munkások vonultak a Parlament elé Újpestről, Kispestről, Csepelről. A kivezényelt rendőrök meg akarták állítani a felvonulást. A feldühödött emberek villamosokat, szekereket borítottak fel, utcakövekből barikádokat emeltek. Az eseményeket követő harmadik napon megjelent újpesti újságok is beszámoltak a történekről. „Valóságos forradalom tombolt végig a főváros utcáin, melyeken a jogaikat követelő nép és a közrend nevében túlbuzgó rendőrök vére csorgott el. A munka szünetelt, a villamos járműveket ízzé-porrá zúzta, a villamosvezetéket elvágta a tömeg [...] Hat halottat és több mint 160 sebesültet kívánt a rettenetes forradalmi játék, mely nem kímélte az ártatlanok véréet sem” – olvasható az Újpest című újságban. Az Újpest és Vidéke többek között ezeket írta: „Véres forradalom Budapest utcáin. Váci úti rombolások. Gyűjtogatások, rablások, vad támadások [...] Mikor a rendőrkapitány a munkásokat oszlásra szólította fel, a munkásság rettenetes ordítással felelt és a Váci út külső részén a burkolásra váró gránit kőtömeget zúdította

a rendőrségre.” Az Újpesti Figyelő így kezdte cikkét: „Vérbe fult az obstrukció. Ártatlan emberek véérébe.”¹⁶

A május 23-i tüntetés hangulata, eseménytörténetének néhány gondolati konzekvenciája megjelent Kaffka Margit *Hajnali ritmusok. 1912. május 23* című versében, Ady Endre *Rengj csak föld, Rohanunk a forradalomba* és *A Tűz csiholója* című alkotásában. Babits költészetében az irodalomban megvalósítandó esztétikai princípium mellett felidézett egy másikat: a külső világ eseményeire történő reflexiót. Ez a kétfajta lehetőség: az esztétikai és az etikai az európai költészetben a 15. századtól, Lorenzo de Medici és Savonarola korszakától van jelen mint két véglet. Babits siratóéneke nemcsak a feleslegesen kiontott vér emlékét idézi fel (sok esetben az újságcikkek szóhasználatát közelítő módon), hanem kifejezi az erkölcsi világtapasztalat és az igazságelv érvényességét: „Jöj-jön legalább az igazság, / annyi hazugság és elmulatások után!”

A *Május huszonhárom Rákospalotán* a Nyugat június 1-jei számában jelent meg. A Népszava, a költő engedélye nélkül, azonnal közreadta. Babits tiltakozott a közlés e formája ellen, elhárította a „pártvers” minősítés gondolatát, ugyanakkor a Nyugat június 16-i számában közreadott *Önkommentárjában* leszögezte a maga morálfilozófiai álláspontját: „Én hű katonája akarok lenni a jövőendő Magyarországnak, melynek igazságtalanságok, előítéletek és hazugságok helyett őszinteség, szeretet és szabadság lesz az alapja. Gyáva nem vagyok, ha új állapotot kívánni forradalom: forradalmár vagyok. De semmi közöm a pártokhoz.”

Babits e vers keltette izgalmak után már nem sokáig volt az újpesti gimnázium tanára. A tanévet még befejezte, a következőt azonban már éppen csak elkezdte. Az 1912. október 26-án megjelent miniszteri rendelet szolgálattételre a tisztviselőtelepi gimnáziumhoz helyezte.

Újpestre, ahol – 1929-ben, az Újpesti Közművelődési Körben elmondott szavai szerint – „lelkének darabjait, múltjának töredékeit” hagyta, szívesen és sokszor visszajárt. Részt vett a valamikori diákok találkozóin. 1923. január 14-én, a Petőfi-centenárium alkalmából előadást tartott az Újpesti Blaha Lujza Színházban, ahol verseit Jászai Mari és Ódry Árpád adta elő. Ekkor ismerkedett meg a város polgármesterével, Semsey Aladárral, akivel aztán többször is találkozott. 1927-ben ifjabb Pintér Károly képviselő-testületi tag javaslata alapján utcát akartak elnevezni róla. 1930-ban ismét az Újpesti Közművelődési Kör vendége volt: a Nyugat estjén rajta kívül fellépett Móricz Zsigmond, Gellért Oszkár, Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Nagy Endre, Schöpflin Aladár és Simonyi Mária színésznő, Móricz felesége. 1935-ben az újpesti Vörösmarty Társaság először tiszteletbeli tagjává, majd elnökévé választotta. 1936-ban, a Szózat megírásának századik évfordulóján előadást tartott a Városháza dísztermében. Az ünnepségen közreműködőként megjelent Semsey Aladár, Gyökössy Endre, Komjáthy Aladár és Berda József. A megemlékezést a rádió is közvetítette.¹⁷

¹⁶ Az újpesti újságok cikkeiből *Újpest, 1912. május 23. Vértörök Csütörtök* címmel Szöllősy Marianne készített válogatást az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2002. júniusi számában.

¹⁷ Buda A., i. m. 104–108.

Berda József

Berda József (1902–1966) szlovák anya és cseh apa nyolcadik gyermekeként Budapest szélén, Angyalföldön született. Eredeti neve Brda volt.¹⁸ Négy elemiit végzett. Volt lakatosinas a Váci úti Láng gyárban, majd szervita rendi fráter, aztán kifutófiú, gyári hordár, könyvügynök, alkalmi munkás. 1920-tól Újpesten élt. Ágy-, később albérlő volt a Vörösmarty, Arany János, Templom, Dugonics, Irányi Dániel és az Aradi utcában, 1932-től haláláig a valamikori Szent Gellért (ma: Berda József) utcában. „Azt, hogy miként került Újpestre, ki hívta oda, mi vonzotta, a véletlen sodorta-e vagy volt valamiféle elképzelése élete maga választotta új színhelyéről – már nem lehet megállapítani. Annyi biztos, hogy az élelem és a lakbér olcsóbb volt Újpesten, nyilván ágyrajáróként is kevesebbet kellett fizetnie.”¹⁹ Nem lehetetlen, hogy a költői álmokat dédelgető fiatalember számított az Újpesten kiadott újságokra: az Ujpesti Hírlapra, az Ujpesti Naplóra, az Ujpest és Vidékére, az Ujpesti Életre, az Ujpesti Hírekre, az Ellenzéki Hírlapra, a Gong és az Ujpest és Környéke címűekre, esetleg a szakmai újságokra meg az időnként megjelenő irodalmi antológiákra.

1922-ben az Ujpesti Naplóban közölték első versét nyomtatásban. 1923-ban, Krúdy Gyula előszavával adta ki Szudár Ernő, Berda József, Péter Páter, Kunczéné M. Zsófia, Kálmán László, Arndt H. Béla és Kerekes Lajos „a kezdő írók első antológiáját” *Könnyek útja és egyéb írások* címmel. 1923 és 1925 között több Berda-verset hozott a Gong, az Ujpesti Hírek, az Ujpesti Hírlap, az Ujpesti Élet. 1926-ban jelent meg *Áradás* címmel első önálló verseskönyve a nála mindössze két évvel idősebb, de akkor már befutott költőnek számító Szabó Lőrinc előszavával.

1925-től kapcsolatot keresett az országos folyóiratokkal is. Babits Mihálynak, a Nyugat egyik szerkesztőjének 1925. december 25-én írt.²⁰ 1928-ban neki ajánlotta az *Egyedül* címmel megjelent verseskötetét, melyről 1929-ben a folyóiratban Illyés Gyula közölt „szinte tanulmánynak beillő kritikát” (amint Berda utóbb önéletírásában megjegyezte). Verseit az 1930-as években a szegedi Széphalom, a pécsi Sorsunk, a kolozsvári Korunk, a budapesti Vigilia, a Szép Szó, a következő évtized elején a Magyar Csillag közölte. De megjelentek költeményei a Párizsban szerkesztett Horizontban is, Barbusse-, Brecht-, Gorkij- és Majakovszkij-művek társaságában.²¹ 1929-ben, 1930-ban, 1931-ben a Nyugat hozta verseit. 1932-ben Babits beválogatta két alkotását, az *Imádságosan* és a *Meztelen gyerek a parton* címűeket az *Új anthológia. Fiatal költők 100 legszebb verse* című gyűjteménybe (ugyanannyit, amennyit József Attilától választott).

Mindkét vers jellemző az írói gyakorlatán 1932 után már keveset változtató költőre. Az egyik is, a másik is szabad vers. Az *Imádságosan* úgynevezett mér-

¹⁸ A fejezethez felhasználok *Berda József (1902–1966)* című tanulmányom adatait és következtetéseit. In: Berda József: *Összegyűjtött versei*, sajtó alá r. Urbán László, Bp., 2003, 747–756.

¹⁹ Vargha Kálmán: *Berda József*, Bp., 1982

²⁰ Buda A.: i. m. 94.

²¹ Megyer Szabolcs: *Autodidakta költő az irodalomesztétikai nevelésben. Berda József költészetéről*, Budapesti Nevelő, 1986, 1.

tékkapcsoló elvű lazított forma, különböző ritmuselvekkel. A *Meztelen gyerek a parton* inkább mondatsoros szabad vers, annak különös változata, olyan, amelyikben a mondatdallam többször átvitel a sorhatárokon.

Az *Imádságosan* című költemény a vegetatív létezésben örömet lelő embert idézi: a „Finom ebédek s vacsorák ízes illatát”, az asztalon párolgó „fűszeres leveskét”, „a rétesek és bukták tornyos táleit”, „a borral öntözött” friss gerincet. Az olvasók általában ezt a költőt őrzik emlékezetükben, az *Ünnepi alkalomra*, a *Húsleves dicsérete*, a *Borocskát dicsérő ájtatos szavak* és hasonló című versek szerzőjét. Ezeket az alkotásokat szokás az evés-ivás hedonista megfigalmazásainak tekinteni. A hedonizmus nem az élet élvezetét programba iktató egyszerű elv, hanem az emberiség egyik legrégebb gondolata. Arisztipposz a Kr. e. 4–3. század fordulóján beszélt arról, hogy az ember csak a dolgok benne keltett alanyi hatásáról szerezhet tudomást, minden érzet a testünkben végbe-menő mozgás, mely ha mérsékelt, gyönyört, ha túl erős, fájdalmat kelt, ha pedig egészen gyenge, közömbösen hagy. A gyönyör ebben a rendszerben a természetnek megfelelő jó, melyre törekvés az emberi élet etikai alapja. Hasonlóan vélekedett a kortárs Platón művének, a *Lakomának* egyik szereplője, a filozófus Epikurosz, később Petronius és még később Rabelais.

Berda, aki jámbor természetességgel idézte a tabunak számító biológiai folyamatokat és a szexualitást is, nem Epikurosz „kései híve” volt csupán. Az életet magát szerette, élvezte a természet csodáját, a földet, az erdőt, a madarakat, a fákat, a virágokat. Ő maga is a hegyen-völgyön, erdőn-mezőn volt igazán otthon: a Pilisben, Csobánkán, a Börzsönyben, Visegrád és Nagymaros útjain, a Mecsekben, a Somló-hegy tetején meg a fői dombokon. A természetben a biológiai létezést és a Teremtő művét egyformán magasztalta. Szíves örömmel járt templomba, szerette a tömjénszagú csendet, gyönyörködött a „gregoriánkórus angyali zenéjében”, a szertartásban, „a kispapok hosszú sorában”, az ősz hajú kanonok lila reverendájában, amint a *Vespera Esztergomban* című versben olvasható.

A Nyugat költői közül Babitstól hamar elhidegült. Dühös hangú levelekben méltatlankodott a versek elfektetéséért, a Babits kurátorságával évente kiosztott Baumgarten-díj elmaradásáért. Ebből a körből Kosztolányi Dezső fordult felé igaz érdeklődéssel. 1931. augusztus 25-én, azt követően, hogy kézhez kapta a *Vers a péklegényről* című művét, a következőket írta Berdának: „Drága fiam, azok a versek, melyeket eljuttatott hozzám, egytől egyig gyönyörűek. Nem szoktam ilyen kifejezéseket ok nélkül használni. Olybá vegye megállapításomat, mint kivételeset és igazat. Nekem főként az »illetlen« versek tetszettek, a péklegények, meg a zabálás kéjéről írtak. Ezek valósággal kiharsantak. Csak akkor kell verset írni, mikor ésszel nem lehet megközelíteni, amit mondani akarunk, s annyi bennünk a bátorság és a csiklandozó csikótűz, hogy semmi-re sem vagyunk tekintettel.” Kosztolányi pártfogó erőfeszítései ellenére Berda végül nem a Nyugatban lelt igazi otthonra, mint a többé-kevésbé vele együtt induló Illyés Gyula és Radnóti Miklós, meg a valamivel fiatalabb Weöres Sándor.

Berda nem köteleződött el sehová. Könyveit magánkiadásban jelentette meg. Ebben az újpestiek segítettek. Egy-egy könyvéért, melyet minden esetben személyesen adott át az illetőnek, az „elsősztályú” mecénások, az újpesti gyárosok két-háromszáz pengőt adtak. A „másodosztályú” támogatók, jól kereső

ügyvédek, iparosok, orvosok 20–50 pengőt fizettek egy-egy dedikált kötetéért. A „harmadik osztályú” mecénások, amint a költő rangsorolta barátait, 4–5 pengőt csúszattak a zsebébe, vacsorára, ebédre hívták. Az újpesti vendéglőkben, például a Horváth-kertben, a Rákospalota–Újpest vasútállomásnál, néha asztaltól asztalig járt, s kézírataival is üzletelt. A szegénysége azonban nem akadályozta meg abban, hogy 1934-ben *Egy politikus arcképéhez* címmel verset írjon a miniszterelnök Gömbös Gyula ellen, de abban sem, hogy az 1949 után hallgatásra ítélt költő az *Ostor és olajág* című, 1957-ben megjelent kötetében, a *Keresztlevél-tánc* típusú versekben hangot adjon elégedetlenségének. A baráttól barátig hordott, rejtegetett, kéziratban maradt epigrammákban fejezte ki kendőzetlenül érzéseit. Az Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse párdarabjának tekinthető, 1953 előtt írt *Szt.(álin)* című így szól:

Van városod, hidad, utad, tered. Csak egy van
még hátra: Bazilikánkat is rólad nevezzék el!
S miért ne legyen így? Hisz gondolkodsz mindnyájunk
helyett, míg el nem tűnsz te is a nagy forgószélel,²²

Az 1957 utáni korszak vezető politikusát a Diktátorrá lett Caesar ellen dühös indulattal szót emelő Catullusként foglalta versbe (*Mily furcsa...*):

Mily furcsa. Immár Kádár
az ellenforradalmár!
Néphez hű forradalmárokat öletett meg,
csukott le ő –
hadd teljen meg velük a bőségben teljes
magyar temető!²³

Berda József életét és alakját anekdoták sora kísérte. A kortársak szerint „kivert kutyák testvére” volt ő, a csókák, a meggyvágómadarak, a gombák, a galagonyák, a szamócák, a péklegények, a püspökök, a dudacsöcsű kocsmárosnék, a visító kismalacok, az esőn gőzölgő lovak, az utcalányok testvére, amint Kormos István írta róla. Ugyanakkor jó embere volt József Attilának, akivel többször együtt szerepelt a rádióban, Kodály Zoltánnak, Illyés Gyulának, az őt mindig szívesen váró (és az 1950-es években diszkrét postautalványon küldött pénzekkel segítő) Szőnyi Istvánnak, az Opera mögötti Niszel-féle vendéglőben gyakran vele étkező Kassáknak, Tamási Áronnak és Tersánszky Józsi Jenőnek. Arcképét Aba Novák Vilmos festette meg.

A róla szóló történetek lassan a feledés homályába vesznek. Már alig tudják, milyen volt borzalmas-viseltes kalapja, kopott bőrtáskája, amelyet még Kosztolányitól kapott, rövidnadrágos alakja, miként rakta komótosan maga elé az újpesti Harangvirág eszpresszóban a papírba csomagolt kvarglit és fokhagymát. Mára már „csak” a mű maradt meg. Közülük az 1935-ös *Indulat* című kötetben az Éliás Istvánnak ajánlott *Újpest*, az 1937-ben kiadott *Emelt fővel* című könyv-

²² Berda J.: i. m. 545.

²³ Uo. 553.

ből a megrendítő *Kosztolányi beteg*, az 1939-es *Sötétség*ből a *Szeress minket szabadság!*, az 1942-ben készült *Egy germán gyűjtogatóra* és a későbbi *Rémuralom: 1944*, az *Egy mintaasztalos fejfájára* és a két évvel a halála előtt kiadott *Égni! Elégni!* című kötetből az *Újpest, Gellért utca 31*:

Harminc éve immár
 hogy itt lakom.
 Akár tetszik, akár nem:
 eme áldozati hajlékot
 el nem hagyhatom.
 Oldozz fel sok-sok
 szomorúság s mondd:
 mindez így vagyon!²⁴

Escarpit francia irodalomszociológus vizsgálatai szerint a költők és írók, ha „túlélnek” a haláluk utáni első huszonöt évet, „bent maradnak” az irodalmi köztudatban. A kilencvenöt éve halott Kaffka Margitról 2002-ben jelent meg Bodnár György monográfiája, bizonyítva, miként próbálta az író „végigírni” mindazokat a regényformákat, melyeket a 20. század első felében megalkottak a világ-irodalomban. A hetvenkét évvel ezelőtt elhunyt Babits Mihály műveinek készülő kritikai kiadása jelzi, hogy valóban egyike volt az emberiség „hús-harminc” költősenijének, amint Szabó Lőrinc leírta róla „a halál órájában”. A negyvenhét éve halott Berda Józsefet nevezték költészetünk Szent Ferencének, magyar Villonnak, újpesti Rabelais-nek, verseit az 1960-as években lefordították németre, franciára és 1971-ben angolra.²⁵ *Összegyűjtött versei* 2004-ben jelentek meg. Mindhárman részei a „velünk élő történelemnek”.

²⁴ Uo. 477.

²⁵ Tasnádi Gábor: *Az évés gyönyörűsége. Berda József születésének századik ünnepére*, Konyha Magazin, 2002. január–február

Valachi Anna

Írók, költők, csillagzatok

„Éhe kenyérnek, éhe a Szónak

Éhe a Szépnek hajt titeket.”

(Ady Endre: Csák Máté földjén)

Szokatlan csillagállás jellemezhetette Magyarországon a huszadik század első évtizedét, hiszen ez idő tájt bontakoztak ki – elsősorban a fővárosban és környékén – a modern életérzéstől áthatott szellemi mozgalmak. 1908. január elsejétől jelent meg kéthetente az akadémista és a provinciális irodalomnak hadat üzenő, újító szellemű Nyugat folyóirat, mely a benne publikáló, Újpesten élő és alkotó írók, költők, képzőművészek nevét is országosan ismertté tette, s fontos szerepet játszott a művelt, kritikus szellemű olvasóközönség kifermálásában, amely a valóság ihlette művekben önmagára és környezetére is ráismerhetett.

A Kártyavár színei és éve

Budapest első peremvárosában ekkor már hét éve állt a Böhm Henrik és Hegedűs Ármin műépítészek tervei alapján emelt „cifra palota”: a büszke tornyokkal, kovácsoltvas-díszekkel, szobrokkal kastélyszerű erődítménynek tetsző község-, majd városháza – a mai Polgármesteri Hivatal –, mely hamarosan a magyar prózairodalomban is megjelent Babits Mihály jóvoltából, aki az 1911–12-es tanévben a Könyves Kálmán Gimnáziumban – a mai épület Deák Ferenc utcai, földszintes elődjében – tanított. A Rákospalota–Újpest között naponta ingázó, érzékeny lelkű költő-tanár a százalmas nagyra törekvés szimbólumát látta a piaci bódék övezte, „komikus, pompás és mégis sivár és szomorú” építményben, s benyomásait meg is örökítette *Kártyavár* című regényében, melynek elkészült fejezeteit 1915 szeptemberétől kezdve, tíz folytatásban adta közre a Nyugatban.

A mű fogadtatása, szerzőjének megítélése, valamint az író Újpestről alkotott véleményének lassú áthangolódása érdekesen tükrözi a korabeli élet és irodalom kölcsönhatását, mely a helyi művelődés minőségi mutatójának is tekinthető. A Nyugat-beli közlés 1916. február után abbamaradt, az újpestiek ugyanis „túlságosan sértőnek, fogalmazásában túlzónak érezték az otthonuk politikai jelenségeit tárgyaló művet”.¹ Időközben Babits átértékelte véleményét, s egyre kedvezőbben nyilatkozott a hajdan „sivár, amerikaias, rögtönzött üzletvárosnak” titulált, „vegyes nép, jasszok” lakta településről. Egykori diákjai hívására vissza-visszatért a Pest peremén fejlődő-terjeszkedő városba, s szí-

¹ Buda Attila: *Újpest. Emlékek és kapcsolatok Babits Mihály életében*, in: Újpest, 1993, 82.; Babits újpesti éveiről l. még: Bokor László szerk: *Újpest története*, Bp., 1969, 136–138.; Sipos Lajos: *Kafka Margit és Babits Mihály Újpesten*, in: Újpest, 1993, 76–84.

vesen tartott előadást is, ha fölkérték. Márpedig az újpesti városvezetés és a helyi értelmiség hangadói egyre többször hívták. Nyilván belátták: igaza lehet Schöpflin Aladárnak, aki a lokálpatriótákat sértő „Újváros-Pfujváros” modelljéről a Nyugat 1924-es Babits Mihály-számában – a még csak negyvenéves (!) ünneppeltet megszólító írásában – megállapította: „A te Újvárosod, Mihály, egyetlen példányban meglévő különlegesség. De van benne sok olyan, ami általános. Szándékosság-e vagy ösztönöd sugallata, hogy a te Újvárosod képében benne van a háború előtti Magyarország képe is?”²

A „genius loci” ellentmondásos természetéről ugyanannak a helynek vagy személynek változékony megítélése tanúskodhat. A helyi közélet oly sok kritikát kiváltott, monumentális központjának díszterméről időközben kiderült, hogy kitűnő az akusztikája: 1921-ben Bartók Béla (s azóta, mindmáig, számos zeneművész) adott itt koncertet. Babitsot pedig – aki 1929 után a Nyugat főszerkesztője és a Baumgarten-alapítvány főkurátora lett – haláláig szoros kapcsolat fűzte Újpesthez, ahol 1927-ben – még életében! – utcát neveztek el róla, miután sikerült tisztáznia a *Kártyavár* kiváltotta félreértéseket a jó hírikket védelmező, de a kultúra ügyét mindennél előbbre tartó helyi híveivel.³

Ezen a településen szinte minden utcához, épülethez kulturális jelentőségű emlék, nevezetesség kapcsolódik, mely folyamatosan kihatott a városlakók önbecsülésére és szellemi igényeire. Néhány lépésnyire a városházától, az Újpesti Zenede mögötti (Lőrinc utcai) polgári leányiskolában tanított 1907 szeptemberétől Fröchlíchné Kaffka Margit, az ekkor már ismert költőnő, aki irodalmi munkássága mellett egy nyelvtan- és egy irodalom-tankönyvet is írt újpesti éveiben, miniszteriumi megrendelésre. Sok pályatársa – köztük egy ízben Ady Endre is – fölkereste őt Baross utcai otthonában; ekkor vonult be Újpest mint rejtett vágy-motívum a magyar költészetbe: „e látogatóútján pillantotta meg a költő a pincelakásban alvó fiatal munkást, aki az *Álmodik a nyomor* című versében meg is jelent”.⁴

Az újpesti kötődésű költő-tanárok írásai miatt föltehetően olvasták a Nyugatot az egykori tanítványok, szülők, pedagógusok, a helyi művészek, no meg a szellemüket eltökélten pallérozó, „hátrányos” származású értelmiségi-önjelöltek. Például Kassák Lajos, az irodalmi és képzőművészeti avantgárd majdani hazai apostola, aki 1904-től néhány évig Újpesten élt, vasmunkásként dolgozott Angyalföldön, s az Újpest című hetilaphoz küldte be a proletariátus nyomorát fölpanaszoló első versei egyikét. (A lap „bátorításul” le is közölte az autodidakta munkásköltő hamar megtagadott zsengejét.) A „holnaposok”, majd a „nyugatosok” hangvételeitől mindinkább lenyűgözött, önnön stílusát kereső Kassák – aki egy időben irodalmi és művészeti kört is vezetett a helyi Munkásotthonban⁵ – 1909-ben úgy döntött, hogy két művésztársával együtt gyalog bejárja Európát, s meg sem álltak Párizsig. (Erről az időszakról szól az

² Schöpflin Aladár: *Kártyavár*, Nyugat, 1924. április 1.

³ Vö. Buda A., 1993. i. m. 87–91.

⁴ Döményné Mészáros Éva: *Kaffka Margit Újpesten*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2001. augusztus, 14–16.

⁵ L. Szunyoghgy András: *Személyi adattár az Újpesten élt és élő, valamint a várossal kapcsolatban volt képzőművészekről*, in: Újpest, 1993, 125.

Egy ember élete című regény *Csavargások* című fejezete; a művet a Nyugat három különböző évfolyamában, folytatásokban közölte.⁶ A „fény városából” visszatoloncolt, nyitott szemű, újító szellemű, egyéniségét vasakarattal alakító vándormunkás alakja és életformája akkoriban nem ment ritkaságszámba.

Hamarosan helyben is feltűnt a „csavargó alkotóknak” egy sajátos figurája: Berda József költő, aki 1922 óta ágybérlődőként élt Újpesten, első verseit a helyi lapokban közölte, köteteihez Krúdy Gyula és Szabó Lőrinc írt előszót – ám a helybeliek közül csak kevesen értékelték érdeme szerint modern panteista, életöröm-kultiváló költészetét. Pedig Berda, „utolsó mohikánnak” nevezve magát, haláláig ragaszkodott választott városához. Monográfusa, Vargha Kálmán szerint eredendően az vonzhatta a kezdő költőt a nem poétának való gyárvárosba, hogy az élelem és a lakbér olcsóbb volt itt, mint másutt, de pályaelképzelései szempontjából „annak volt a legnagyobb jelentősége, hogy Újpestnek önálló sajtója volt, hírlapjai, hetilapjai, időnként egy-egy folyóirata is, amelyeknél kezdő író sokkal könnyebben tudta írásait elhelyezni, mint a fővárosban megjelenő országos orgánumoknál”.⁷

Noha a nyomor/gyomor álmait Krúdy tollára illő ételkölteményekké varázsoló Berda világlátésében művészetpártoló mecénások támogatására szorult – segélyekből tengődött, inségkonyhán étkezett –, meghatározó alakja volt a helyi irodalmi életnek, amelyet Mórocz János újságíró-szerkesztő 1929 elején így jellemezett a Babits-regény hatására elkerezelt Újváros című lapban: „Mint örömmel megállapítható, Újpestnek valahogyan önállósulni kezd az irodalma abban az értelemben, hogy az újpesti írók összessége értéket revelál, és mint ahogy annak idején jelentős volt a magyar irodalom szempontjából Nagyvárad, ma ugyanez elmondható Újpestről is.”⁸

A harmincas évek elején József Attila is gyakran kivillamosozott Újpestre, szemináriumot tartani, s ilyenkor rendre fölkereste költőbarátját, Berda Józsefet, az „újpesti Zarathustrát”, akivel a Megyeri csárdában, a népszigeti Illik-féle halászkertben vagy a volt Pannónia kávéházban késhegyig menő szakmai vitákat folytatott a poézis sarkalatos kérdéseiről. Mindig lelkesen tért haza szemináriumairól. Szántó Judit visszaemlékezései között olvasható, mekkora sikerélményt jelentett a költőnek, amikor egy újpesti koporsógyárban tartott esti előadásán az egész napi munkától elcsigázott, tanulatlan hallgatósággal sikerült megértetnie a dialektika törvényeit.⁹ Nem véletlen, hogy második ott-honának kijáró meghittséggel emlegette Újpesteret, ahol mindig szeretetteljes baráti közegben érezhette magát.¹⁰

⁶ L. Nyugat, 1924, 8–9., 10., 11., 12., 13–14., 15–16. szám; 1926, 19., 20., 21., 22., 23., 24. szám; 1927, 1., 2., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16.; 1931, 13., 14., 15., 16., 18., 20., 21., 22., 23. szám

⁷ Vargha Kálmán: *Berda József*, in: Újpest. Szerk. Kadlecovitz Géza és Sipos Lajos. Bp. 1993. 92–93.

⁸ Idézi: Vargha K., 1993, i. m. 93.

⁹ Szántó Judit: *Napló és visszaemlékezés*. Sajtó alá rendezte: Murányi Gábor, 3. javított kiadás, Bp., 2005, 113–115.

¹⁰ Bővebben I. Valachi Anna: *József Attila újpesti kötődései. Garabonciáskalandok, kurzusok a szabad ég alatt*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2005. március, 4–8.

József Attila is mély rokonérzést váltott ki azokból, akiknek a körében hasznosítani igyekezett tudását. „A költő túrákra járt az ifikkel, s ő, aki szemérmes szégyellősséggel viselte szegénységét – soha nem vallotta meg, hogy éhes. Az ifik között felengedett, együtt evett a »közös kajából«, együtt énekelt velük. [...] Nem kis része volt abban is, hogy az ifik jórésze kötetnyi verset tanult meg tőle és más magyar vagy külföldi költőktől. Lelkeket forradalmasított, tudást közvetített, szépérzékre nevelt.”¹¹ Azt tette, amit az írástudóknak tenniük kell, ha mások szellemi fölemelkedéséért felelősséget érezve gyakorolják hivatásukat.

Hosszú háború – rövid béke

A hat éven át tartó második világháború idején olykor a művelődés hajlékait is a katonai gépezet szolgálatába állították. A nem „rendeltetészerű használat” következtében, majd Budapest ostroma idején, a bombázásoktól megrongálódott épületek többsége átmenetileg alkalmatlanná vált eredeti funkciójára. Eltűnedezték az intézményeket fenntartó-használó lakosok is: a fiatalokat frontszolgálatra, az idősebb férfiakat katonai kiképzésre kötelezték – még a negyvenegy éves Berda Józsefet is besorozták.¹²

Elhallgattak a műzsák a fegyverek zajában. A Könyves Kálmán Gimnázium 1943. február 4-től ideggyógyászati esetekre specializált hadikórházként működött.¹³ A Munkásotthon – amelyet Pest vármegye alispánja, a szociáldemokrata szakszervezetek feloszlásával egyidejűleg, már a német megszállás idején bezáratott – a nyilasok ellen harcoló újpesti partizánok főhadiszállása lett. „Itt halmozták fel a szerzett fegyvereket, innen indultak akciókra, azok végeztével ide tértek vissza. Páncéltörő ágyújuk volt, golyósóróval, kézigránátokkal voltak felfegyverezve. A legtöbb fegyvert a színpad alá rejtették.”¹⁴ A várost ért bombatámadás a Katolikus Legényegylet épületét sem kímélte: „az udvarra esett légibomba a ház száznál több ablakát betörte, és sok más is megrongált. A városi hatóság 120 főből álló vasútépítő századot helyezett el itt. A továbbiakban is katonai szállásul szolgált az épület.”¹⁵ Kifosztották és megrongálták a nyilasok az 1886-ban épült Berzeviczy utcai, romantikus stílusú, neológ zsinagóga épületét, ahol az 1944 nyarán elhurcolt tizenhétezer újpesti zsidó értékeit őrizték. Ősztől, a gyakori légitámadások miatt, már nem jártak színházba, moziba az emberek; közönség híján pedig az Újpesti Városi Színház is becsukta kapuit. Októberben a zsidó házakból elhurcolt ingóságokat a színházépületben zsúfolták össze.¹⁶

A háborút túlélő nemzedékeket eltöltő eufória és az újrakezdés mámore azonban nem ellensúlyozhatta a kifosztott, fedél nélkül maradt emberek min-

¹¹ Dr. Szalai György: *Az újpesti Munkásotthon története*, Bp., 1963, 66.

¹² Vö. Vargha Kálmán: *Berda József alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., 1982, 172–176.

¹³ L. Schrammel Zoltán: *Könyves Kálmán Gimnázium Újpest 1905–2005*, Bp., 2005

¹⁴ L. Szalai Gy., i. m. 78–83.

¹⁵ Dr. Gerber Alajos: *Az Újpesti Katolikus Legényegylet*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2003. december. 18.

¹⁶ L. *Újpest története*, 1977, i. m. 236.

dennapi létbizonytalanságát, s nem enyhíthette az örökös éhezés kínját. Újpest vagabund költője, Berda József – akinek 1945 októberében tévesen halálhírért keltették (összetévesztve őt neve és ruhája alapján egy autóbaleset áldozatával) – egy hónappal örvendetes „feltámadása” után arra kényszerült, hogy apróhirdetésben egy liter bor árért kínálja a gyűjtőknek egy-egy verse kéziratát. „Vendéglősök, korcsmárosok is jelentkehetnek” – adott tippeket a hirdető, aki életvitelében és ideáiban továbbra is ragaszkodott a háború előtti kávéházi kultúra hagyományaihoz, a gasztronómia és a szellem társításához.

„Ebben az időben nemcsak Berda gondolt arra, hogy a papírhiánnyal, pénziánnyal küszködő irodalomnak vissza kellene térnie régebbi korok közlésformáihoz. Ilyen gondolatnak a jegyében született a Magvető Írók mozgalma, amely »élő folyóiratot« hozott létre oly módon, hogy írók, művészek csoportokba tömörülve vidéki előadótermekben, mozikban, vendéglőkben irodalmi műsort adtak klasszikusok műveiből és saját alkotásaikból. A közönség tojásában, borban fizette a belépődíjat, gyakran meg is vendégelte a szerzőket és előadókat. [...] A Magvető Írók vállalkozásának (amely a magyar vándorszínház korát, a vendéglőkben, kocsiszínekben tartott előadások emlékét idézte) bizonyára nagy jövője lehetett volna még.

A háború után megszűnni látszott az a korábbi, nehezen érthető hagyomány, hogy éppen a vizualitás jegyében alkotó képzőművészek nem tudtak bekapcsolódni „számukhoz és tehetségükhöz mérten” a város kulturális életébe”¹⁷ Pedig az újpestiek büszkéek voltak az itt született – vagy éveken át a helyi művésztelepen élő – festők, szobrászok munkásságára, hiszen legtöbbjük a Múcsarnokban és a Nemzeti Szalonban állította ki munkáit.¹⁸

Amint elhallgattak a fegyverek, az újjáépülő Újpest kulturális élete is fölpezsdült. 1946 tavaszán fölújítottak egy háborús sérüléseket szenvedett épületet, amelyet Bagolyvár néven a műteremmel nem rendelkező fiatal képzőművészek átmeneti otthonának szántak. Varga Magda, a Képzőművészeti Főiskola hallgatója és Nagy László, a későbbi költő évfolyamtársa 1947 őszén költözött be férjével, a nyírségi születésű Rákos Sándor költővel együtt a Benitzky u. 7. szám alatti, néhány manzárdszobából álló kolóniára, ahol megteremtették számukra a háborítatlan alkotáshoz szükséges, nyugodt körülményeket. Két évig lakott itt a művészházaspár.

¹⁷ Szerényi Antalné: *Az újpesti kultúra emlékei*, in: *Újpest története*, szerk. Gerelyes Ede, Bp., 1977, 240.

¹⁸ Pállya Celesztin, a századforduló európai híró festőművésze, szobrásza és mesterhegedűkészítője azzal szerzett nemzetközi dicsőséget a városnak, hogy két olyan művét is kölcsönkérték az 1900-as párizsi világiállításra, amelyeket addig csak Újpesten állított ki. Az itt született művészek közül – ha nem is itt élték le az életüket – mindmáig büszkén őrzik Bokros-Birmann Dezső szobrász, Szőnyi István festőművész vagy Vértés Marcell grafikus emlékét. 1928–30 között Újpesten, a József utca 74-ben élt Derkovits Gyula, akinek híres festményei – *Uccán*, *Hídnál*, *Őnarckép*, *Vasút mentén*, *Végzés* – mellett számos verse, töredéke is újpesti ihletésű. „Derkovits mellett a harmincas évek újpesti művészvilágának kiemelkedő alakja volt Kocsis András, akit 1937-ben felszólítottak, hogy vegyen részt a párizsi világiállításon. A magyar pavilonban három kisplasztikáját állították ki.” (L. Szerényi A., 1977, i. m. 241.)

„Egy földszintes ház padlását kis cellákra osztották: ezek a cellák voltak a műteremlakások. Vaslétra vezetett föl meredeken a padlásajtóhoz, ezen át egy előszobafélébe ért az ember, s ebből nyíltak a cellaszerű lakó-, illetve munkahelyek. Amikor én a Bagolyvárba kerültem [...] a következők laktak ott: Brusch Péter, Dániel Kornél, Istvánffy János festőnövendékek, kültagként Giron Emánuel, Hován László, Sally [sic] Jenő – az utóbbiaknak volt lakásuk, csak beszélgetni, vitatkozni jártak föl hozzánk. A Bagolyvár lakója volt még egy különös fiatalember, Farkas Imre atomfizikus, aki később Imre Farkas néven verskötetet adott ki *Lírai kutatások* címmel” – így idézte föl ifjúkori emlékeit Rákos Sándor az Újpest Galéria vezetőjének, Gelléri Istvánnak.¹⁹

A bagolyvári festők második kiállítására 1947-ben, a Magyar Dolgozók Pártja újpesti központjának színháztermében került sor. A kiállítás kritikusa „a már ismert képzőművészek” mellett az először kiállító Varga Magda festőművésznő „jó színérzékét bizonyító olaj- és vízfestményeit” méltatta. A *Népszava* műbírálója szerint a művésznő „igazi erőssége gyengéd, meleg, mélytónusú, színes és szabad megoldásaiban” mutatkozik meg.

Rákos Sándorról is említést tett az egyik kritikus, ő azonban hamarosan beutalt a kisvelencei művésztelepre. Itt ismerte meg közvetlen közelből Berda Józsefet, Újpest híres költőjét – későbbi maszkos versei első számú hősét –, akinek különös lényére néhány hónappal korábban már rácsodálkozhatott:

„A sarkon ácsorogtam barátaimmal, néhány fiatal festővel, Újpesten, 1947-ben. Akkor pillantottam meg őt először.

Felejtethetlen.

Hogyan írjam le? Azt szokták mondani, hogy: »a szavak erőtlének«.

Ott történt ez, a városnak azon a részén, ahol jókora lejtéssel a Dunához futnak le az utak. Bentről jött és fentről, az Árpád úton a Duna felé, ha nem is az égből, de néhány szinttel a vízszintnél magasabbról lebegve alá.

Talán nem különös (nem »különösen« különös), hogy a lábait aperciáltam először. Ezek a lábak mindenekelőtt gacsosak voltak, annyira, hogy tartani lehetett tőle: bármely pillanatban egymásba botlanak. Ami pedig nem is lett volna egészen veszélytelen, mivel keményen megvasalt szegesbakancsok kaffogtak e lábakon. Két, térdharisnya fölött himbálózó rózsaszínű térd és rövid bőrnadrág egészítette ki (övön alul) a döbbenetes látványt. Ettől akár még turista is lehetett volna (alulnézetből), bár megvallom, rám e különös szerelés ellenére sem hatott annak. Nem tette azzá sem a botja, sem a hátizsákja, sem a feltűrt ujjú, nyitott nyakú, kockás inge. Talán, mert olyan esetlenül mozgott...²⁰

S mivel Berda személyisége annak idején ennyire elragadta, a hetvenes években a tőle kedélyben, megjelenésben – mindenben! – különböző költőelőd bőrébe bújva, megalkotta híressé vált Berda-liturgiáját,²¹ amelyben a modellel

¹⁹ Lásd: Valachi Anna: *Csigavonalban a Parnasszusra. Rákos Sándor földi poklai és táguló költői világa*, Argumentum, Bp., 2009, 79.

²⁰ Lásd: Valachi, i. m. 86–87.

²¹ Rákos Sándor: *Berda-liturgiák*, Kortárs, 1977. 9. sz., 1365–1379. Kötetben: R. S.: *Társasmonológ*, Szépirodalmi, Bp., 1982, 5–37.; *Rákos Sándor válogatott versei. A magyar költészet kincsestára*, Unikornis, Bp., 91–112.

bensőleg azonosulva, annak stílusában, vagy hozzá intézett szavaival teremtette meg vele az öröklétig tartó rokonságot.

Az ötvenes évek elején ismét az öntörvényű Berda József sorsa példázhatja, milyen Canossa-járáásra kényszerült az ötvenes évek elején az a művész, aki – még ha „jó kádernek” számított is – képtelen volt megfelelni a szocialista kultúrpolitika egyéniségétől idegen előírásainak. Többszöri, nyomatékos sürgetés ellenére sem küldött verset a Rákosi-antológiába; a kötelező ideológiai tanfolyamra eljárt ugyan, de semmit nem értett a szemináriumi anyagból. „Mindenki tudta már róla, hogy továbbra sem fogja teljesíteni a költőkre mért újabb és újabb feladatokat, nem fog rajongó költeményt írni az első számú politikai vezető, a »zömök férfi« ragyogó szeméről, bölcs tekintetéről, nem fogja rímbe szedni a versenyfelhívásokat, és nem fogja követelni, hogy leplezzék le a munkások közé furakodott elégedetleneket, az állítólagos álmunkásokat. Mindennek szinte logikusnak mondható következményeként csekély havi ösztöndíját is megvonják tőle” – ismertette az Irodalmi Alap 1953. márciusi döntésének előzményét Vargha Kálmán, majd a „botrányosan életszagú” versek költőjének kétségbeesett küzdelmét, hogy a létminimumhoz szükséges összeget visszakapja.²²

A Berda- vagy József Attila-féle „bensőből vezérelt” állampolgár ebben a világban gyanús és veszélyes elem, mert kezelhetetlen. És az marad a forradalom után is, az aczéli „három T” kultúrpolitikájának évtizedeiben, amikor a „puhuló” diktatúra jegyében a támogatott és a tiltott szerzők–művek mellett már sok mindent „eltűr” a hatalom, mely azonban változatlanul éber, és besúgókkal figyelteti a művelődési házakban, az avantgárd művészek klubjaiban, koncerteken, baráti társaságokban egymás közt felszabadultan viselkedő, vitatkozó, szórakozó fiatalokat, akiket alkalomadtán megzsarolhat s felhasználhat mások ellen.

Rendszerfüggetlen művelődés

A „sötét” ötvenes években, a felülről irányított kultúra korában is akadtak azonban nagy egyéniségek, akik csillapíthatatlan szellemi éhséget idéztek elő másokban, s akiket egyszemélyes intézményként tart számon a kollektív emlékezet.

Kulin György, a világhírű csillagász, aki – miután a diktatúra megfosztotta a gellérthegyi Uránia Csillagvizsgáló igazgatói állásától – 1949-től négy éven át óraadó tanárként fizikát oktatott a Könyves Kálmán Gimnáziumban. Már a „száműzetés” első esztendejében megfogalmazódott benne az elhatározás: „Az iskolából kikerülő minden fiatal legalább annyit lásson a távcsövön át az égboltból, amennyit Galilei látott.”²³ Életre hívta az amatőr csillagász mozgalmat, s valóban új távlatokat nyitott tanítványai előtt, amikor Orgoványi Jánossal, a legendás távcsőépítővel közösen, csillagvizsgálót állított föl a gimnázium tetején. Az Európában is egyedülálló obszervatórium 1955-ben készült el – akkortájt, amikor a mindaddig cammogó történelmi idő érezhetően sebességet váltott.

²² L. Vargha K., 1982, i. m. 220–230.

²³ Udvardy Imre: *A Kulin-csillagda története*, Bp., 2006, <http://kkg.hu/csillagaszat>

1956 őszén forradalmi bizottság működött a gimnázium épületében, majd a szovjet bevonulás után az ellenállás egyik gócpontja lett. A belövések következtében leomlott a homlokzat, megsérült a kupola, és használhatatlanná vált a távcső is. Helyreállításuk – hitelfedezet hiányában – évekig késett, s csak a rendszerváltozás után sikerült teljesen felújítani a gimnáziumi csillagdat, amely 2001 óta létrehozója: Kulin György nevét viseli.²⁴ (A hálás alma mater az 1989-ben elhunyt csillagász írásait is megjelentette.²⁵)

Azoknak, akik az 1990-es társadalmi rendszerváltozás után születtek, talán ennek az újpesti obszervatóriumnak a sorsa példázhatja leglátványosabban az elmúlt fél évszázad művelődéstörténetének tipikus változásait. A világmindenséggel nap mint nap szembesülő fiatalokból időközben olyan felnőttek váltak, akiket a tudományos kíváncsiság hajtóereje sok minden iránt fogékonnyá, igényesen művelődő emberekké formált; akik távlatosabban fogják föl az életet másoknál; akik nemcsak „fogyasztják”, hanem tovább alakítják és aktívan „újratermelik” az elődöktől kapott kultúrát, mely tulajdonképpen nem más, mint az emberiség kollektív emlékezete.

Akár csillagtávolságból, akár közvetlen közletről vizsgálódunk Újpesten, kétségünk sem lehet afelől, hogy az idő és a tér nem választja el, inkább összeköti azokat, akik egyazon hosszúsági és szélességi fokon élnek (éltek vagy élni fognak).

Rákos Sándor

Az újpesti rakparton

Hajolj le s jól nézd meg e köveket,
tán nyomra lelsz. Itt voltál fiatal.
A híd, az út, a park nem öregebb,
megifjult inkább. Tüskés diadal!

Sebeid hordtad, vérező ide,
hogy mossa víz és szárítgassa szél.
Most megsajdul az elzsongult ideg –
hát hiányozhat az is, a veszély?

Az új hídon gépkocsisor rohan.
Szerelmesek sétálnak boldogan.
A régenvolt magányos férfi hol van?

És búja hol? S szerelme? Fönn a Holdban?
Vagy az acélváz, mely büszkén ível,
őt emeli ott emlékeivel?

²⁴ L. Schrammel Zoltán, *Könyves Kálmán Gimnázium Újpest 1905–2005*, Bp., 2005, 5.

²⁵ Kulin György: *Fénycsóva lobbant. Válogatott írások*, szerk: Kulin Eszter, Bartha Lajos, Bp., 2001

Lebstück Mária honvédhuszár főhadnagy emlékiratai 1848–49-ből

(Részletek)

A magyar szabadságharc egyik legvakmerőbb tisztjeként emlegették. Sokáig Károly főhadnagyként ismerték. Szolgált Guyon légiójában. Számos csatában küzdött, ott volt a branyiszkói áttörésnél, Buda visszaszerzésekor, immár főhadnagyi rangban, mivel a kápolnai csatában hősiességéért előléptették. Részt vett Aulich, Dembinski és Görgey seregében. Szemtanúk szerint ő semmisítette meg az újfalusi hidat, hogy útját állja az ellenségnek. Az aradi fogságban szülte meg gyermekét. Élete alkonyán a legnagyobb szegénységben, Pesten mosónőként tengette életét. Az újpesti temető díszsírhelyei közt egy keskeny obeliszk emelkedik. Rajta egyszerű felirat: Paschné Lebstück Mária 1848–49-es főhadnagy.

Bécsben tartózkodtam 1848-ig, a forradalom kitöréséig, melyhez mindjárt kezdetben, március 13., 14. és 15. napján hozzácsatlakoztam. Ez a következőképp történt: éppen lemenni készültem a belvárosba, hogy magamnak egy kalapot vásárooljak. Ugyanis a Deutschmeister-ezred tisztikara táncmulatságot rendezett

és erre bennünket is meghívott. Én nagybátyámékkal tartottam volna együtt. Amint a bevásárlásból visszatérni igyekeztem, ez már nem sikerült, mert a város kapui le voltak zárva. Az utcák tömve emberekkel, és én is belekerültem az áradatba. A drága kalap természetesen egészen tönkrement. A tolongásban megkérdeztem: Mit jelent ez a sokadalom? és itt kaptam azt a felvilágosítást, hogy kitört a forradalom. Első törekvésem az volt, hogy szabaduljak ebből a tömegből. Egy ismerősömhöz szaladtam, aki egy cipésmester volt és nekünk is dolgozott. Együttal házmester is volt. Amikor megpillantott, meglepetve kérdezte: „Az Istenért, Mari kisasszony, mit csinál Ön ezekben a válságos órákban itt? Nem tudja, hogy kitört a forradalom?” És akkor elmondtam neki abbeli erős elhatározásomat, hogy csatlakozom a forradalomhoz, és részt akarok abban venni. Minthogy kevés pénzem volt, eladtam a fülbevalómat, a cipészsegédtől egy kabátot és pepita nadrá-

got vásároltam, a mestertől pedig egy férficsizmát, aki ráadásul egy inget és alsónadrágot is adott. A felesége pedig elnyírta a hajamat férfi módra. Minthogy a cipézmester a nemzeti gárdának tagja volt, átadta nekem a gárdasapkát és egy régimódi fegyvert, valamint egy írásos bizonylatot, hogy mint az ő segédje, én fogom őhelyette az őrszolgálatot teljesíteni. Azonnal elmentem az őrségre. A Kärtnerthor mellett jelentkeztem az őrparancsnoknál. Fél óra múlva már el is kezdtem első őrszolgálatomat. Mikor jelentkeztem, a többiek nagyon szemügyre vettek, és furcsállották, hogy egy suszterlegénynek milyen finom keze és arca van. Néhány nappal később a német légióhoz mentem, az ún. halállégióhoz, melynek Giron volt a parancsnoka. Majd pedig a gróf Colloredo főparancsnoksága alatt álló jurista csapathoz kerültem. Ezekkel együtt vettem részt októberben minden barikád-harcban. Sebet is kaptam a fejemen, és mint sebesült a Deutscheshausban jutottam ápolás alá. Itt nekünk, sebesülteknek igen jó dolgunk volt. Egy Holzapfel nevű szerzetes páter, aki maga volt a jóság a sebesültekkel szemben, azt tanácsolta nekem, hogy szökjem meg Bécsből, minthogy a rendőrség nyomoz a felkelők után. Így tehát amint kissé kiláboltam a bajból, újra női ruhába öltöttem és elmentem a rendőrségre. Ti. igazolvány nélkül senki sem hagyhatta el az őrvonalat. A rendőrségen azt mondták, hogy jöjjetek délután. Véletlenül meghallottam, hogy szlávul beszélnek, és az a tervük, hogy délután fogolyként ott is tartanak. (...)

Komáromban már várták érkezésemet, Görgey, Klapka, Guyon és Mészáros tábornokok és más vezérkari tisztek, minthogy már a végére jártak

a muníciónak. Görgey tábornokhoz mentem jelentkezni, átadni neki a számára kijelölt sürgönyöket. Lakosztályába vitt, és azalatt Wagner tüzérkapitány átvette a muníciót. Du. 4 óra volt. Görgey átment a másik szobába, és bezárta az ajtót, míg a sürgönyöket olvasta. Majd kinyitván az ajtót, így szólt a tisztekhez: „Ímé bemutatom nektek Károly főhadnagyot!” Mészáros miniszter merész vállalkozásomért aznap főhadnaggyá nevezett ki. Ekkor láttam először Rózsa Sándort. Ő volt az első, aki 600 emberből álló szabadcsapatával a hídon át Újszönyig vonult, ahol a csata megkezdődött. (300 embere lovon, 300 embere gyalog, mindannyian kék és fekete csikós ingben és gatyában, Rózsa Sándor századosi rangban volt.)

Másnap visszameneteltem Szolnokra, innen Cinkotára és azután Budapestre. Itt beosztottak a Gellért-hegyre, Jónák tüzérszázadoshoz, előbb azonban egy sürgönyt kellett vinnem Budára Görgeyhez, akinek főhadiszállása a Svábhegyen volt. Csónakon mentünk át a Dunán. Az osztrákok a várból észrevettek és tüzelni kezdtek ránk. A golyók mellettünk jobbra-balra a vízbe csapódtak le. A Margit híd közelében átértem szerencsésen, miután átadtam Görgeynek a sürgönyöket, a Gellért-hegyre mentem, ahol a mozsárüteg volt felállítva. Ez május 18-án volt. Jónák századosnak el kellett lovagolnia a Bresch-üteghez, mely a Krisztinavárosban volt felállítva. Ezalatt nekem adta át a parancsnokságot a Gellért-hegyen. A főtűzmesternek ezeket mondotta: „Távollétem alatt Károly főhadnagy úr veszi át az üteg parancsnokságát. Parancsainak eleget kell tenni.” A mozsár mindjárt úgynevezett Brandkugelnekett lőtt. Egy löveget a vár felé irányítottunk és tüzeltem. Olyan jó volt a találat, hogy mindjárt

tűz csapott fel a nyomában. Amikor azt Jónák százados meglátta, vágatva jött fel a Gellért-hegyre: „Szentséges egek! Ki tüzelte?” A tűzmester mondta, hogy Károly főhadnagy úr parancsára történt. Ekkor a százados megveregette a vállamat, és mondta: „Brávó, Károly, ma kiérdemelted az arany-sarkantyút! Ez a lövés még nekem, öreg katonának sem sikerült volna egykönnyen.”

Május 20-áról 21-ére virradó éjszaka volt a vár általános támadása. Huszártiszt létemre mégis a gyalogsággal mentem ostromra. A Ferdinánd-kapu felé vonultunk, ott létrán ostromoltuk a falakat. Egyszerre csak a létra felső fokán álló katonát egy golyó találta, ránk esett, és többen néhány öl magasságból lezuhantunk. Szerencsémre kisebb horzsolásokkal és zúzódásokkal menekültem meg. A következő létrán megint csak felmásztam, és az istállóknál felértem a várba. Sötét volt, és így nem láthatuk, hogy a jászlak alatt ellenséges vadászok rejtőzködnek, akik ránk löve, sok honvédet a lábukon megsebesítettek. A honvédek ezen annyira felbőszültek, hogy a vadászokat egytől egyig lemészárolták. Az ostrom után 3 hétig még a várban maradtunk. Engem egy régi, egyemeletes házban szállásoltak el. A halottak még sokáig feküdtek ott, s midőn éjjel a szállásomra mentem, a lépcsőházba érve, valami puhára léptem. Világot gyújtottam, s akkor láttam, hogy egy halottnak a kezére léptem. Így feküdtek még másnap is a holttestek. Ezen időben a tiszték a kis sörcsarnokban és a postán mulatságot rendeztek. Jónák százados rábeszélésére női ruhában mentem el a mulatságra. Itt rám ismert egy Mezei nevű tiszt, és így kiáltott fel: „Hiszen ez a mi Károlyunk!” Ezt megtudta Görgey, és azt

hitte, kémnek akarok felcsapni. Azonnal ismét egyenruhát kellett öltenem. Nemsokára jött a fegyőr, elvette a kardomat, és vasra verve lezárt. Kérdezte tőlem a fegyőr, hogy tulajdonképpen mit vétettem, mert Görgey agyon akar lövetni. Magam se tudtam, miért, és azt mondtam, hogy számomra még nem öntöttek golyót. 48 óráig voltam bezárva. Jónák százados és Liptay közbenjárására, kik miután a tényállást megtudták, azonnal Kossuthhoz menve, őt a valódi tényállásról felvilágosították, s Ő azonnal elrendelte szabadon bocsátatásomat.

Három hét leteltével Szeged és Dorozsma felé menekültünk. Dorozsmán a tábori lelkész Jónákkal megesketett. Az esküvő után mindjárt magamra öltöttem egyenruhám. A nászszakoma Dorozsmán volt. Itt hirtelen rajtunk ütött az ellenség, úgyhogy az ablakon kellett menekülnünk. Mégis magammal vittem szalvétába kötve egy egész túrós rétest, és a ló nyergéhez kötöttem. Szegedig kellett visszavonulnunk, majd Lugos és Facsetig, ahol átúsztuk a Marost. Augusztus 18-án fogságba estem és Lippára vittek, ahol át kellett úsznunk a Marost. Arad várába vittek. Az akkori várparancsnok igen goromba ember volt, különösen a magyarokat gyűlölte. A várban egy alkalommal tüzesete volt, és a parancsnokot akkor baleset érte. A lakás alatti pincében ugyanis nagyobb mennyiségű spiritusz volt elraktározva. Szolgája ügyetlensége folytán a spiritusz felrobbant, éppen akkor, mikor a parancsnok az ajtón akart kilépni, a padló leszakadt alatta, s ő a lángokba esett, és odaégett volna, ha a fogságban lévő Szathmáry ezredes ki nem menti. Égési sebeibe azért behalt. Halála előtt megmentőjének 50 aranyat adományozott. Utódja gr. Thun tábornok lett, aki a fog-

lyokkal emberibb módon bánt. Miután tudomására jutott, hogy áldott állapotban vagyok, kiutaltatott számomra egy magánlakást Hem Ádám városi mérnöknél, a Keutz utcában. Itt állandó felügyelet alatt állottam. Egyszer kihallgattak a főtörvényszéknél Budapesten, Újépület 5. sz. udvarában, I. em. 11. ajtó alatt Reischl főhadnagy és Ketzel főtörvényszéki tanácsnok. A kihallgatás után előfogaton azonnal visszavíttek Aradra. Ez még háromszor megisméltódott. December 18-án a várba vezettek Kosfelnitz várparancsnokhoz. Megkértem őt, hogy férjemet, Jónák őrnagyot engedje a keresztelőre hozzám jönni a lakásomra, miután minden órában várom a lebetegedést. December 24-én egy egészséges fiúgyermeknek adtam életet, mely hírre férjem, Jónák őrnagy két altiszt kíséretében eljött a keresztelőre. Még 3 hónapig maradtam Aradon, azután a foglyokkal együtt Pestre hoztak, ahol két napig a Vadászkürt Szállóban laktam. Innen a zimonyi hajón két altiszt kíséretében Sziszekre vittek. A többi foglyot Péterváradra vitték. Sziszeknél az egyik altiszt megmondotta, hogy már kíséret nélkül mehetek tovább. „Asszonyom! Ön most hazájában van, mi most visszamegyünk”. Irántam tanúsított becsületes magaviseletéért mindegyiknek 5 forint borraivalót adtam. Az ítélet számomra így hangzott: kiutasítás Magyarország egész területéről, Horvátországba internálva. Ezt a kedvező ítéletet földieimnek köszönhetem, akik a főtörvényszéknél állásban voltak. Ők még büszkék is voltak arra, hogy egy horvát nő milyen hősiesen küzdött.

Sziszekről kocsin Zágrábba utaztam, hova április 24-én délután 2 óra körül érkeztem. Édesanyám és testvéreim nagy örömmel fogadtak, miután már 7 évig távol voltam. Csak egy

fivérem, aki az olasz hadjáratból jött, melyet a Don Miguel században harcolt végig, szemrehányásokkal és szidalmakkal fogadott, és gyermekemmel együtt az első emeleti ablakból ki akart dobni, amiért a magyaroknál szolgáltam. Édesanyám közbenjárására a fivérem mégis kibékült velem. A lakosságtól is igen sokat kellett szenvednem. Az utcán kövekkel és sárral hajigáltak meg és vízzel öntötték le, úgy hogy már az utcára se mehettem. Utánam kiabáltak. Édesanyám akkor elment Jelačić bánhoz és mindezt elpanaszolta. A bán azt mondta: jöjjön anyám másnap velem együtt oda. Nagyon barátságosan fogadott és mindenről kikérdezett engem. Azt mondta anyámnak: büszke lehet a lányára. (A bán távoli rokonunk volt, s így tegező viszonyban mondta: „Fanni! Büszke lehetsz a lányodra...”.) Ekkor kitárta az előszoba ajtaját és bemutatott engem az ott egybegyűlt tiszteteknek mint háborús bajtársukat. Büszkék lehetnek – mondta –, hogy ilyen bátor földijük van. Másnap mindenhol német, horvát és olasz falragaszok jelentek meg, melyeken szigorúan tiltva volt a hazáért felkelőket, legyen az férfi vagy nő, sértegetni. Inkább büszkék legyünk rá, hogy horvát nő, bár ellenséges táborban, ilyen vitézül küzdött. Ezen tilalom következtében azontúl mindenkitől és mindenkor nyugalmam volt.

Zágrábban 1851-ig maradtam. Azután ismét Magyarországra jöttem, nővéremhez, ahol másodszor nőül mentem, Pasch Gyula műfestőhöz, ki szintén mint hadnagy szolgált 1848–49-ben a tiroli vadászköznél. Győrben 17 évig laktam, azután 6 évig Komáromban, ahol férjem meghalt. 1870-ben Budára mentem, ahol 1880-ig maradtam. Azután Újpestre költöztem fiamhoz, aki itt festő és mázoló.

Jámbor Pál verse Újpestről

Jámbor Pál 1821-ben született Pakson. Kalocsán, Pécssett és Vácott járt gimnáziumba, majd a kalocsai papnevelde hallgatója lett. Kalocsán kispaptársaival 1840-ben „magyar iskola” elnevezéssel önképzőt alakított. Ekkor jelentette meg verseit Hiador álnéven. 1843-ban *Hattyúdalok* címmel közreadta első verseskötetét. Alkotásait a Petőfi Sándor ellenfelének számító Honderű közölte. A Honderű segédszerkesztője, Zerffy Gusztáv 1846. november 10-én *A János vitézben nincs semmi különös* címmel adott közre egy cikket, a szerkesztő, Petrichevich Horváth Lázár pedig *Európai műveltségű Hiador, divatos Petőfi* címmel a következőt írta 1847. február 9-én: „Hiador munkái a divatos Petőfié fölött – csekély véleményünk szerint – annyival fönntebb állanak, mennyivel egy európai műveltségű költész fönnebb áll olly költőnél, ki saját hona keskeny szellemében túl mit sem ismer. Gyémánt mindkettő. Egyik, melyen még rajta csüng az anyaföld salakja; másik, mely művészek közé vetődött s köszörűnek minden újabb forgásával új tüzet – új fényt lövell ki.”

Jámbor Pál (Hiador) maga nem vett részt az irodalmi harcban. 1844-ben pappá szentelték, 1847-ben – a nevével folytatott csatározások idején – Óbecsén segédlelkész. 1848-ban hazafias versekkel és cikkekkel harcra buzdított. Kossuth lelkes híve lett. 1849-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban hivatalt vállalt. A szabadságharc bukása után egy ideig bujkált (akárcsak Vörösmarty). 1852-ben emigrált, Párizsban telepedett le. Barátságot kötött a Petőfi által csodált francia költővel, Béranger-val, magyar verseket fordított franciára, Paul Durivage néven francia verseket és regényeket írt.

1859-ben hazatért. Előbb segédlelkész volt, 1861-től a szabadkai gimnázium igazgatója lett. A Határozati Párt híveként az 1861-es és az 1867–1871-es országgyűlés képviselője. 1872-ben *A közvélemény* címmel „röpívek”-et jelentetett meg. Ebben a kéthetenként megjelenő folyóiratban, melyben kizárólag ő írt, szó volt az önkormányzatokról, a honvédelemről, a vasút fejlesztéséről, a közlekedésről, az ipar és a kereskedelem fellendítésének szükségességéről, a népnevelésről, az iskolaügyről, a könyvkiadásról és a színházi bemutatókról is. Cikkeiben sokszor hivatkozott Széchenyi István gróf írásaira és tevékenységére is.

A Közvélemény című újság egyik 1871-es számában hírt ad arról, hogy „gr. Károlyi Sándor lóerejű vasutat épített” a főváros és Újpest között.

Jámbor Pál (Hiador) és Károlyi gróf a szabadságharc bukása után Párizsban élt. Talán már ott is ismerték egymást, az viszont bizonyos, hogy 1861-ben mindketten a Határozati Párt parlamenti képviselői voltak, s nem kizárt, hogy egyszerű ismeretségen túl akár még az iparpártoló javaslatok és törvénytervezetek kidolgozásában közösen is dolgoztak. A gyorsan fejlődő Újpest önmagában is példaértékű lehetett a költő-képviselő számára is.

A településről különben egy másik esemény kapcsán is hírt adott lapjában. 1868 júliusában megemlékezett Beniczky Lajos haláláról. Beniczky holttestét a Dunából fogták ki, a kortársak gyilkosságra gyanakodtak. Mivel Újpesten élt nővére, Beniczky Irma író, és itt lett eltemetve az 1867-ben elhunyt testvére, az

egykori nemzetőr őrnagy, Beniczky Attila, ezért kézenfekvő volt, hogy az 1850. február 28-án kötél általi halálra, majd húszévi sáncfogságra ítélt alezredest Újpesten temessék el. Elképzelhető, hogy a temetésen Jámbor Pál (Hiador) maga is részt vett.

Az *Új-Pest* című vers 1871-ben a *Hiador újabb költeményei* című kötetben jelent meg.

Szerényi Mária

Új-Pest

Harsog a kürt, éljen Új-Pest!
Ifjú szép külvárosunk,
Hol csengő pöröly tűzében
Kél a nap, mit álmodtunk.
Aki számkivetve hervadt,
A testvér megjött haza;
Hints virágot merre indult;
Egy lépést tett a haza.

Hogyha szárny nincs, jó a mankó;
Éljen a lovas vasút!
Amerika ily uton jár,
És mi messze, messze fut!
Mondd, ki vette vajh előbbre
Ezt a gazdag századot?
Ő a földbe milliót vet,
Milliót vet, mint magot.

Pest az agy, de karja Új-Pest,
Méh ma, holnap óriás;
Egyik a hajnalt hasítja,
Pénzt ver itt a kalapács.
Pest – Budától Palotáig,
Egy bíró lesz ezután;
Holnap a Lánchíd helyett majd
Három híd fut a Dunán.

Ó-Budáról cseng a pöröly,
Dal, mit a munkás dalol;
Mesterművet szült a hámor –
Azt jelenti e gomoly.
A nap, mely aranysugárt szór
A harmattal, mely ezüst,
Annyi áldást, hidd, nem áraszt,
Mennyit áraszt most a füst.

Minden egy szó: Munka! Munka!
Tudja ezt jól Albion,
Átfurván a tenger ágyát
Tegnap egy drótsodronyon.
Mindennap csodák születnek,
A világ uj arcot ölt.
Oh hon ébredj! annyi kincset,
Annyi kincset – rejt e föld!...

A szegénység szolgaság azt
Mondja egy nagy francia,
És amit mond, szentírás az,
Nála nincs nagyobb iga;
Gazdagodjunk meg barátim,
A szabadság megjövend.
Hogyha szárnyat bír a nemzet:
A jövendő a mienk!

Jókai Mór

Interpelláció az új-pesti kikötő mocsaraiból

T. Ház! Egy interpellációt van szerencsém a t. belügyminiszter úrhoz intézni. Elismerem ugyan, hogy kissé kényes dolog ilyenkor, midőn a t. belügyminiszter úr monumentális beszéddel jár jó reményben, őt háborgatni, midőn ő mindjárt meg fogja menteni az európai parlamentalizmus jó hírnevét, az új-pesti kikötő mocsarairól, ily alacsony dologról beszélni előtte: hanem a dolog igen sürgős. A tényállás ez: az új-pesti Duna-ág el van zárva, hogy az téli kikötő legyen; a téli kikötő azonban nyáron át egy más körülmény által igen kellemetlené teszi magát azzal, hogy ott az álló víz mefitikus [mocsárgázás], pokolbeli és dögletes bűzöket terjeszt, amik miatt az ott nagyon szaporodó lakosság ottani lakásait kénytelen elhagyni. Avégett, hogy segítve legyen a bajon, folyamodott a lakosság minden elképzelhető minisztériumhoz, egyik a másikhoz utasította, de a bajon nem segítettek. Egy szükség volna ott, hogy a Duna szabad folyást nyerjen: egy zsilipnek készítése, hogy ne legyen Pest városa közelében egy mesterségesen alakított mocsár. Azonban egyik minisztérium sem akarta magára vállalni, és most már a belügyminisztériumra maradt e dolog, mint közegészségügy. Azért vagyok bátor a t. belügyminiszter úrhoz a következő interpellációt intézni:

Interpelláció a belügyminiszter úrhoz

Tekintve, hogy az új-pesti Duna-ág évekkal ezelőtt egy ideiglenes téli kikötő létesítése céljából oly védgáttal záratott el, mely azt a Duna fő ágától egészen elkülönítette és az ágban ezáltal tökéletes állóvá tette a vizet;

tekintve, hogy ezen védgát egyetlen zsilippel sem láttatott el, mely által lehetővé tételhet volna a víznek időnkénti lefolyást, illetőleg felfrissítést biztosítani;

tekintve, hogy az új-pesti Duna-ág vize a hiányos védgát következtében évről-évre posványosabbá lett, elannyira, hogy annak kigőzölgése már tavaly a közegészségnek tetemes hátrányára vált, és hogy egy ott állomásozó hajó teljes személyzete indulás előtt megbetegedvén, kórházba szállíttatni kénytelenített;

tekintve, hogy ezen ág vize már – holott a tavasz még csak kezdetét veszi – valóságos mocsárrá vált, mely oly dögletes bűzt terjeszt az egész vidéken, miszerint féltő, hogy ha még rövid ideig így tart a megromlott levegő igen veszélyessé válhat Új-pest lakosságának közegészségére nézve, miután vize máris annyira megromlott, hogy az ott még állomásozó hajók is takarodnak ki belőle, úgyszintén az ott lakó fakereskedők iparkodnak a vízen levő árukat a partra vonszoltatni;

tekintve, hogy új-pesti Duna-ág partjának mentén fekvő házak kútjaiban a víz máris élvezhetetlen;

tekintve végre, hogy Uj-Pest közönsége úgy a közlekedési, mint különösen a pénzügyminisztériumnál több ízben és utolsó időben Pest városánál, de fájdalom, sikertelenül kérelmezte a bajnak azon egyetlen sikeres eszköz általi orvoslását, hogy a védgát megnyitassék és zsilippel látassék el;

kérem a miniszter urat, van-e mindezekről tudomása, és ha van, szándékozik-e sürgős intézkedéseket tenni, melynek által nemcsak Uj-Pest, de maga Pest város lakosságát is a legnagyobb mérvben veszélyeztető ezen baj mielőbb orvosoltassék, és ezáltal egy epidémia [járvány] netaláni kitörésének eleje vételessék?

1872. április 12.¹

¹ 1872 decemberében egy bizottság megvizsgálta a helyszínt, majd a következő évben megépült a zsilip.

Krúdy Gyula

A régi kocsihoz

Mostanában néhányszor utaztam Pest környékén, vonaton és kocsin; ahol a kecskéket legeltetik sanyarú dombokon, céltalan, lerongyolódott férfiak alusznak a fűben, a gyárak udvarán összegyűjtve minden rozsdás ócskavas, amit száz esztendő alatt se tudtak ezelőtt összeszedni a zsidók, a falak és a házak oly rongyosak, mint az emberek cipői, ócskaság, kopottság, rongyosság mindenütt, bizonyos mellékutcákat benőtt a fű, mintha meghaltak volna belőlük a lakók, a kapuk kidőltek, az akácfákat kivágták... Újpest, Rákospalota – amerre egykor úgy pöfékeltek a gyárkérmények, mint a gazdag emberek; a kis munkásházak zölden és szelíden követték a vonatot, hogy az ember az ablakból kitekintve azt hihette, hogy ezekben a bakteregyszerű házikókban lakik a szegények kincse: a megelégedés; a gőzdaruk erőlködtek, a műhelyek csengtek, a gőz lihegése alig fért ki a tetők kis csövein, mintha a földkerekség minden munkáját itt végezték volna a serény kezek... A bamba tűzfalakra minden esztendőben új hirdetést festett a vállalkozás, errefelé álltak azok a deszkagavallérok, akik öles nagyságban, merev kalapban jelentették az utazónak, hogy Pesten hol vehet új gérokkot, s a gavallérokat azóta eltűzelték... A külvárosok tarka vidámsága harmonikázott és verklizett a sarki korcsmákban, a megyeri csárdában cigánybanda fogadta az autókat és fiákereket, amelyek az alagi versenyekről jöttek a pompásan gondozott országúton, orgona- és akácillat szállt a boldog drótszigetről a majálismuzsikával együtt, az újpesti kikötő-csárdában friss halászlé várta a szerelmeseket, akik a délután folyamán a vasúti töltések között bujdokoltak, ünnepnap órában házikója előtt üldögélt minden jóra való munkás és polgár e tájon – soha vissza nem térő boldog arcok tűntek el az országút mellől, mesebeli kis házikók ablakaiból és a májusi úton végiggördülő

hintókból! (Talán mind elmentek a „Pesti Históriákba”, a boldogok [a régiek] könyvébe?)

És a kocsik, amelyeken e tájakon utazunk: legjobban mutatják, mily siralomra méltó öreg koldusok lettünk a boldog múlt század óta. A pesti fiáker, amely híresség dolgában már megközelítette bécsi kollégáját; úgy zörög, ingadozik, farol, mintha csontvázakat szállítana egyik temetőből a másikba, amely csontvázaknak többé semmi sem fáj. Temetésre se jártak a régi pestiek a mai kétfogatún.

A vasúti kocsikról pedig csak sírva beszélhet a nagyapó unokáinak. Nem mindig voltak ezek a kocsik bársony és bőr nélküliek, sőt ülés is akadt a kocsikban, nem pedig csupán deszkaváz, amely leginkább a ravatalhoz hasonlít, amelyre a halottat fektetik. A tyúkültető szalonbútor a mai első osztályai kocsikhoz hasonlít. A háború és a megszállás minden szennye itt maradt a katonai bakancsokról. Erre utazott a vérhas gyötrelmesen hemperegve, a kocsi falára nyomta sebét a katona, az üvegtelen ablakokba könyököltek a rablók, mikor Magyarországon utaztak. Egy vasúti kocsi koldusnyomorúságával többet mond el a letúnt évekről, mint a nagyszájú obsitos.

Dickens meséli egy regényében, hogy a kimustrált postakocsik, omnibuszok éjjeli órában fölveszik régi alakjukat, régi utasaikat, konduktoraikat, és beutazzák az egykor járt országutakat: Anglia virágoskertjein át Viszik a boldog utasokat – Isten mentsen, hogy a mai utazónak hasonló látománya legyen a vasúti kocsiban éjfélkor. A poklot látná maga körül megelevenedni. A háború szörnyszülőttei, hörgő haldoklói, véres szemű rablói kapaszkodnának térdébe! Pokoli kínok recsegtetnék meg a deszkafalakat, amelyekbe maga a kocsi is összeroskadt. Csontlábán a szanitéc nyitja ki az ajtót a kísértetek órájában.

Akinek nagyon jó kedve van: üljön föl egy vasúti kocsira, hogy elmenjen kedve a füttyörészéstől.

1920

Móricz Zsigmond

Az újpesti bútor

Hétfőn megszűnik az asztalos-sztrájk.

Újpest nagyon különös város. Valósággal Budapest küszöbje. Itt találkozik a vidék a fővárossal. A hosszú, alföldi utcákon a kisváros apró és lakályos házacskái, s közöttük s mellettük a gyárváros hatalmas üzemei.

A lakosság is mind a két típust mutatja: a kispolgárság derült és egyszerű vidámsága és a gyári munkás-ság nehéz és borús élete.

Az újpesti iparosok között a legjellemzőbb és a legérdekesebb az asztalosipar. A múlt század hatvanas éveiben kezdődött itt az asztalos-ság legnagyobb mértékben kifejlődni. Már a század elején, magam is emlékszem, hogy az újpesti bútorral nem lehetett versenyezni. Különösen itt készültek az olcsó, szolid kivitelű „betétes” bútorok óriási mennyiségben. Már negyven és hatvan koronáért teljes hálószobát lehetett kapni harminc évvel ezelőtt.

Még ma is van háromszázötven asztalos Újpesten. A háromszázötven közül kétszázötven koldus. A többi száz közt is csak harminc-negyven van, akinek nincs adóssága.

Tönkretette ezt a nemes ipart a gép, és mai kor gazdasági állapota. Az asztalos a legfinomabb iparos, az asztalos az mind művész. Van is az életükben valami bohémság. Műveltek, kifinomult ízlésük, szeretik a szépet. Erre jönnek a gépek, s ma már a munka nyolcvan százalékát el lehet géppel végeztetni.

Az utcákon kocsik járnak, mint asztalos kelléket hordó. Ott megy egy

mester, maga húzza a kis kézikocsit, viszi a géphez előkészíteni. Ez mindent megmond: a mai asztalosmester maga húzza a kézikocsit, mert még inast sem tarthat. És a géphez viszi, mert anélkül egyszerűen versenyképtelen.

Az újpesti asztalos-ság két malomkő közt őrlődik: az egyik az, hogy csak elképzelhetetlen olcsón lehet eladni az árut, a másik az, hogy a nyersanyag ára érthetetlenül nő. Minden a kartell kezében van. És ha a kartell a kezébe vesz valamit, akkor annak mindjárt felszökik az ára.

Hol lehet hát takarékoskodni? Csak a munkánál. Az asztalos nem számítja fel a munkáját, s a segédeknek igyekszik minél kevesebbet fizetni.

A kismester a bútorkereskedők markában van. Az árut ingyen dobálják oda, mert nincs kitartásuk. Kétségbeesésükben kocsira rakják a kész árut, és elmennek vele házalni. El lehet képzelni, hogy milyen árat kap az a mester, aki megáll a kocsi-val a bútorkereskedés előtt, és könyörögve kéri, hogy vegye át tőle... Még jobb annak a mesternek, aki a kereskedőtől utalványt kap a nyersanyagra, s neki szabad összepüfölni a műhelyben a bútort. Ez legalább eladhatja az enyvet. Azt mondja a nagyobb kollégának:

– Van húsz kiló enyvem, odaadom 1,30-ért.

– Hogy adhatja annyiért, hiszen a bolti ára 1,58.

– Nem vettem... Utalványt kaptam a kereskedőtől... Ha el nem adom,

éhen hal a családom. Majd összeragasztom neki valahogy. Azért a pénzért, amit fizet, még az is sok.

Ilyen állapotok közt vannak a mesterek, akik ellen kénytelenek voltak a segédek sztrájkba lépni. Az asztalossegédek fizetése általában 35 és 50 fillér közt mozog, ami azt jelenti, hogy hetenként keresnek 20 és 30 pengőt. Már ez is nagyon kevés, mert a legkisebb egyszobás lakás ára 30 pengő egy hónapra. Feleséggel, gyermekkel szinte lehetetlen 20 pengőből megélni. Nem emberi módon, de a legszükségesebb táplálékot, a kenyeret és sőt alig tudja belőle fedezni.

De az igazi baj ott van, hogy a segédnek nagy része még 35 fillért sem kap, csak 30-at, 24-et, sőt van olyan is, aki 20-at s 18-at kap. Vagyis hetenként 10-12 pengőt. Hogy valamivel gyarápítsa, kénytelen tizenkét, sőt tizenhat órát is dolgozni. Sőt olyan abnormális esetek is vannak, hogy a mester felveszi a segédet családtagnak, s ad neki kosztot, kvártélyt. Kvártély a gyaluforgácson. A koszt, az köménymagos leves, főzelék, tészta. És pénzül 4-5 pengő egy hétre. Ellenben a mester szorgalmas, szegény feje, felkél reggel ötkor és dolgozik este nyolcig-tízig. S vele a „családtag-segéd”.

Van, akinél leteszik neki a feketekávé hétfőn reggel az asztalra, és szombaton este kap egy pengőt. S ezt nem is a békétlen segéd mondja, hanem egy nagy mester.

Vannak utcák, ahol minden második ház asztalosműhely. Egész sorozatát jártam be ezeknek a műhelyeknek,

s azt a meglepő dolgot láttam, hogy a kismestereknél, ahol csak három-négy segéd dolgozik, ott mindenütt folyik a munka. Még a gyárakban is. A legnagyobb gyárban, ahonnan a sztrájk kiindult, a Müller-féle gyárban 340 gyalupad van. Ebből már az utóbbi időben csak száznyolcvan dolgoztak – hetven-nyolcvan ma is dolgozik. A többi gyár is korlátozva van ugyan, de tudja folytatni a munkát. Csak a gépek szünetelnek.

Voltam egy kismesternél, ahol a régi szép életet láttam. Saját ház, tehermentes, kert, gyümölcsfák, vidám unokák, füttyös munka a műhelyben, két gép is serényen sívít. Minden mesternek így kellene élni.

Aztán elmentem a Munkások Otthonába. Százötven-kétszáz szomorú és csüggedt fiatalember. Vagy két órát töltöttem köztük és szívemet marcangolta a csönd, a lehangoltság. Mindenki kap ebédre negyed kiló kenyeret és tíz deka sajtot vagy túrót. Elfogyasztják és ülnek tovább, halkán beszélgetve.

Rettenetes kép. Mintha a kútba szállott volna le az ember. Kísérteti. Kívánságuk, hogy 20 pengő legyen a minimális heti fizetés. Pontosan 40 fillér, s heti 53 óra. Vagyis 21,20 pengő.

Két hete várják a döntést, és ezt sem tudják elérni.

Nem földműves napszámosok, hanem képzett, intelligens, szellemi igényekkel bíró s kvalifikált, finom munkát végző emberek.

Pesti Napló, 1934. június 10.

Ismeretlen Kassák-vers

Kassák írói munkássága Újpesten kezdődött. Ahogy önéletrajzi regényében írja: „Kint lakunk Újpestenél, a Váci út legvégén egy pinceszobában.” Mint vasipari munkás, gyakran megfordult az újpesti munkásegyületben. Itt kapott ösztönzést arra, hogy ne csak a politikai sajtó, hanem a szépirodalom iránt is érdeklődjön. Mély benyomást tesz rá Petőfi költészete, majd az 1908-ban megjelent Holnap antológia, melyben Ady, Babits, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka versei jelentek meg. Megragadja az újszerűségük, úgy érzi, ők az igazi költők – bár egyelőre csak csodálja őket. Kassák is megpróbálkozik az írással, és a *Szegénység* című versét a lap le is közli. A szerkesztői üzenetekben azonban a következőket olvassa: „K. L. Újpest. Biztatásul leközlöttük.” Ahogy később írta: „Ennek az utálatos mondatnak a fölfedezése egészen letört. Csúnya sértést láttam benne a szerkesztő részéről. Miért kellett a véleményét így dobra ütni, mikor ugyanezt négy szemközt is elmondhatta volna nekem. Meg voltam győződve róla, hogy ilyesmi csak egy ócska vidéki laptól érheti az embert. Megfogadtam, ha kérnének se adok nekik többé írást.

Mielőtt otthon megmutattam volna a lapot, az átkozott szerkesztői üzenetre, mintha véletlenül történt volna, ráöntöttem a tintát. Valami lelki nyomástól szabadultam meg, hogy ezt a szégyenfoltot sikerült eltüntetnem.”

Későbbi verseit a Független Magyarországnak, a Renaissance-nak, majd más lapoknak is elküldte. Érdekes kivételt képez a Miklós Mórícznak, az Újpest szerkesztőjének átadott verse, az *Elátkozott sziget*, amelyet 1910. január 1-jén hozott az Újpesti Napló.

Szerényi Antalné

Kassák Lajos

Elátkozott sziget

Itt heverek a kék holtvizek partján
Rothadó kintól vonaglik a táj,
Köröttem sötétben, mint a bánat,
Az elátkozottak lelke száll.

Táncot lejtének, sírnak, hahotáznak,
Gyászszekéren sebeket hordanak körül,
Kongani kezdenek céda asszonyszívvel
S nyöszörgő népek bújnak ki a földből.

Petyhüdt testükből előtör az élet:
Kénorgiáktól lesz hangos a lég,
Friss koponyákból oltárt raknak össze,
Hová majd a bűnök papja lép.

Kék lidértcüzek ülnek ki a partra
És mindent halotti mezbe vonnak,
Az idő már lopva éjféltbe hágott,
Gyónni mennek az elkárhozottak

Éjfélt

Most van a vég, a legszebb óra,
Lángostorokból pattogó menkő ver,
S a koponyahegyen, közel az éghez,
Hegedűn játszik egy vigyorgó páter.

Ez a vers nem szerepel az 1972-ben megjelent *Kassák Lajos összes versei* című kötetben. Sehol nem említi maga Kassák sem önéletrajzi írásában, az *Egy ember élete* című munkában. Elképzelhető, hogy az egyesületi tagok közül valaki, talán Kiss Károly, a korán elhunyt munkásköltő, akit meglepett a vers újszerűsége, és aki ismerte Miklós Móric modernebb gondolkodásmódját, adta át a verset az újpesti munkásegyletből jól ismert szerkesztőnek. De mivel újpesti lap volt, a fent említett okok miatt Kassák valószínűleg nem foglalkozott a vers megjelenésével. Számára nem jelentett előrelépést egy „vidéki lap” publikálása.

A MEGYERI HÍD (ÉPÜLT: 2006–2008)

A versíró Derkovits

Derkovits Gyula, ez a különleges tehetségű festőművész és grafikus Újpesten is élt. 1926–28 között a József (ma: József Attila) utca 74.-ben, 1931–33 között a Török Ignác utca 6.-ban lakott. Az újpesti táj – elsősorban a kikötő, a Duna-part – több művében is megjelenik. Ilyen *Az újpesti hídfeljáró* (1927), a *Hídéptitők* (1932), a *Híd télen* (1934), *A téli kikötő*, a *Dunai homokszállítók* (1934).

Derkovits érzéseit versben is megpróbálta kifejezni. Mérhetetlen nyomorban élt, éhezett. Verseiben nagy erővel jelenik meg az iszonyú elkeseredettség, a társadalmi igazság(osság) utáni vágy. E költemények képekkel teli víziók.

A következő versek most először kerülnek az olvasók elé.¹

Iványiné Konrád Gizella

Feljön napunk...

Szenvedések mérhetetlen
mélységéből, véressen
gőzölögve jön fel napunk.
És dübörögve hajt az égre,
s gyujt világosságot a
sötétbe.

Törj, zuzz, rombolj!
– A sötétségér nem kár...
Minden csend pillanat a
számodra halált és
szolgaságot tart...
Halod??
Bilincseink panaszkodnak,
de börtönünk falára
eljön a nap, és porrá
zúzza azt!...

¹ A közlemény éve: 2009

Újpest

Aranyod csengése, vérem
keringése, vérem keringése
aranyod élete.
Nem látom a napot,
de érzem roppant súlyod.
De láttam én már napot,
mikor aranyad nem ért
egy marék homokot.
Nélkülem holt aranyad
csengése, mert életet vérem
keringése ad nekije.
Érzem, hogy mállik vérem
a napod állhat, de ez meg-
torlatlan nem maradhat.
Béklyós kezeim felemelem
és bilincseimet rajtad
töröm széjel én...

1932 márczius 2-án este

D Gy

Újpest

Vas István

Nehéz szerelem – Mért vijjog a saskeselyű?

[...] Az Egyesült Izzó gyárkomplexu-
sában – amely a különvált Standard
telephelyét is magában foglalta – volt
egy üzemi étkeзде, amelyet a szociális
gondoskodás példájaként emlegettek
abban az időben: egy nagy, tiszta te-
remben nyolcvan fillérért adtak három-
fogásos, higiénikusan készített ebédet,
amelyért sorba kellett állni, és amelyet
egy tetszetős porcelán ételhordóban
tálaltak, aztán az ember helyet kere-
sett valamelyik hosszú, nyersfa asztal
mellett, ahol szétszedte a hármás be-

osztású ételhordót, ha pedig végzett az
ebéddel, újra visszarakta és visszavitte
a tálalóhoz. A munkások tizenkettő és
egy óra között, a tisztviselők egy és
kettő között ehetek, de itt aztán csak-
ugyan meg lehetett és meg is kellett
ebédelni egy félóra alatt. Erre az étke-
zésre nagyon büszke volt az Egyesült
Izzó legendás híru Vezére, ő maga is
ott ebédel, sorba állt, és maga vitte
helyére az ételhordót. Ennélfogva az
egész törzskarnak úgyszólván repre-
zentációs kötelessége volt az üzemi

étkezés, ez viszont nagy vonzerővel hatott a hivatalnokokra, akik ilyen demokratikus közelségben láthatták fől-jebbvalóikat, sőt ha a szerencsés véletlen közrejátszott, valamelyik igazgató, cégvezető vagy főmérnök mellé kerülhettek a hosszú asztalnál.

Mi azonban, mármint Steller és Róna Robi meg én, húzódoztunk ettől az önkiszolgálóan demokratikus közétkeztetéstől, sőt a főnöki közellétől is, inkább a gyár közelében ebédeltünk, az UTE-pálya kantinjában, ahol külön asztalnál ülhattünk hármasan és többféle étel között válogathattunk. Igaz, hogy ez az ebéd egy pengőbe került, sőt még többbe is, mert a kantinnak szeszkiméresi engedélye is volt – az üzemi étteremben csak tiszta vizet lehetett inni –, de azért mi rendszerint beértük egy-egy nagyfröccsel. Borralalót viszont itt sem kellett adni, mert Piroska úr, a tulaj maga szolgált ki, aminthogy a felesége is maga főzött, elég ízletesen. Mellesleg Piroskáné volt a kantin esze: minden délelőtt betanította férjét a nem túl bőséges választék felsorolására – mert étlap írásával nem bíbelődtek –, és Piroska úr el is hadarta buzgón a listát, nem véve figyelembe, hogy egy-egy ételből esetleg már kihordta az utolsó adagot, mert napi memoritert csak elejétől végig volt képes elmondani, kihagyni nem tudott belőle. Így hát gyakran előfordult, hogy ha a felsorolt ételek valamelyikét rendeltük, azt felelte:

– Az, kérem, elfogyott már, kérem.

Igaz, hogy a napi lista után mindig hozzátette az állandóan készenlétben álló tartalékot:

– Van azután, kérem, bécsi, párizsi és natúrszelet.

Mi bizony vissza is éltünk azzal, hogy Piroska úr értelme nem valami rugalmasan működött, és ilyesmiket kérdeztünk tőle:

– Aztán mondja, Piroska úr, elég kemény az a büftök?

Mire ő azt felelte:

– Igenis, kérem, jó kemény.

De hát ez az egész idéetlenkedés hozzátartozott az ebédszünet korlátolt felszabadulásához, éppen úgy, mint a tízperces út az UTE-pályaig, a nyári poroszkálás, és télen a csúszkálás a jeges közben, vagy bokáig süllyedni a vastag hóban. Nem tudom, hogy akár a bécsi sítúrákon is a hegyoldalak nagy, ferde hósíkjának volt-e olyan, önmagam fölé emelő, fehér magasvonzásuk, mint az újpesti hónak, amikor a gyártól a futballpályaig átgázoltunk rajta.

És miután a kantinban leráztuk magunkról a havat és leültünk egy asztal mellé, lehetőleg a kályha közelében, mert amúgy a kantin átfűthetetlen hodály volt, gyakran éreztem a mély vízbe merülő, alábukó örömet annak, hogy nem vagyok költő.

Igaz, hogy ez már abban az időben volt, amikor az irodalmi élet kezdte tudomásul venni, hogy költő vagyok.

Berda József üzenete

Tíz évvel ezelőtt jelent meg *Berda József összegyűjtött versei* című kötetem, mely 340 költeménnyel és töredékkal egészítette ki az ismert életművet. Tartózkodtam az „összes versek” címtől, mert sejtettem, hogy a bohém költő sok barátjának ajándékozhatott kéziratos verset, s szívatom nem csalt. Alig jelent meg a kötet, vaskos levelet hozott a posta Domokos Mátyás irodalomtörténész barátomtól (Isten nyugosztalja, azóta ő is elköltözött az égi redakcióba). Benne rövidke levél és tucatnyi kockás füzetlap, Berda József-versekkel. A harmincnyelc versből e 15 ismeretlennek bizonyult, amit itt nyújtok át Berda hűségese olvasóinak. S mivel azóta különböző lapokban magam is rábukkantam néhány tucat remekműre, érik egy „javított, bővített” második kiadás, annál is inkább, mivel az első elfogyott.

Annyit róluk: az ötvenes években keletkezettek a rövid, epigrammaszerű versek, s világossá válik, hogy miért nem lett soha a hatalom kegyeltje a magát mindvégig proletárnak valló költő.

Urbán László

Borzalom

Csontig sovány nemzetet aláztatok meg;
néki üzenetek hadat,
mikor meggyilkoltattátok népükhöz
hű, legjobb fiaikat!

Egy költőre

Még te is öltél! Borzalmas büncselekményekre
adtad áldó beleegyezésedet.
A mindenkori magyar irodalomtörténetbe
igy irtad be végül – a nevedet!

Furcsa ez!

A legenyhébb megjegyzésre is felsziszentek,
nem túrtok komolyabb kritikát.
Legyünk boldog fejbólintók, kik kikaparhatják
orrukból a sűrű-sok fikát?!

Két „kegyetlen” kritikaféle

A Rákosi-recept szerinti bolond
borokat meddig isszuk még?
Az ezeket gyártó méregkeverőkre
szakadjon rá az ég!

*

Egyik jobb bor, mint a másik! Csettintve
mondottuk, annak idején Bezákék borára.
Most egyik rosszabb, mint a másik! Méltók
a rossz vegyészek – az akasztófára!

Forrongó futamok

Éltél, ahogy éltél,
de inkább szenvedtél.
Legyen érdemrended:
a még szebb szemfedél!

*

Csak azt írd meg mindig, ami
őszinte valód! Ami kellene,
azt talán soha. (B. J. kiemelése)
Az ördög tudja, hogy van, ami
van; hozzád a sors
mindig mostoha!

*

Értelmes elmék esküdt ellensége;
végre te is megkaptad most a leckét.
Jó volna már, ha hordótanítványaid
minden maszlagod méregként ennék!

*

Akrobatamutatványokat végzel
gondjaid felett.
Az olyan „öreg” ki nem bírja ezt,
végképp’ elmehet!

*

Sánta Sátán, ki bencés
diák voltál valaha;
most a Párt „védőszentje” volnál?
s „legszentebb malasztja”?!

A túlsok dicsőség elrontja már az embert,
még a szentként indulókat is.
Mindenki a maga útját fussa ki, ez
a „tan” talán nem hamis.

*

Bor helyett drágább timsóoldatot
inni? Borzalom ez! Méregkeverők! Hát
hagyjátok abba a népgyilkolást!
Nem szabad bántani a népet, a még
mindig elszegényedett hazát!

*

Mindenki irigy, féltékeny, egyik
rosszabbat mond az egyikről, mint a másik.
– Jöjjön ezután az a halál, melyben
már mindenki vértől ázik!

*

Kies helyen lakol,
majdnem ugrásnyira
az öreg temetőtől.
Most már ez ád
nyugalmat néked, –
talán ez emel föl.

Gyermeteg eset

Ó, egyetlen, esetlen-gyámoltalan barátom!
Hát véled is megesett a gyarló baleset?!
S éppen a hosszú híd kellős közepén?!
Az áldott-átkozott „majomtej” téged is
kikezdezt; gyomrodra, sőt fenekedre rohant?
Nesze! nesze! kapd el! itt a segítség! itt e
lepedőnyi selyempapír! Hát csak könnyebülj;
könnyebülj meg; tudom én már, mily furcsa
mulatság és mennyire bosszantó az efféle
eset éjnek idején! Ha egykor hasonló
szükség jönne reám is, hiszem, nem leszel
rest te sem viszonzni, mint jótét lélek,
ebbéli szívességemet!

Recept

Székrekedés, székrekedés;
ez aztán a legrosszabb nyavalya!
Töltött káposztára esküdj, talán
meggyógyul gyomrod sok baja.

Fintor

Mit tudsz te rólam, mondd?!
Se annyit, se ennyit.
Hát edd meg az együgyű
semmit!

Ferronjós futandó.

Éltél, ahogy éltél,
de inkább szenvedtél.
Legyen iródomvendés:
a még orob szenvedél!

*

Csak azt ismét meg mindig, ami
öszinte valót! Ami kellemes,
azt talán jóha.
Itz öntöz tuzja, hogy van, ha
van; hiszed a csás
mindig ösztöke!

*

Ételmes elmér követ ellensége;
vegye te is megkapta most a lehel.
Te volna már ha kordótanitvársai
minden mesélés megérintt enné!

*

Áróbátanitatvársorot végre
sorgaid felett.
Itz olyan "örög" ki nem bírja ezt,
végrepp' elmehet

*

Santa Sárán, ki lencés
dické voltál valaha,
most a lárt, virdőrepp' "vohal"
s legörekké melésitje?!

*

Berkegy
/ / / /

Bertalan Tivadar

Kíváncsiság

Egy érintést és egy mosolyt küldött a hídkorlátra könyöklő lánynak. Egy ujjhegyyi érintést és egy földöntúli mosolyt. A szeme nem vett részt ebben a gesztusban, csak az arcizma mozdult. Aztán a férfi nyúlánk teste működésbe lendült, s szempillantás alatt átrepült a korláton.

A lány, akivel előbb még önfeledt beszélgetésbe merült, ösztönös mozdulattal utána kapott, de már csak a mélybe zuhanó fiatalember kis barna válltáskáját tudta megmarkolni. Ez rántott rajta egyet, majd egész testében görcsbe fagyott bénasággal bámulta a táskát, s anélkül, hogy a

mélységbe mert volna nézni, mintha láthatatlan erő lökte volna meg, hisztérikusan sikoltozni kezdett, s szíjait markolva, szélesen meglengetve a táskát, eliramodott a part felé. Észre sem vette, hogy a táska elrepült.

Alig ült el a víz csobbanása, hangját felváltotta a Szigetről jövő szemtanúk kiáltozása. Mindenki a hídkorláthoz rohant és hátrapúpolt gerinccel bámulta a vizet. Magam is ezt tettem, de csak a víz gyűrűzését láttam. Visszalépve megbotlottam a táskában. Némi tétovázás után magamhoz vettem, remélve, hogy találok benne valamilyen címet vagy egyéb támpontot,

s ha nem, hát átadom a rendőröknek, akik nyilván hamarosan megjelennek. Titokban persze reménykedtem, hogy a lány is lefékezett valahol itt a közelben, s rátalálok.

Motorcsónak vált el a parttól, hörgő lélegzettel tartott a széttároló vízgyűrűk irányába. A fuldokló feje, mint a levegővel telt labda, felpattant az ár felszínére, és új gyűrűket rajzolt maga köré. Némi billegés után a fej újra alámerült. Láthatatlanul is érződött, szinte átsütött a fortyogó vízen a küzdelem a labda levegőjét kiszorító víz ellen. Amikor a fej újra felbukkant, már nyilvánvalóvá vált, hogy a fuldokló megmenekült. Felhúzták a csónakba és csurgatták belőle a vizet. A műveletet a hídon és a parton bármészködők üdvrivalgása kísérte.

Rohantam a partra, ahol kikötöttek. Még nem volt gondjuk arra, hogy elzavarjanak, így egészen közről megfigyelhettem a kimentett arcvonásait, amelyek eltorzulva rángatóztak az öklendezéstől. A test egész hosszában enyhén vonaglott, szája hol pengevékony vonallá merevedett, hol kinyiladozott, mint a partra vetett hal szája. Szemhéja csak nagy sokára nyitott a világra, majd újra lecsukódott, és melléből hangos sóhaj szakadt fel. Immár látható volt, hogy teljes tudatánál van.

Nagy vijjogással megérkezett a mentőautó. Sikerült megtudnom, melyik kórházba viszik. A táská nálam maradt. A lányt hiába kerestem. – Ez kirohant a világból – állapítottam meg magamban, és vállat vontam.

Másnap vállamra akasztottam a táskát és célba vettem a kórházat. A fiatal ember a sokágyas terem egy távolabbi sarkában feküdt, és minden figyelmével az ablakon túl, a szélben lengedező faágak szemléletébe merült.

Amikor ágya mellé léptem és megszólítottam, a meglepetés legkisebb jelét sem mutatta. A bemutatkozásnál kijelentette, hogy egy ilyen bolondul cselekvő, amilyen ő, neve nem túl érdekes, ezért elegendő annyi, hogy *Négyeske*, ahogy itt becézik az embert. – A barátaim *Gasztonnak* neveznek, mint valami hajdani előkelő családnál szolgáló, halk léptű, szolgálatkész inast, aki élő hagyatéka egy rég letűnt világnak. Egyéni cselekvéseim paradoxonja ez a név, nem tudom, miért ragadt rám, de nekem megfelel.

– Tehát, kedves Gaszton, tanúja voltam egyéni cselekvésének, és íme, visszahoztam a táskáját.

– Köszönöm – nyúlt érte, azzal a hídon formázott mosollyal, amellyel a lánytól búcsúzott. – Netalán tegeződhetnénk? Merthogy erre áll a szám. Megkérdzem, már csak azért is, mert öreg vagy.

– Hozzád képest... – Azt vártam, hogy érdeklődik, hogy került hozzám a táskája, és előre sajnáltam, hogy a lányról semmit nem tudok azon kívül, hogy rémülten elrohant. Megdöbbenésemre azonban egyiket sem tudakolta. Amikor hogyléte felől érdeklődtem, csak legyintett.

– Semmi az egész. Jó kis kaland volt. Túl vagyok rajta. Nem is tudom, mit keresek még itt.

Közönye zavarba hozott. Tétova mozdulatot tettem, tulajdonképpen vártam valamire.

A halálból visszajött ember nevette, de csak hanggal, az arca nem nagyon mozdult. Végre szóval is megtörte a csendet: – Bizonyos vagyok abban, hogy nemcsak a táská miatt jöttél, hanem mert férja az oldaladat, miért követtem el azt a tréfát. Igazam van? Mi vagy te, újságíró? Vagy netalán témára vadászó író?

– Talán az utóbbi. Bevallom, kíváncsivá tettél...

– Hát akkor figyelj, de húzd elő azt az ülőkét, ne ácsorogj már itten. Azt hiszem, tényleg valami baj van velem. – Fél könyökre emelkedik és finom rajzú, inas ujjai a homlokára mutatnak. – El sem fogod hinni, amit mondok: én magam sem tudom biztosan, de azt hiszem, merő kíváncsiságból tettem. Azért, amiért most te is itt vagy. Talán még kíváncsibb vagyok, mint te, mert gondolom, te nem ugrottál volna le, csak úgy, hogy megtapasztald, milyen az. Engem vonzott a mélység. Te nem éreztél még ilyesmit? Hiába kapaszkodtam, az örvénylő víz lehúzott. Bizonyára volt valami kiváltó impulzus, mert hiába kapaszkodtam, a vonzás erősebb volt, lefeszítette ujjaimat a korlátról, és zsupsz! Csak egy különleges pillanat volt az egész. Még sohasem éreztem ilyesmit, de az a lány felidegesített.

– Azt hiszem, te még jobban felidegesítetted őt, ha egyáltalán jó ez a kifejezés. Inkább azt mondanám, hogy megrémisztetted. Persze te nem láthattad s nem hallhattad a reagálását. Meglehetősen kegyetlennek bizonyult a te különleges pillanated.

Gaszton legyintett, s miközben visszadőlt fekvő helyzetébe, még sejtelmesebbé tette magyarázatát: – Hiszen hallhatnál tőlem még egyéb cifra dolgokat is... – Vonásai megenyhültek, tekintete nyugodt szomorúságot jelzett, szeme sarkában azonban mégis valami halálos pajkosság bujkált. – Ami a lányt illeti, majd megnyugtatom, ha véletlenül felbukkan még egyáltalán.

– Kíváncsian hallgatnám azokat az egyéb cifra dolgokat is...

– Szinte kódolva van, hogy vonzom a bajt vagy a baj vonzza engem. Akaratomon kívül minduntalan

szokatlanak nevezhető történésekbe keveredek, valahogy úgy, ahogy kiválasztja és magához vonzza a mágnes a fémszemcséket. Gyakran nem mindennapi extrém jelenségek botlanak belém, vagy botlok én beléjük. Megjegyzem, amilyen kitartással üldöz a baj, olyannyira velem tart a szerencse is. Láthatod ezt abból is, aminek szemtanúja voltál. El kell ismernem, és ez a legkülönösebb, hogy az egész sorsszerű folyamatnak önmagam természetén kívül nem sok magyarázatát találok. Be kell látnom, nem arra teremtett a Mindenható, hogy a boldogságnak nevezett, nagyon is ingatag állapotban éljek, sokkal inkább, hogy zűrzavaros érzések és események tarkítsák mindennapjaimat.

– Boldogtalan vagy? – vallattam szinte támadóan.

– Boldogság? Miket beszélsz?! Ez teljességgel megfoghatatlan fogalom. Mindig tágul az űr bennem, ha ezt a szót hallom. Nem tudom, mit kezdjek vele. Amikor úgy tűnik, hogy nagyjából minden rendben van, azt kívánom, jusson inkább valami nyugtalanító idegesség minden napra, mert akkor az élet közepében érzem magam.

– A mindennapos, nyugtalanító idegességben, úgy általában, egyáltalán nincs hiány. Személyre szabottan ez mit jelent nálad?

– Egyetemi felvételiim rendre nem sikerülnek, állásom nincs. Mitől lennék boldog? De utálok siránkozni! A fenébe! Kihoztad belőlem. Látogatódsz, s hogy visszahoztad a táskámat, hálára köteleztél, és én dumálok neked, mert ezt várod tőlem. Nos, ha egészen őszinte akarok lenni, még valamit meg kell mondanom: az szinte végzettszerű, hogy kisebb-nagyobb mértékben mindenkit szerencsétlenné teszek, akivel kapcsolatba kerülök. Rokont, nőt, barátot. Óvakodni

kell tőlem. – Ezt félig tréfásan, félig komolyan mondta. – Akik eddig megkísérelték, hogy szorosabban jelen legyenek napjaiban, előbb-utóbb belátták, hogy együttérzésüket, barátságukat, olykor szerető ragaszkodásukat nem tudom érdem szerint viszonzni. Milyen dolog az, ha a kedveseddel nem tudsz beülni valahová, mert nincs egy vasad se? Csak a bőr ég a pofádról. Arról már nem is beszélek, hogy érint a gyakori kérdés: milyen kocsid van? Hol parkolsz? Milyen lakásod van? Ebben a korban ugye már illenék... A vágy persze, ami a kielégítetlenségből fakad, nálam is erősebb minden beteljesülésnél. Valaki, aki azt hitte, hogy szeret, azt mondta, hogy én mindig menekülök valamitől, a lehetőségtől is. Lehet, hogy igaza volt, bár van néhány gazdag ismerősöm az én korosztályomból, akik semmivel sem boldogabbak, mint én, és még nagyobb marhaságokat csinálnak, mert azt gondolják, ők mindent megtehetnek.

– Szóval, úgy találsz, hogy ez a lehangoló bizonytalanság általános érzés?

– Lehet, hogy közrejátszott abban, amit tegnap cselekedtem, de biztosíthatlak, soha többé nem tenném meg még egyszer. Hanem attól félek, túlságosan nagy fontosságot tulajdonítok önmagamnak, amiben talán nemcsak a te kíváncsiságod játszik szerepet, hanem az a friss körülmény, hogy félig-meddig a túlvilágról érkeztem. Azonban nem tagadhatom, hogy ez az élmény is egy meghatározó színfolt marad az életemben. Persze a palettám tele van mindenféle színfolttal, hanem attól tartok, máris sokat maszatoltam. Ha úgy találsz, hogy mindez kevés, vagy nem eléggé állt össze, fonjál köréje valami épkezláb történetet, vagy tekints egyszerűen habókosnak.

Búcsúzni készülök: – Félek, hogy túlságosan kifárasztottalak. Friss még az élmény, ami a világ számára lényegtelen, de aki személyesen élte át, annak meghatározó lehet.

Tiltakozóan legyint. – Túl vagyok rajta, elhíheded. Nagyjából jól érzem magam, és remélem, hamarosan elhagyom ezt a rossz szagú szobát. Te, ezt csak suttozva mondom, először azt hittem, hogy az elmeosztályon vagyok. Pedig nem. Erről már felvilágosítottak. Tudod, bezárták a nagy viccházat, s szétszórták a szerencsétleneket, mert a legtöbbjüknek sok egyéb baja is van. Köszönöm, hogy itt voltál; végre volt valaki, aki őszinte érdeklődéssel hallgatta mondomkámat. Megpróbáltam őszinte és érthető lenni. Ha nem egészen sikerült, bocsásd meg. Gyakran olyan érzésem van, hogy az emberek a hazugságokra kíváncsiak. Egyenesen elvárják, hogy hazudjunk. Ezért nem nagyon szoktam kitárulkozni. De már megint zagyválóok...

– Nőtlen vagy, ugye? – jegyeztem meg hirtelen.

– Persze.

– Egyedül élsz?

– Nem. A szüleimmel. Rajtuk élek. Két testvérem is van.

– Szerelem?

Mozdul, mintha legyet hessegetne.

Most már mégsem állhatom, hogy szóba ne hozzam még egyszer a fiatal lány ügyét, aki egyszerűen eltűnt a képből: – Az a lány, akivel az ugrásodat megelőző percben együtt láttalak, s aki a repülésed hatására kétségbeesetten elrohant, nem nyugtalanít? Ezt nem egészen értem.

– Azt a lányt akkor láttam először. A szigeti bulin ismerkedtünk meg. Most már nagyon bánt, hogy megijesztettem. Nem hibáztatom, de van olyan érzésem, hogy ő adta a döntő

impulzust: azt mondta, nem mernék leugrani, hogy nincs ember, aki csak úgy, az öngyilkosság szándéka nélkül, levetné magát ilyen magasságból. Még hogy nem?! Sokan megtették már. Az ember mindenre képes. Persze ő csak játszott a gondolattal; én nem játszottam. És elhiheted, egyáltalán nem akartam öngyilkos lenni.

– Talán hirtelen fontos lett az a lány, nem?

– Meglehet. Nem bánnám, ha előkerülne.

– Valami sérelem vezérli tetteidet?

– Az is. De azt hiszem, egyszerűen nem jól gazdálkodom az erőmmel.

– Jól alszol? Álmaid vannak?

– Csak azok vannak. Ki kellene lépni belőlük.

– Ne erőltesd! Nem fog sikerülni. – Az ajtóból még visszaintek, de ezt már nem látja, mert ismét az ablak mögött mozgó faágak szemléletébe merült.

Györe Balázs

Újpest, 1961

Szoba-konyha.

Közös vécé a folyosón.

Zsákokban lebzselő könyvek
a néma zongora alatt.

Tízéves vagyok!

Holnap az első óra számtan.

Vasadi Péter

Címtelen I.

1.

Meg vagyunk tömve dugig
 ronggyal
 s egy szóra fölhasadhatunk.
 Mindenki tudja azt a szót
 de hallgat róla
 keményen, mint az éjszaka.
 S tömjük tovább magunkat.
 Hiába öklendezzük vissza
 a cukorban edzett cédaságot
 egyre csak falni kell.
 Világ minden rongya régen
 elfogyott
 most tiszta újat gyártanak.
 Színük, formájuk tetszetős;
 lebeg, tépett, áttetsző s herseg
 is.
 Gömbölyödünk a pukkadásig.
 Az istenért, mielőtt önként
 meghasadnánk, maga ott
 álljon elő és mondja ki.
 Fölkel a hallgatag szegénység
 s morog kelletlenül:
 mindent megöl a „túl”, a „sok”.
 Hazudtok és hazudtatok.
 Hozhatjátok a koronámat
 kígyók, röffentők, ordasok.

2.

nem tudnak semmi fontosat. s nem értenek.
 a mai nap reggeltől estig megrohad kezükben.
 körös-körül a barna, penészes, lottyadt almahús
 az éveink.
 ki ültet el? ki öntöz? permetezni
 ki fogja almakertünk?
 el kell számolnunk majd a hajnalokkal.
 óriás viráguszályt terítve jó időben
 jött-e a tavasz. rágott-e rajta féreg,
 lisztharmat lepedéke zöldjét bevonta-e.

el kell számolnunk majd a levegővel.
 szók közt szünetben kilehelvén
 fertőztük-e. s mit gondol a tüdő
 mikor hajszálcsovecskéit gázzal, ólommal
 eltömik? ártatlanul szippantja be. ítéletként
 nő rajta daganat, mint fán fagyöngy.
 s el kell számolnunk az almafák mögött
 lappangó holdsütéssel, hogy nem borzolta
 hang, se hangtalan.
 elfeledted? vesszővel túrj a földbe ábrát.
 ferd föl betűidet a fészker meszelt falára.
 kik átszállnak fölöttünk, rád ismerjenek.
 különben egyre megy
 ha ciános árvíz mossza szét az almakertet
 vagy két kézbe fogva a villanyfűrészt, mint géppisztolyát
 egy reggelen csapat a dombon fölbukkan
 s megérkezik.

Címtelen II.

arvo pärtnek

1.

nem akarom, hogy végigszántson
 a szél a házon.
 szemmel tartom a redőnyrést
 ajtót, ablakot, a szellőzőket
 mint kapitány hajóhídról a víz
 színét s rétegeit:
 a gyilkos bálna hajóárnyékban
 készülődik.
 de folyton zárni a kaput
 bedeszkázni a nyílásokat
 nem kell és nem szabad.
 a falat érzem. a hullás
 faltjait. ha padló nyikorog
 lassacskán vénül-e? bútoraim
 a jelenések könyvébe vándorolnak.
 a mindenek polc függ szögön
 mint egy loggia, alatta lópatkó
 csattogás.
 ragyás páncélba bújt rómaiak
 az emeleteken a könyveim.

vázák békéje. virágzászló.
 bibliából a vércsík-szalagok.
 imaszíj, gyertyák, korpuszom
 hogy verhetetlen a lélek.
 kinyújtott ujjal tenyerem
 a levegőn; örvénylik-e?
 a függönyök utcát takarnak
 akár egy szentélyt. van szél
 mely mindent összedönt
 s mihelyt a szív vonóját leteszi
 fölsustorog.

2.

rólad szól ez az ének.
 szüneteiben a csönd ropog
 mint bakancs alatt a hó.
 függőlegesen szállnak föl
 hozzád
 az íjam röpítette szavak
 s magas pályákon csille-
 mondataim zakatolnak.
 sziszegés van és csörgés
 a zenében.
 növekvő fű neszezése vagy.
 s úr.
 ki lassan ül le trónjára
 mint a pápa.

jön majd minden oldalról a
 világosság, mintha egy gyűrű
 alakú nap kelne föl. és az a
 hurrá, testvérek, az a hurrá.

lent hagyott üveglakainkon
 kúszik föl a jégvirág, de
 erre a hangra megolvad
 s könnyezik visszafelé.

Bíró József
Zengaházészengazutca

lakótelepi idill

gyeremámajholnapnemérrá
 elválokhanemmost azkéne néztémátükörbe
 megünkabanyához mámeginmaraggyá
 hozdaszajrét szájjába szájjmáki
 köszönnyé nemköszönökköszönnyé
 teraktadel neménraktam mondommáteraktad
 otszoklennimégsenincsnaeltört
 mennymárabótba félelmúlt mingyánegy
 hunaszomszédazannyátaztabajgassajakocsmába
 neazzalmeraszar eszünkzsömlét hozzálvajat
 úristenfolyósmégafrancba
 mostettembe mégazelőtt tudomisén
 derondajazanyád amutertnefikászdeddleakést
 fentiszekrény kisfijók hokedlijéaze
 mutogassánemánasztseholsincs
 eldurrantavillanykörte ottagyertya leégaház
 egykilózsírkétvazelinminekannyi
 kóterbaköllasógornak tanádki pakojjmá
 akkorfőzzééntöbbetsemmicse
 tökkivagyok tetvesélet holabukszám
 gyereennigyeremánennikészakaja
 rohaggyommeg úgyismindeggy azegészaholvan
 pfüdemoslékpedigfinomakrumplitesóztad
 moshagydadba teddfelalemeszt feküggyé
 neakölökelőttkavarjáhe
 aranyláncaderekadra namosmeg nerinyájj
 pucsíccsámánteszuka

Boga Bálint

Most és ötven éve*

Őszi szelek tépik le a fák levelét, a talajra
 Lassan ereszkedik és takarót von a földre a sárga,
 Kis, lebegő levelek serege s befed, eltemet ösvényt,
 S felszíni rendetlenség tarka világa eloszlik.
 Itten e kertben emelkedik ősi falakkal a kórház.
 Fél száz évnek előtte is őszi időben a büszke
 Elhivatottság égi szelétől lelkesen, arcán
 Ambíció s szándék pírjával lép be az ifjú
 Orvos a kertbe, segíteni indul a házba, mely ekkor
 Aszklepiosznak temploma volt még, főpapok által
 Hitbeli érzés gyógyerejével toldva a gyógyszer
 Testi hatása: varázs lebegett a sok beteg ágyán.
 Még nem az eszközök annyira elvárt, technika-adta
 Felsőbbsége nyomult a beteg s orvos viszonyába,
 Ősi közelségét ily' formán átalakítva.
 Mostan az őszi szelek megidézik a hajdani antrét.
 Őrzi az össze vált ifjú lelkében a múltat.

Ősz és tél között

Tegnap még harmat
 Fedte a rétek fűvét,
 És ma már a dér.

Sápadt a Nap is,
 Fénye lepereg a fák
 Megtört kérgéről.

Szürke vidéken
 Bujdokol most a Lényeg.
 Vajh' visszatál?

Ködben áll a völgy,
 Még nem oszlik fel. Vigyázz,
 Ne tévessz utat!

Gyors szél lebben át
 A kerten, mozdul s zizeg
 Az avarszőnyeg.

Zúzmarás tájon,
 Fagyott síneken vonat,
 Viszi a Sorsot.

Levegő nyírka
 Itatja át bőrömet.
 A hó csak emlék.

Nincs levél a fán,
 Mind a földön várja a
 Humusszá válást.

Az üres ágon
 Holló ül mozdulatlan.
 Őrzi az Időt.

A kopasz ágak
 Az ég felé merednek,
 Várják a havat.

* A szerző 1962 őszén fiatal orvosként kezdte hivatását gyakorolni a Károlyi Sándor Kórház belgyógyászati osztályán.

Szerényi Antalné
 Oratórium Újpestről
 (Részletek)

A Gyáli-tó lidércfényeiben babonás szemek riadoztak szélfúttá éjszakákon,
 s ha a Stern-szeszgyár udvarában felbőgött a jószág, ijedten hányták szegényes vackaikon
 a kereszteket a jámbor tehenészlányok.

Pedig a verkliszóra könnyedén libbent tarka rokolyájuk,
 még jobban, ha a bujtogató Csömör cigány húzta.

Sört szopogattak illedelmesen, s jó szóra vágyva
 simultak csókjába a legénynek.

A szerelem virága nekik csak teher lett,
 félénken surrantak a pap elébe,
 pedig szlovákul is eladaghatták:

az Isten magához vette a csenevész kisededet.

Egy becsületes hentesmestert 30 forintnyi hátralék miatt
 tömlöcbe zártak, ott szégyenében felakasztotta magát.

Mi történt voltaképpen? Megölték?

A bizonyítékok eltűntek!

Temetésén egy 48-as honvéd búcsúztatja.

Csömör cigány a Marseillaise-t húzza.

Megostromolják és felégetik a községházát.

A katonaság helyreállítja a rendet és a vagyonbiztonságot.

A város pedig

Budapest küszöbje

Budapest külvárosa

Budapest előszobája

tovább izmosodik,

immár gyárváros, gyár gyárak mellett (...)

Egy új Pestnek,

a tágasabb szabadság bővizű forrásának

álmodtak téged alapítóid.

Ha a dolgos, harcos, törekvő, bátor évtizedek

– pillanatnyi idő –

tenger kínján Budapest lettél.

Légy emberkapcsolatok oázisa

a homoksvatagra épült modern életedben,

őrizd meg szépségét farmeres lányaidnak,

jó hűségét a guruló labda után futó fiaidnak,

vigyázd kedves öregjeink emlékező szívét,

légy emberhez méltó otthona a messziről jötteknek,

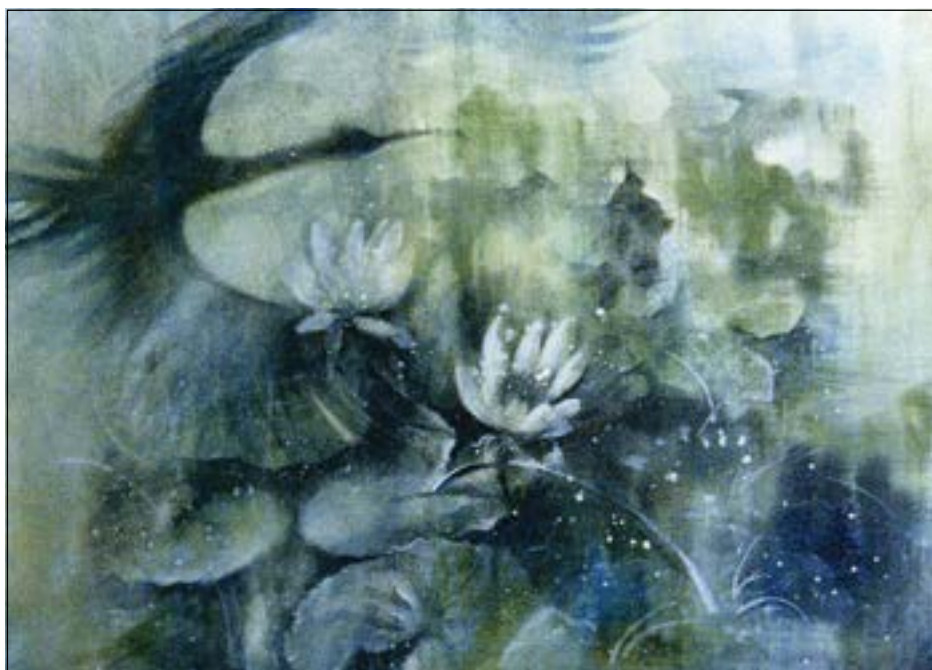
Budapest törzsének északi ága,

hagyományaihoz ragaszkodó s mégis megújulni tudó

Újpest!

JOZEFKA ANTAL | ÚJPEST 1.

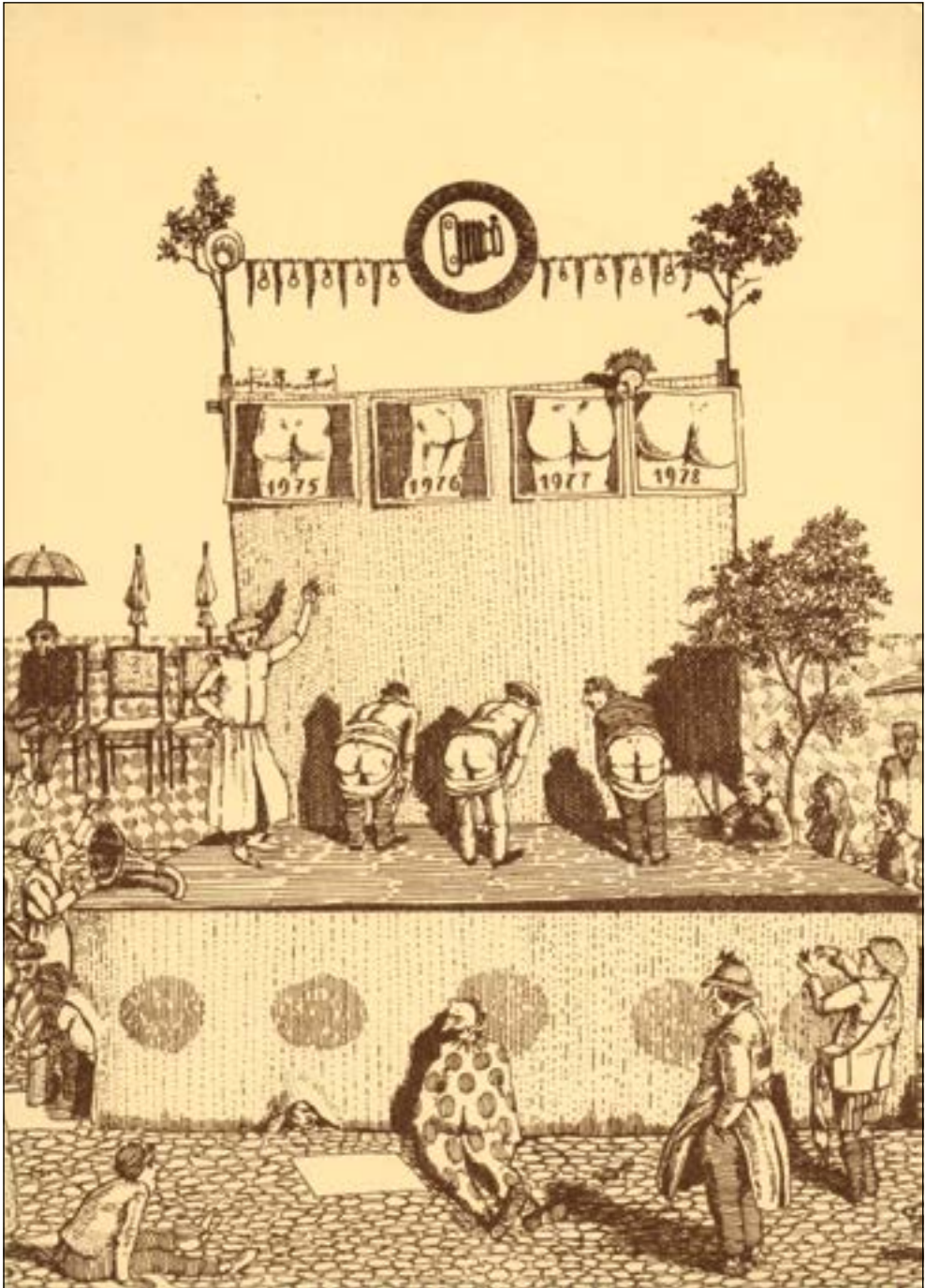
SOMOS ZSUZSA | TÜKRÖZŐDÉS

BANGA FERENC | HÚZÓ

GYÉMÁNT LÁSZLÓ | VERNISSAGE

TÓTH PÉTER | ÚJPESTI HÁZTETŐK

TÓTH LÁSZLÓ | PARTI FÜZEK

T. SELMAN ILONA | ÁRTÉR

LÁNG ERNESZTIN | ÉGI VIRÁGOSKERT

SCHRAMMEL IMRE | KÖLTŐ

SZABADOS ISTVÁN | A KÖNYV DICSÉRETE

BERTALAN TIVADAR | ZSINÓRPADLÁS

Újpest Alapítólevele (1840)

békítják, és a szerződésüket a törvényt követő alkalmasságra, — mely végezt a gyarmat évenként öszefog iratja. —

12-zer Minden hirtok eladással tartozni fog a vevő az adás-vételbeli sommából vétel-részképpel (landmann) 100 flal 3 fl 30 XII. — a ki pedig végzetést mellett jut a hirtokhoz, és a végrendeletkezelők nem egyenes örökösök annak hees irából 100 flal 5 flal tartozni fog az országok factus, érvény egyedül igazság vagyont, — másból az Ország vétel-részt nem kap. —

13-zer Minden hásvétel mely az Ország által nekik történtek, a törvény előtt érő nekikinek fog tekintetni, annak okáért az Ország előtt történnél illyes adás-vételét iratissónál ha a vételbeli somma az ország kijuttatására a vevő által családál elíteltetnek, valamint, ha a végrendelet utján hirtokba lép nem egyenes örökös a törvényes meghosszúsítással valamely családközeliséssel élné, az illyes családok költéséig tartandó földes Uri szákon kétszeres vétel-részt fog a családoktól vagyonból kivételni. —

14-zer Használhat valakik lakások közzel az állásengedettek kivál akarmelly jussok gyakorlatába avatkoznak, az illyes költéséig tartandó Uri szákon 100 évnél forint büntetésben sommas utólag elmarasztalati, és az elégtételt akárhol található vagyonból végrehajtás utján eszközöltetni.

15-zer Kötelezetik a Község az Országtól Templomok, Okosok, és Község háza azgyen nyeri házhelyen egy esztendő alatt az építéshez fogni, — ezen házhelyek más nélkül leendő fordítás egy általánban tiltatik.

16-zer Az Ország képviselőségét elismerni tartoznak.

17-zer Szavazati többlettel, és az Ország helyben hagyásával alkotott új szabályokat elfogadni, és azokhoz magat alkalmazzani minden gyarmati lakos köteles. —

III. A' belső rendszer, község igazgatása, és a' közjó előmozdítására nézve: —

1-ér Kötelek a' Község minden esztendőben, és ugyan csak Januarius 1-én utána következő napján egy Községülést tartani, ha pedig a' körülmények azt egybőrkor is szükségessé teszik, az Ország által határ idő rendelvették, és legalább 3 nappal előbb közzé hirdítvették, — mely községülésben:

- a.) Helye, és szervezete vagyon minden házzal létre lakosok.
- b.) Az Elnökségre az Ország hivatik meg.
- c.) A' Tanácskozás tárgyát szervezati többlettel dönti el.
- d.) Minden végzés csak az Ország helyben hagyása után nyeri kötelező törvényes erejét.

Országban eltraag, melyben de Golem elöltség jutalmazásokról van szó.

12-zer. Bei jden Grundbesitzthum, und Hausverkauf ist der Käufer verpflichtet den Betrag-Summe als Kaufschil (landmann) von 100 — 3 fl. 30 kt. — der Herrschaft zu entrichten; wer aber durch Vermittlung zum Besitz gelangt, und der Vertheilung kein folgender und unmittelbarer Erbe ist, muß der Grundherrschaft nach Zahlungsdarfen von 100 — 3 fl.

13-zer. Ohne Willen der Herrschaft gegebener Hausverkauf ist ungültig, demnach im Falle bei besten Umschreibung der Kaufschilling zum Schaben der Herrschaft unzulässig ansetzen werden nicht, wo auch bei Antritt eines Vermittlers von einem nicht unmittelbaren folgenden Erben, in gerichtlicher Schlichtung gerichtlicher Vertrag entfallen werden nicht, wird ein doppelter Kaufschil als Strafe festgesetzt, welcher in einem auf Strafen des Schlichtigen gehaltenen Herrn Stahl aufgeführt wird.

14-zer. Obgleichs wenn einer den Bewohnern, einer außer den paragrafen Richter im Verstande eines unerkanteten entsetzt werden, so ist auf besten Umschreibung der Kaufschilling eine von 100 fl. G. für bestehende Obstrukt auf den summarischen Obstruktmenge zu entrichten, und die Grundbesitzung von jedem wo immer befristeten Eigentum, mit der Garantie zu erproben.

15-zer. Die Gemeinde ist verpflichtet auf dem, von der Grundherrschaft zur Schule, Kirche und Gemeindehaus erhaltenen Grundgrund im Laufe eines Jahres den Plan zu begeben; diese Grundgründe unter jehem Grundwort zu einem andern Zwecke zu veräußern, ist gänzlich verboten.

16-zer. Die Stellvertretung der Herrschaft annehmen ist die Gemeinde verpflichtet.

17-zer. Durch Stimmen Mehrheit, und mit Zustimmung der Grundherrschaft können neue Verordnungen (Statuten) annehmen, und solcher gemäß zu handeln, ist jeder Untertan verpflichtet.

III. Im Betreff der inneren Ordnung, Gemeinde Verwaltung, und zur Beförderung des allgemeinen Wohls ist:

1-er. Die Gemeinde verpflichtet jährlich, und zwar am ersten Januar und nach folgenden Tagen eine gemeindefürliche Versammlung abzuhalten; wenn aber die Umstände selbe sonst auch öfters werden müssen, wird von Seite der Grundherrschaft die Zeit bestimmt, und selbe wenigstens 3 Tage vorher eintraagt, in welchen Versammlungsgang:

- a.) Das Ver und Stimmen jeder Gemeindegliedner.
- b.) Zum Verth wird die Grundherrschaft gehört.
- c.) Der befristete Bescheid wird durch Stimmen Mehrheit entworfen.
- d.) Jede so abgefaßte Sache erhält nach Zustimmung der Herrschaft, die Kraft der Obstrukt.

viszonyokból eredő ügyekben az alábbi meghatározott somnag bíróságnak — szával a hazai törvények, községi igazság, lévett jó szokás, és fenn állott a állítandó szabályok szerest, az egyes lakosok, és mások eredő község javát előmozdítat. —

B.) Minden egyréb a' községet érdekli politicus tárgyak, melyeket a' helybeli Tanács el nem térte, vagy ennek intézetével a' községnek bizony előjárak, a' községnek elbesz terjesztetnek. —

2-or Magára vállalva az Urság a' Község' pártfogást, és védelmezést, — de egyrébterkel tulajdon jussai fenntartása, és védelmezése tekintetéből is, köteleztetik a' község, vagy annak egyes lakosaiha t. i. ilyeneknek az egyes községre, vagy az Urságnak jussára befolyással lenniök minden külsőkel kötelező társaságok, egyesüések, és más minden sévra nevezendő szerződésekről, egy minden ügyekről, melyeket külsőkel, vagy egész társaságokkal, vagy községekkel keresendnek, minden kérelmeket melyek az ilyenekkel intenzendik lenniök az Urságnak bejelenteni, bepanaszolni, minden akár vérengző, akár polgári megbántásokat, hogy e' képpen mind tulajdon jussait ha ne talán sérteve lenniök fenntartassák, és illetőleg vissza szereshesse, mind pedig pártfogása alatt lévő gyarmati lakosait álltalanahassa. —

IV. A' polgári viszonyokból támadható perekben, következő idomú bíróságoknak tartoznak magokat alá vetni minden Uj Megyeri lakosok, u. m.

1-ör A' hazai törvények értelme szerint szabados öbetegek választott bírósággal (compromissum), mely bíróságnak tagjai, aloms, köre, és határa a' felek irásban foglalt meggyezésekből füg, — határá a' Felek valamely polgári ügyben választott bírósággal kívánásnak élti. — az erről szólt irásban foglalt egyesüések purján az urságnak, a' ki által mindazonáltal törvényes ok nélkül ezen jussokhoz nem akadályozhatának, bé sem kötelesek.

2-or A' község Bírja két Tanácsbelivel szűbeli számias úton bírskodik.

a.) Mindennemű polgári ügyekben melyekre sévra magokat a' Felek szával vagy irásban ezen bíróságnak alá vetik.

b.) Minden világos vagy könnyen tisztálta hozható adóságekben, melyek öbeteit főkak fölül nem haladnak.

c.) Az adó fizetésben hátra maradó lakosok ellen, ha bár mi nagy somnag trame alábbi tartozások.

A' birtokon kívül folyóbb vitel az Urságnak engedtetik meg.

Perbeli költségek a' vesztő felet terhelik.

3-or Az Urság vagy ennek a' bíróságra különösen kijelölt törvényhatóság meg-

berel Berágnak az beiratás, and ten bürgertlichen Verhältnissen entstehende Proceß hat zu einer andern erwiderten Summe zu entscheiden. — Hat — nach Festsetzung der allgemeinen Recht, zur eingetragten Gebühren und verhandenen, wie auch fürstliche ertheilenden Statuten, der einzelnen Bewohner so, wie der Gemeinde Wohl euper zu beten.

B.) Alle übrigen die Gemeinde betreffende politischen Gegenstände, welche von der Communität nicht geordnet sind, oder mit dessen Verordnungen die Gemeinde nicht beizugt ist, werden in solchen allgemeinen Versammlungen vernommen.

2-tes. Das Wohl der Gemeinde wird von der Communität in Schutz genommen, wie auch selbst aber zur Aufrechterhaltung und Vertheidigung eigener Rechte von der Gemeinde, und dessen einzelnen Mitgliedern fordert: daß alle verbotliche Gesellschaften, Vereine, und weissen innerer Namen inwiefern Verträge, wenn selbst nemlich die Gemeinde, oder die Richter der Communität betreffen würden, alle Klageausfertigungen mit einzeln oder gegen ausweisigen Personen, so wie auch alle an solche armathir Bürgerliche mit Können der Communität unterzommen werden, so auch alle förtzerlichen and persönlichen Verhörungen der Communität alsobald fast armathir werden, daß im Falle verlegte bürgerliche Rechte gramathir begehret, wie auch die in Schutz genommenen Bewohner verteidigt werden können.

IV. In entscheidenden Klagen aus bürgerlichen Verhältnissen, sind alle Neu-Megyerer Bewohner verpflichtet sich folgender Gerichts-Procedure zu unterwerfen, als:

1-tes. Den Landbesitzern gemäß ist es frei gestellt, ihren Bewohner ein geschlichtetes Gerichte zu befragen, wenn Kaufleute, Art, und Weise von den förtzerlich verlegten Verhältnissen der Theil abbüget. Wenn daher die Theile in einem bürgerlichen Proceß ein förtzer Gerichte wünschen, so sind selbst verpflichtet förtzerlich verlegten Verträge gleichzeitiges Vermittler der Gerichte einzubringen, — edgültig oder gerichte Urtheile die Theile in birten Rechten trines Böses geordnet werden können.

2-tes. Der Gemeinde Richter samt zwei Beisetzern urtheilt in folgenden nemlich (immerlichen Klagen.

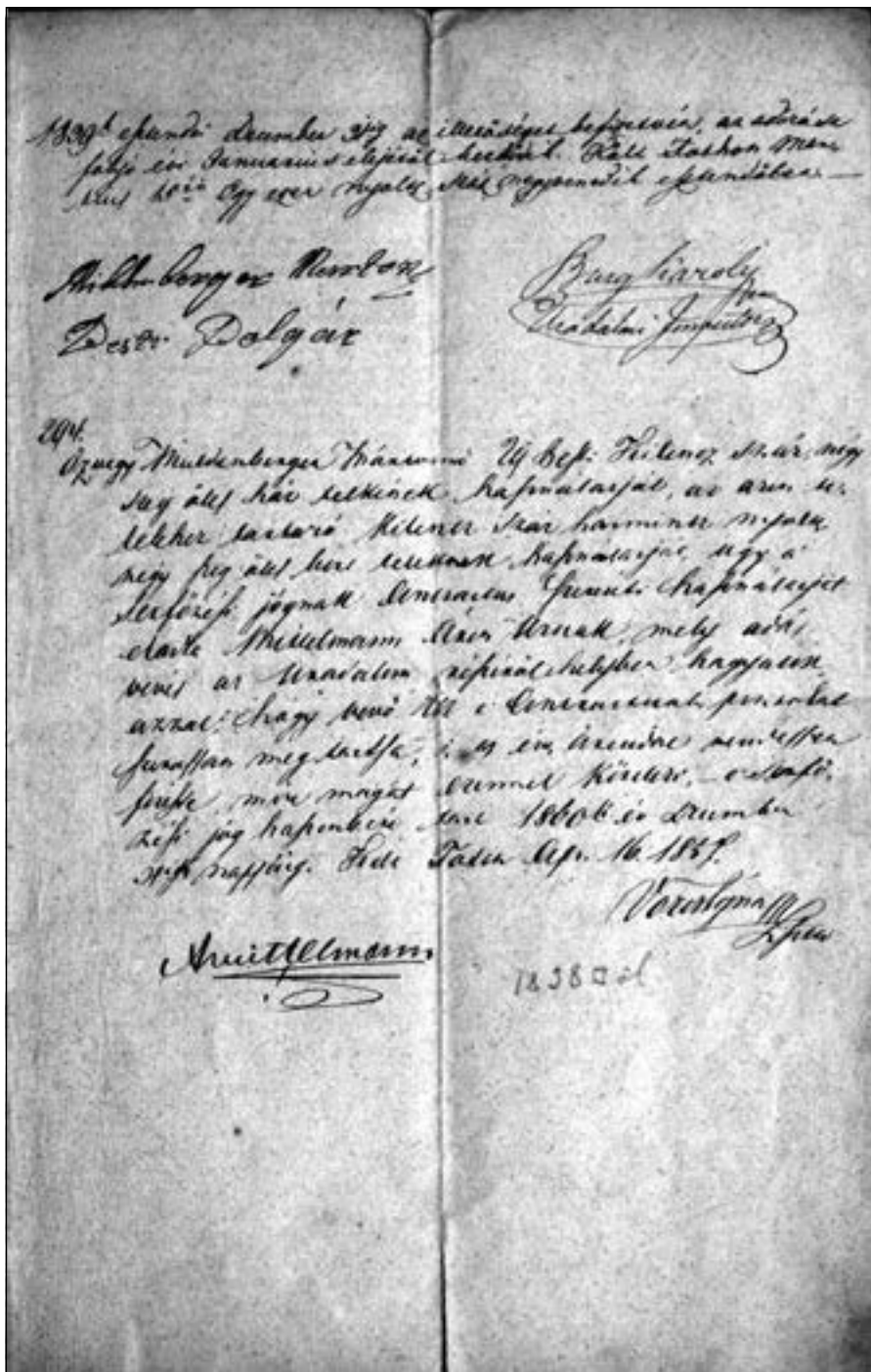
a.) In über bürgerlichen Klagen, in denen Betreff beide Theile nemlich oder förtzerlich nemlich Gerichte sich unterwerfen.

b.) In über ungewissenheiten, Klagen oder nicht bestimmenden Schulden, die eine Summe von 20 fl. K. W. nicht übersteigt.

c.) Gegen Bewohner der Gemeinde in rüch-kündiger Abgaben Zahlung, wenn immer öbete ihre rüch-kündiger Summe ist.

Wie jedoch außer dem Quantumsbetrage zur weissen Klagen der Communität frei steht, Proceß Klagenben verhandeln den verlorener Theil zur Zahlung.

3-tes. Die Communität, oder dessen in Gerichte befragen eigene beismann Richtergerichte-

Részletek a Mildenberger Márton által 1840. március 15-én aláírt alapítólevélből (forrás: Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény)

Fejes Antal

Újpest címere: legenda és valóság

Újpesten a város címeréről egy közismert legenda kering, amely a helytörténeti tankönyvbe is bekerült. De vajon helytálló-e ez a magyarázat?

A legenda. Az újpesti legendárium szerint a címeren szereplő horgony a település kikötőjellegére utal, valamint arra, hogy Újpest első telepesei megkapaszkodtak a sivár megyeri homokon. A címer tetején elhelyezett korona a Károlyi grófok fennhatóságát jelképezi, A címerpajzs vörös alapszíne a „korban (XIX. század) kedvelt motívum”.

A valóság. Újpest címerének első képi ábrázolása 1845-ben jelent meg a kisközség pecsétjén. (A pecséten szereplő évszám az alapítás évére utal.)

Bátran kijelenthetjük, hogy az újpesti címerrel szóló legenda legtöbb elemében téves, utólagos belemagyarázás. Így tehát a horgonyos címerkép magyarázatául szolgáló legenda ugyanúgy keletkezett, mint a magyar államcímere. (A magyar címer elemeinek beazonosítása Magyarország földrajzi tájaival Bonfininél kezdődött és Werbőczy *Tripartitum*ában teljeseedett ki.) A címer fölé helyezett korona csupán

díszítés, és egyáltalán nem utal a grófi felsőbbbségre. De nem is utalhat, hiszen az újpesti címer koronája mindössze ötágú (tehát ez csak egy nemesi korona), míg a grófi korona kilencágú. Az újpesti címer koronája így tehát utólagos rátét, hiszen nemesi koronát csak az ún. „nemesi községek” viselhettek a címerükön.

A valószínű eredet. Az újpesti címer valós eredetének felkutatása nagyon nehéz feladat. A nehézségek ellenére valószínű, hogy az eredet kérdésére a választ egy, a második világháborúban elpusztult klasszicista bérház homlokzata adhatja meg. Az épületről készült fényképen látható, hogy a ház homlokzati timpanonját egy címer, a Heinrich-család címere díszítette. Ennek a címernek több eleme egyezik az újpesti címer főbb alkotórészeivel.

A Heinrich-család címerén megtalálható az újpesti címer két legfontosabb eleme: a horgony, valamint a nemesi korona.

A címer leírása: A címer két alapszíne a vörös és a kék. Négy mezőből áll, három motívum található meg rajta.

1. *motívum:* a cseh címer-oroszlánhoz, az ún. „Przemysl-oroszlán”-hoz hasonló állatábrázolás, amely kétszer fordul elő a címeren. Az első címermezőben jobb felé, a négyes mezőben pedig elfordulva, balra néz. A címerkép alapszíne sötétvörös.

2. *motívum:* a horgony ábrázolása, amely megegyezik az újpesti címeren megtalálható ábrával. (Azaz szintén kétágú horgonyt láthatunk, egy láncszemmel.) A címerkép alapszíne sötétkék. Valószínű, hogy ez egy ún. „beszélő címer”, azaz a címertulajdonos kereskedői, hajótulajdonosi foglalkozására utal.

3. *motívum:* négyeszer vágott mező. Az alapszín sötétkék, ezt szeli keresztül két ezüst mező. A címerkép legfelső (1-es) mezejében egy aranszínű, ötágú nemesi korona látható. (Ez is előfordul Újpest címerén.)

A címer tetején szintén egy ötágú nemesi korona található, amely a család nemesi voltát

mutatja. (Valójában nem lenne szükségszerű, de a heraldikusok szerint a korona nélküli címer „csúnya és befejezetlen”.)

Feltehető, hogy a Heinrich-család István-hegy egyik bérlője volt, és az újpesti címer megalkotásakor az ő családi címerükről vették az új település jelképét.

A Heinrich-család címere

Újpest címere

(Hely)történetek

Gróf Károlyi Lászlóval Szöllősy Marianne beszélget*

– Gyermekkorából mire emlékszik, gróf úr? Milyen volt az élet a kastélyban?

– Tizenhárom éves voltam, mikor kényszerűségből el kellett hagynom az országot, így mindenre nagyon jól emlékszem. Fóton születtem, itt volt az otthonom, bár sokszor, főleg nyáron, fönn éltünk a Zemplénben, Lászlótanyán – egy vadászkastélyban –, közel Füzér-radványhoz. Gyermekkoromban Fót és Újpest összetartozott, egy terület volt, már csak azért is, mert az egybefüggő

földterület apámé volt. Nagyon sokat jártunk Újpestre több okból is. Káposztásmegyeren volt a tehenészet, októberben és novemberben a palotai erdőben gyűltek össze a falkák a nagy rókaavadászatokra. A mai Újpest területén működött a Clarisseum, a Stephaneum és a kórház, ahová nekem nagyanyámmal vagy később apámmal legalább évente egyszer el kellett mennem. Utáltam odamenni, mert először is rendesen fel kellett öltözni, rendesen kellett viselkedni, és a többi.

– Milyen alkalmak voltak ezek?

– Különböző hivatalos rendezvényekre, ünnepségekre mentünk, ahol apám felszólalt, nekem pedig illedelmesen kellett viselkednem az ünnepségek alatt. A kórházban is sokszor megfordultunk, ha valamilyen baj, betegség adódott. A fülem fáj, mandulámat kivették, akkoriban Sándor doktor volt a főorvos, vele nagyon közeli barátságba került a családnak. Így Fót és Újpest együtt volt az otthonom.

– Mivel teltek egy ifjú ember hétköznapijai ebben az időben? Nyilván járt iskolába, voltak kedvenc időtöltései.

– Nagyon szigorúan nevelt az apám, az első két elemi osztályt magántanulóként itthon végeztem el, egy tanítónő járt hozzám, s vizsgáznom kellett a falusi iskolában. Már ekkortól tanultam lovagolni, apámmal sokszor jártam a birtokra lovaskocsival. Kilenc-tíz éves koromtól nyaranta két hetet a földeken dolgoztam aratáskor. Kemény gyermekkorom volt, de nagyon élveztem. 6-kor keltem, saját ágyamat nekem kellett rendbe tenni, annak ellenére, hogy 25-30 cseléd dolgozott a kastélyban. Kicsit csodálkoztam, hogy miért az én dolgom ez. Viszont mikor az istállóba értem, már felnyergelve várt a lovam, az istállófiúk gondoskodtak róla akkor is, mikor befejeztem a lovaglást. Megtanultam ágyazni, de nem tudtam nyergelni. A sors fintora, hogy jóval később Argentínában tanultam meg a loápolást, nyergelést s egyébeket. Szégyelltem is eléggé magam miatta.

* Vendéglátónk: gróf nagykárolyi Károlyi László (Újpest Díszpolgára), az Újpestet alapító gróf Károlyi István leszármazottja. Felvéve: Fóton a kastélyban és a katolikus templomban. Újpest Televízió, 2008. május 16.

– Nem egyedül volt gyerek a családban, testvérei is hasonló szigorban nevelkedtek?

– A húgom, Boriska egy évvel fiatalabb, két öcsém közül Ede öt évvel, András tíz évvel fiatalabb, ők még kicsik voltak akkoriban. Húgom is szigorú napirenddel, de persze más feladatok között nevelkedett.

– Az első évek után hová került iskolába, gróf úr?

– A két elemi után egy évig Budán jártam iskolába, mert akkor restaurálták a kastélyt. Kiköltöztünk a földszinti termekből, ahol a nagy ebédlő, a szalonok, a fogadóterem helye volt, és a könyvtáré. A könyvtárra különös gonddal vigyázott apám. Folyamatosan karbantartották az ott lévő képeket, régi könyveket, állandó 18 fokos hőmérséklettel tulajdonképpen zárva tartották. A restaurálás után a földszintet csak igazán nagy fogadások alkalmával nyitottuk meg, bár ebből nagyon kevés volt a háborús években. Az első emeletet használtuk ezután elsősorban, ide több fürdőszobát is építettek. Az építkezés miatt laktunk Budán, a Csemegi utcába jártam iskolába. A következő évben visszaköltöztünk Főtra, s az itteni iskolába írtak be. Hamarosan kivettek a szüleim, mert úgy látták, túl sok barátom van, keveset tanulok, mással megy el az idő. Egy angyalöldi iskolába írtak át, úgy tudom, megvan még az épület a Váci úton, ha innen megyünk, a bal oldalon. Tanítsanak mőresre ott – mondták. Egészen megszerettem a bejárást, bár nem volt egyszerű. 6-kor keltem, kísértáltam a fóti vasútállomásra vonatozni, majd aztán Újpestről villamossal az iskoláig. Szóval tömegközlekedéssel. A következő évtől Pannonhalmára kerültem kollégiumba. Három osztályt végeztem, negyedikben már menekülnünk kellett.

– 1944-ben nem az egész család ment el Magyarországról, ugye?

– Anyámmal és a testvéreimmel mentünk a Szudétákba, anyám egy fivéréhez, 1945 júliusában a csehek elzavartak onnan is bennünket, az amerikai zónába mentünk. Egy év múlva anyámék hazajöttek Magyarországra, én pedig Svájcba mentem középiskolába, leérettségiztem, kereskedelmi végzettséget szereztem.

– Mi történt a családdal itthon? Meddig tudták kezelni a helyzetet?

– 1945-ben a nagybirtokok száz százalékát államosították, mindent elvettek. Azonban apámnak sikerült valahogy fű alatt visszaszereznie a füzérradványi kastélyt a parkkal együtt, mely 14 hektár – ma is a kastély parkját képezi. 1938 óta kastélyszállóként működött, európai hírnévre tett szert mint gyógyszálló. Ezt is elvették, de mint mondtam, apám valahogy vissza tudta vásárolni, s anyámmal együtt működtették 1948-ig. Akkor megint elvették, őket kilakoltatták. 1949 végén sikerült Graznál az erdőn keresztül Ausztriába szökniük. Két évig Franciaországban éltek, majd ők is kivándoroltak Argentínába.

– Mit tudtak magukkal vinni, egyáltalán volt erre lehetőségük? Miből tudtak új életet kezdeni?

– Csak hátizsákkal menekültek. Én már akkor Argentínában éltem, kerestem számukra megélhetési lehetőséget. Szállodaüzemeltetéshez hasonló foglalkozás után néztem, gondoltam, már beletanultak az ilyen munkába. Találtam 500 km-re Buenos Airestől a tengerparton egy egészen új strandon egy kis házacska. Elég látogatottá vált a hely a nyári szezonban, mely ott decembertől ápriliséig tart. Kibérelték, s anyám tortát kezdett sütni a vendégeknek. Nagy sikere lett. Két-három évig nagyszerűen működött, ebből tudtak szintén ott a strandon felépíteni először egy vendéglőt, majd egy fogadót s végül egy kis

hotelt. Pipacsnak nevezték el. Nem volt szerencsés a névválasztás, mert nem tudták kimondani a helyiek – Pipaxnak nevezték, de nem baj –, nagyon híres lett, még élőzenés bárral is kiegészült. Az 1950-es évek végén már tartottak lovakat, vadászkutyákat, vadászni jártak a dűnék szárazföld felőli oldalára. Édesapám egy nagyon szép kertet alakított ki a hotel körül, azt mondta: most egész piciben megcsináltuk, amit elvesztettünk Magyarországon. Az akkori falucskából mára város lett, s ma a Károlyi Pipacs Múzeum működik a régi szállodában.

– *Egy kis kárpótlás az elvesztett hazáért. Miért éppen Argentínát választották, hogyan került, gróf úr, éppen oda?*

– Körülbelül 25 millió ember emigrált akkoriban. Az emigránsokat befogadni hajlandó országok az Egyesült Államok, Brazília, Argentína és Ausztrália voltak. 1948-ban beadtam a papírokat az összes szóba jöhető országba, s az argentin engedély jött meg először. Így ott kötöttem ki, s ezért jöttek ők is utánam. Édesanyám egyik testvére és családja is odakerült, s más ismerősök is éltek ott, ez volt a közvetlen oka.

– *Egy fiatalember hogyan tudja megvetni a lábát egy teljesen új környezetben, ismeretlen körülmények között?*

– Nem egyszerűen, nem tudtam spanyolul, kereskedelmi végzettségem volt, ezzel elhelyezkedni nem lehetett. Kicsit több mint fél évig cementes zsákokat cipeltem mint segédmunkás, egészen addig, míg meg nem tanultam a nyelvet. Ezután kereskedelmi cégeknél sikerült munkát kapnom. Sokat gondolkodtam a dolgon, hogy miért, de rövidesen továbbálltam. Bár egész jól alakult az életem Argentínában, de kalandvágyból Chilébe mentem. Egy halászbárkán dolgoztam, jártuk a tengert egészen a Tűzföldre és vissza. Ezt is meguntam, Peruba utaztam a barátaimmal, vonzott az őserdő, a vadászat. Először ott is egy kereskedelmi cégnél vállaltam munkát, hogy az őserdei vállalkozásomhoz pénzt keressék. Sikerült összeszednem a szükséges anyagiakat: a saját mellé bankkölcst is kaptam, s a Felső-Amazonas vidékén egy kávéültetvény működtettem tíz évig. 1960-ig nagyon jól ment, akkor a kávé világgiazi ára lezuhant, s mivel az ültetvény az erdő közepén volt, a szállítást nagy költséggel tudtam csak megoldani, s így már nem versenyezhettem a többiekkel. Ott kellett hagynom 12 év után úgy, ahogy volt. Később még visszamentem megnézni, mi lett a szép kis házzal és a földdel. Az őserdő visszavette. Sajnos a nyolcvanas, kilencvenes években az a vidék a kokatermesztés és -gyártás központja lett, miután az állítólagos fölkelők átvették az irányítást arrafelé. Most, úgy tudom, normalizálódott már a helyzet, szeretném még egyszer megnézni.

– *Testvérei szétszéledtek, Londonban, Washingtonban éltek. Ede öccse sokáig Bécsben lakott és dolgozott. Egészen közel a szülőföldhöz. Hogyan lehetett a honvágyat feldolgozni, ha volt ilyen?*

– Érdekes és összetett kérdés. Honvágyunk tulajdonképpen nem lehetett. 1948-tól fogva az otthon, amit annak neveztem, nem létezett. Aggódtunk azonban azokért az emberekért, akiket itt hagytunk. Az akkori körülmények közé nem akartunk visszajönni, sőt nem is gondoltuk, hogy valaha is visszatérhetünk és itt folytathatjuk az életünket. Édesapám nagyon szerette a hazáját, soha nem mondott semmi rosszat még az akkori kormányról sem. De mi nem élhettünk itt. Honvágy az elhagyott régi életünk után volt, s ebből tudtunk meríteni az emigrációban is.

– *Hogyan született meg a gondolat, hogy végül csak visszajött, gróf úr?*

– Angliában szintén mozgalmas, kalandos életet éltem, állandóan utaztam a világ sok-sok részébe. Angol üzleti csoportokat és érdekeltségeket képviseltem a harmadik világ országaiban. Közép- és Dél-Amerikában, Közel- és Táv-Keleten, Afrikában is megfordultam. Az iraki háború idején az általam képviselt üzleti lehetőségek lecsökkentek az ázsiai területeken, s kicsit több időm jutott tervezgetni. 1996-ban, a 65. évemhez közeledve, jó kalandnak ígérkezett, hogy itt új életet kezdjek. Mindig magyarnak éreztem magam, annak ellenére, hogy angol és perui passzusom is van – s tudom, hogy ezekkel az országokkal szemben kötelezettségeim vannak, mert befogadtak és lehetőségeket adtak számomra. Viszont itt születtem, tehát ez az igazi hazám.

– *Mi volt a konkrét ok a visszatérésre?*

– 1993-ban a gyermekközpont felvette Károlyi István nevét, kapcsolatunk így kezdődött, meghívtak, és eljöttünk a névadó ünnepségre. A gyermekváros főlajánlotta, hogy beköltözhetünk a kastélyba, a feleségemet, Erzsébetet felkérték, legyen a gyermekközpont fővédnökője. Erzsébet ezután egyszer vagy kétszer el is jött, tetszett neki a munka, ezért gondoltam, megtalálhatjuk a helyünket újra Fótón.

– *Milyen állapotban találták a kastélyt?*

– Érdekes módon még mindig úgy látom a kastélyt, a parkot és Újpestet is, ahogy volt. Ötven évig voltam távol, nem láttam az átmenetet, valószínűleg, ha maradtam volna, teljesen másképp szemlélném a dolgokat. Nekem a régi képek vésődtek a tudatomba, sőt a parkban levő kis ösvényekre is pontosan emlékszem. A református templom (amely sokkal öregebb, mint a mi katolikus templomunk) harangja minden órában megszólalt, csengése a fülünkben maradt, anyám is sok-sok éven át emlegette. Persze ténylegesen nagyon rossz állapotban találtuk a kastélyt, sajnos még ma sem sokkal jobb. Ezt az általunk használt részt rendbe tudtuk hozni, alapítványt hoztunk létre, hogy berendezhessük, múzeumot alakítottunk ki, s célunk, hogy így maradjon utánunk is.

– *A Fóti Károlyiak Alapítvány azért jött létre, hogy a még fellelhető Károlyi-émlékeket, -javakat összegyűjtse. A családban megőrzött tárgyak, dokumentumok nyilván nem jelentenek nehézséget, de az itt maradtakból kerül vissza valami?*

– Nagyon nehéz, kisebb tárgyak előkerülnek természetesen. A nemzeti kincsnek számító festmények, használati tárgyak, melyeket még mielőtt külföldre menekült, sikerült letétben elhelyeznie az apámnak, különböző múzeumokban azok is megvannak, de csak egy része látható. A hadtörténeti múzeumban van a Károlyi-huszárezredről festett kép, boldogok vagyunk, mert szépen állították ki. A ma érvényes törvények szerint a kastélyban talált tárgyak az ingatlan tulajdonosát illetik meg. Nagyon sok mindent elástunk a parkban, mielőtt elmentünk, persze nagy részét már megtalálták mások. 1972-ben anyámnak megengedték, hogy kiássák, s amit találnak, engedéllyel kivihessék. Ha ma találnánk bármit a parkban, az jelenleg az államé lenne, mert a kastély állami tulajdon. A múzeumban most látható tárgyak füzerradványi kastélyunkból kerültek ide. A sátoraljaújhelyi kórház működött benne, s kiköltözésükkor magukkal vitték az ott talált tárgyakat. Körülbelül másfél év alatt sikerült visszaigényelnem az egészségügyi minisztériumon keresztül régi eszközeinket az alapítvány számára. Az a szék, amelyen most ül, az alapítványé, nem a mienk. Persze ez is nagy öröm, mert így itt marad, és nem vihetik el.

– Azokat a relikviákat, melyeket a család helyezett el a háború pusztításai elől a Szépművészeti Múzeumban, az Iparművészeti Múzeumban vagy a Széchényi Könyvtárban, vissza lehet-e szerezni valamilyen módon legalább letétbe?

– Igen, van esély rá, szorgalmazzuk már tíz éve, de meg kell vallanom, hogy jobban is szorgalmazhattuk volna, azonban saját magunkat is fenn kell tartani, így rengeteg egyéb feladatunk is van. Még dolgozom az angol cégemben, amely a pénzt termeli. Mindig mondom: degradáló dolog, hogy 77 éves koromban még talpalni kell. Inkább lovagolnék és vadásznék egész nap, de ehelyett naponta 8 órát dolgozom a cégem részére. Remélem, hogy sok mindent vissza tudunk szerezni lassan, nem saját magunk számára, hanem hogy visszakerüljenek a dolgok eredeti helyükre, Főtra és Füzérradványba. Minden erőnkkel ezen leszünk.

– Említette, hogy a kastély jelenleg is felújításra szorul. Kívülről különösen látszik, beázások, vakolatpergés, a fából készült épületelemek pusztulása szembetűnő. A karbantartás jelenleg az állam feladata lenne. Az alapítvány megtenné, ha lehetősége lenne rá, van esély a kezelési jog megszerzésére?

– Már tíz éve hajtogatom ezt is, hogy az alapítvány és a család is támogatná, meg tudnánk birkózni a feladattal, ha megvan hozzá a jogi keret. A pénzeszközök is rendelkezésre állnának a tatarozáshoz, a kastély üzembe tételéhez, ha megfelelő törvényes lehetőséghez jutnánk.

– Az alapítvány és személy szerint Önök is végeznek támogató tevékenységet Újpesterrel kapcsolatban, csakúgy mint a régebbi időkben. Gondolok itt iskolákra, olyan kezdeményezésekre, amelyek elsősorban a hagyományápolással foglalkoznak.

– Főleg a feleségem foglalkozik ezekkel a tevékenységekkel, támogatjuk a Károlyi István Gimnáziumot és az Erkel Gyula Zeneiskolát, büszkék is vagyunk rájuk, nagyon jól működnek. Sokkal többel szeretnénk támogatni a Clarisseumot, hosszú ideig reméltük, hogy a Stephaneum idősek otthona visszaállítása is lesz lehetőségünk. Sajnos még nem sikerült, lassan mennek a dolgok. Feleségem ápolja a kapcsolatot az újpesti városvezetéssel, igyekszünk segíteni, ahol tudunk. Erzsébet azt mondja, a jótékonyági és támogatói munkához kicsit több pénz kellene, így tovább kell dolgoznom.

– Eddig a munkáról beszéltünk, ettől eltekintve, hogyan telnek a napjai, gróf úr?

– Mindennap lovagolok, bár az utóbbi napokban sajnos nem nagyon jutott rá időm. Télen is mindig baj van, mert jeges vagy sáros az út, de a lovat mozgatni kell – naponta két órát töltök vele, mert természetesen most már saját magam nyergelem a lovat, s még le is csutakolom, mert már megtanultam. Másik szenvedélyem a vadászat, Főton is tagja vagyok egy társaságnak, Füzérradványban saját vadásztársaságot vezetek, igyekszem minden időt kihasználni. Boldog vagyok, hogy megtehetem. Ha valamiről is álmodoztam az ötvenéves emigráció alatt, az az volt, hogy egyszer itthon lovagolhassak és vadászhatok.

– Újpest alapítója gróf Károlyi István, és leszármazottai a főteli templom altemplomában nyugszanak, megkérném, kísérjen el minket, hogy tisztelgünk el előttük.

– Természetesen, nagyon szívesen, mindaddig, míg visszajöhettek – teszi hozzá nevetve.

Fericsán Kálmán

Újpestre tekintett Európa

A Clarisseum és intézetei történetének néhány részletét szeretném közzétenni az érdeklődőknek.

Újpest történetének az első néhány évtizedében sem volt egyéb lehetőség a fejlődésre, csak az, ami ma is a rendelkezésünkre áll: a munka és a tanulás. A Clarisseum és intézményei a tanulás, a nevelés érdekében szerveződtek. Az itt végzetek pedig komoly feladatokat láttak el, hatalmas munkát végeztek a saját boldogulásuk érdekében és az újpesti polgárok javára.

Az 1869-ben megalakult Országos Gyermekekmenhely Egyesület után 1870-ben gróf Károlyi Istvánné és menyé, gróf Károlyi Sándorné, szül. báró Kornis Klarisz megalapították az Első Budapesti Gyermekekmenhely Egyletet. A területen első közelítésben templomot, lakóépületeket, hatosztályos elemi iskolát és egy kertészképző intézményt képzeltek el. 1882. július 12-én volt a templom alapkövetétele, amelyet 1914-től neveztek Clarisseumnak (ma: Szent István Király Plébánia). Ybl Miklós tervei szerint épült fel. Az iskolában az indulás évében 60 tanuló kapta meg az elemi ismereteket. A kertészet hamar híressé vált, mivel az akkor újnak számító melegházi növénytermesztést tanították a fiataloknak. Ekkor primőrárut termesztettek, törpe dísznövényeket és gyümölcsfákat. 1903-ban a gyermekekmenhelyet az állam átvette. Ekkor a fiúintézet megszűnt.

A katolikus leánynevelő intézet és internátus fejlesztése a vincés nővérek vezetésével indult meg. Szent Erzsé-

bet Egylet néven elemi és polgári iskolai képzés is folyt az intézetben.

A helybeli, újpesti leánynevelés érdekében nagy tervek születtek, amit átgondolt és pontos végrehajtás követett. Ennek során a Károlyi-család nőtagjai a nőnevelés tartalmi kérdéseit tanulmányozták, a férfiakat pedig az épületek, a gazdasági kérdések és az egyéb felmerülő problémák megoldása foglalkoztatta. A család hölgytagjai óriási alkotómunkába fogtak. Gróf Weckheim Stephanie 1907. február 6-án Újpesten kelt leveléből tudjuk meg, hogy Bécsben Pálffy hercegné a „Hetzendorfi Marianeum” megtekintéséhez kapott ajánlólevelet a kiutazás után. Gróf Weckheim Stephanie még hat intézet megtekintését biztosította (ebből hármat nem látogatott meg, mert az egyik kórház volt, a másik kettő pedig elemi iskola). Így összesen négy intézet leírását és működésének megfigyelését tartalmazza a levél. A négy intézet a következő:

- 1.) a Hetzendorfi Háztartási iskola – Anstalt Marianeum;
- 2.) a Katholische Weisen Hilfereins in Wien – jáztartási iskola;
- 3.) az Irgalmas nővérek buchengassei intézete;
- 4.) a Paulai Szent Vince – Marienanstalt.

1.) A Hetzendorfi Háztartási iskolában egyszerű berendezés volt. A kápolna az épületben található. A tanítást és a felügyeletet az Irgalmas nővérek látták el. Rajtuk és a nővéreken kívül más senki nem tartózkodott az épületben. 50 férőhely volt. Az intézet-

és bajáró úrvendékek száma a keletre hőkör-
 jára, a keletre s délre felé terjedő az intérti
 szűkségekre megfelelően van - is évenkénti
 dekkorra bőségteljesen van. Ére az Argalmas Nővrek
 mélyes működésük érdekében szűkségük van. II Az
 nyáron az alapítványok az alapítólévben említett
 bőségekkel behőveltek, az Argalmas Nővrek a szűkség
 s belátások szerint rendelkezésük aláállt költségeiket.
 A jelen szerződés tárgyátalaz időre költötek. Érvénybe lép
 az 1904. évi Szeptember hó 4. napján s mindkét szerződés
 által megjelölt felvétel, a neu. Gróf Lőrinc vagy jogutódaihoz,
 illetve az Argalmas nővrek tartozmányfőnökeihez be-
 nyújtott irásbéli feladvány utáni felvevethető. A szer-
 ződés maga, melyhez az alapítólév egy hitelteljes aláírata
 csatolatték, hármas példányban állittatik ki, melyek közül
 az első Gróf Károlyi László úr ósajgyűjtőjének, a
 második Prandis Immaculata, tartozmányfőnökének,
 a harmadik az intérti főnökének adatik át. Kelt Pál-
 ra Komárom, 1904. évi Augustus 14. Gróf Károlyi László s. k.
 Prandis Immaculata a páli sz. Szeviről megvett
 argalmas nővrek orvosi is magyar gyűjtőjének
 tartozmányi főnökeje s. k. Következik két példát le-
 vat, melynek 1904. évi Szeptember 5. aláírta Prandis
 s. k. J. J. J.

ben 36 növendékkel foglalkoztak. 24 Korona volt évente a tandíj, amelyhez még az ellátási díjat kellett számolni, ami 25 Korona volt fejenként és havonta. Jótékonytságot gyakoroltak, ha a szülők nem tudtak fizetni. Ingyenes helyek is voltak. „A növendékek 14 éves korukban vétetnek fel az intézet kötelékébe, ahol a tulajdonképpeni háztartási ismeretekkel járó sok munka nem engedi meg az iskolai tanítást is, csupán egy óra áll naponként rendeltetésre, melyben írást, olvasást és számolást tanítanak. Legtöbb növendék azonban már mielőtt az intézetbe lépett, megszerezte az elemi iskolai ismereteket.” A tandíj mellett csak a varrás által volt szereshető némi jövedelem az intézet számára. A három év után a háztartás minden ágában megfelelő jártasságot szereztek a tanulók. A szülők csak kivételes helyzetben látogathattak. A végzeteket az intézet helyezte el.

2.) A Katholische Weisen Hilfereins in Wien háztartási iskolájában óvoda, elemi- és polgári iskola is működött. Ennek elvégzése után kezdődött a háztartási ismeretek oktatása. 29 apáca foglalkozott 250 növendékkel az intézetben. A tandíj összege évi 20 Korona volt, amelyhez még tanulónként havi 30 Korona költségterítés csatlakozott. A bécsi katolikus árvák segélyező egyesülete támogatta és munkát is adott az intézetnek, ahol a mosás, vasalás, a kötőgépek használata és a főzés gyakorlata adta a tananyag legnagyobb részét. Három, esetleg négy év volt a tanulmányi idő. 19-20 évesek voltak a növendékek, amikor végeztek a tanulmányokkal. Az intézet oklevelet nem adott. A magas díjak miatt itt szegény tanuló alig volt. Inkább hivatalnoknőket, háztartásvezetőket, mint szolgáló személyzetet képeztek.

3.) A buchengassei intézetben az Irgalmas nővérek a szegények képzésével foglalkoztak. A 16 Korona havi tandíj mellett az intézetet a város tartotta fenn. 6 apáca és 12 növendék volt a létszám. Három apáca az intézeti munkáján kívül a városban betegápolást is végzett. A tanulók 14 éves korig kijárnak a közeli iskolába tanulni.

4.) A Paulai Szent Vince intézetben modern berendezés volt. A „Mariananstalt”-ba 14 éves kortól vették fel a tanulókat. A havi tandíj 30 Korona (+ 4 Korona mosás) volt. Hivatalnoknőket képeztek, akik a háztartás minden ágában rendelkeztek a szükséges ismeretekkel. Oklevelet nem adtak. A képzés ideje három év volt. Egyes növendékek külön igényét is teljesítették, mint például zeneoktatás vagy a francia nyelv tanulása. Gyakorlatilag személyre szóló képzés folyt az intézetben.

Az utazással megközelíthető intézmények megfigyelését további tapasztalatokkal egészítették ki. A tapasztalatok átvétele mellett még sok hasonló, a nőnevelés területéről ismert korabeli intézmény leírását is átnézték. A hazahozott ismeretek birtokában már az indulás pillanatában az európai színvonalat szerették volna elérni. Ezen ismeretek alapján a következő történt Újpesten a helyi megvalósítás során. A Károlyi család férfitagjai terveztek, szerveztek és intézkedtek. Az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény anyagából ismert, hogy az Újpesten 1907. október 13-án kelt irat szerint a Clarisseum átalakításának és felszerelésének a költségei 32 000 Koronát tettek ki. Ez év október 10-én Dósa Albert uradalmi főpénztárnok 1-5 darab költségvetést és két darab tervrajzot kapott tanulmányozás céljából. Az iratokban találjuk a tervezett költség szá-

Szerződés.

Gróf Sándor László úr ö holttestének, unokájáról a Paulini öst. Kéziről nemzett
 Pöpalma Kéziről Magyar tartományi Györgyözse, főtisztelendő Medics Kéziről és
 a rend magyar tartományi Straubinger, tisztelendő Sebők Vilmos Kéziről Kötéselt öf
 céltól hogy 1. ö rend Kötés a Gróf Sándor úr jellezi Kötésében ázo-
 lomást kiterjedési Kötés Kötés 2., 4. az az nagy építés megidom a szerződés Gróf
 az rendeltetésére hogy allani öy minden, hogy Kötésök legyen a Gróf úr, vagy magy
 hatalmazotya által kijelölt szegényesen beteges lakosain az építési teendőket
 végezni de arról mag az írként folyóanlott ajándékot sem szabad elpedáintó,
 annal Kéziről szabad bármintem, mag öf csakly ajándékot, vagy díjazást kö-
 rök. - 3., Kötés a rend a Kötésében legalább 10. nővéndéket építőkkel ki-
 képezési, Kötés az egy éves megállapított Kéziről ideje alatt a Kötésél mag-
 kova el uun rendeltetés. öz első éves öök Kéziről becsünlhető az az nagy
 építőkön is, Kötés az szerződés 2-ik pontja értelmében ügyes Kézirőltek,
 Kötésél öökben azóban nem. ö 10. nővéndék a rend által előt magy Kéziről
 gyakorlatok ideje Kéziről tartozik magy a Kötésében lenni, ött becsünlhető,
 Kéziről a Kéziről munkákat végezni, a máriszt betegesket építeni, a tartandó
 előadókban, beteglátozásokban pontosan megjelenni is felváltva egy nővé-
 ndék együtt kijeli inspeció szolgálatot Kézirőlteni. ö tanfolyam végzetlen
 nyelvanyag vizsga hogy tartalmi csipnek sikerülte eseten a jeltőltek bizonyos
 ványt szanak Kéziről. Gróf Sándor László úr a maga részéről vizsont
 Kötésél magyát, hogy 1. a Blavissium Kézirőltelet a földművelés levi
 Kéziről nagy terem. - Szélességök Kéziről is munkások Kéziről Kéziről-
 továbbá ügyesített Petroházat, Kéziről is fészakomát is a Kötésél
 helyszínen Kézirőltelet is részben fallal, részben dróttal Kézirőltelet részét
 a rendpendülködésre bocsátja. 2. ö felsorolt épületeket faanyagja
 is tartartatja, fizeti az adókat, vizet a Kötéséltek, fedési a tisz-
 toztatói költögeket is a jelen szerződés Kézirőltelet. - 3. ö Blavissium
 becsünlhető felsorolást - használatos - a rendhatalomnak, annal
 Kötésében tartózkodó azóban a természetes Kézirőltelet ügyesített vételével
 a rend tartozik gondoskodni 4., fizeti a próbíót. - 5., Tovább
 intézkedési a Kézirőltelet Kézirőltelet is 500. Kéziről. az az Szerzős Kézirőltelet
 hozzájárul. - 6., Felső- világitási átalányok is 600. az az Szerzős
 Kézirőltelet ad a rendnek. 7., ö 10. nővéndék is Kéziről a 4. Kézirőltelet
 építőknek a Blavissium Kézirőltelet Kézirőltelet teljes váltás ügyesített
 ügyesített használatos, ö Blavissium többi ruha - is fészakomát,
 valamint vizet - is szerződésél Petroházat Kézirőltelet, főgyógyászok ellene.

mításokat, a műleírást, az apácalak terveit, az átalakítások kivitelezésének az ütemét, a helyszíni szemle megálmításait stb.

A cselédnevelő intézet munkabeosztása és házirendje alapján sokat tudhatunk meg a tartalmi munkáról, és képet kaphatunk az intézetben elképzelt és később meg is valósult nevelésről is. Az alábbi szöveget olvashatjuk: „A cselédnevelő intézet Gróf Károlyi Lászlóné szül. Apponyi Fanni Grófnő védnöksége alatt a jelenlegi Clarisseum gyermeknevelő intézet épületében – természetesen a célnak megfelelően átalakítva – 1908. szeptember 1-jén kezdi meg működését.” A háztartási munkák teljességét kívánják tanítani (főzés, varrás, mosás, takarítás, vasalás és szakácsnői tevékenységek). Az ezen ismeretek birtokában lévő apáca-tanítónők mellett hasonló felkészültségű világi tanítónőket is alkalmaztak megegyező létszámban. Az intézeti lelkész és az intézeti orvos segítette a munkát. Mindenki pontos munkaköri leírás alapján végezte a munkáját. Az intézet átvett a gyermekmenhelytől:

20 – 12 éves lányt;

10 – ingyenes 13–15 éves lányt;

10 – 15–17 éves lányt, azaz összesen 40 tanulót.

A különböző szerződésvázlatok árnyalt megfogalmazásaiból követhetjük nyomon az elképzelés és a kialakulás folyamatát. A 30 bentlakó lány neveléséhez, a községi szegények ellátásához és egy óvodavezető képzéséhez újabb négy nővért foglalkoztattak. Érdekes és egyben előre-mutató elgondolást takar az a megfogalmazás, hogy ha majd emelkedik a létszám, akkor 25-25 gyermekre jusson 1-1 nővér a munkában. Az elvi előírások a következők voltak:

– anyai gondoskodás;

– a katolikus hit alapján való munkálkodás;

– az ismétlő-iskola tantárgyait kell tanítani 12 éven felül;

– ehhez még könyvvitel, gazdaságtan, háztartástan;

– ha új igény jelenik meg, akkor a nővérek kötelesek ebből felkészülni és tanítani.

Az intézetbe 12 éves lányokat vettek fel, akiket 15 éves korukig (kivételesen 16-ig) képeztek:

– az alapítvány 20 Koronát adott havonta és fejenként;

– az állam 15 Koronát fizetett.

Az intézeti munka és a benne folyó nevelés évtizedeken át példamutatóan haladt előre. A szerződések rendszeresen megújították, és természetesen az újabb adatok, elméletek és igények szerint módosították is.

A Fótton, 1914. augusztus 14-én kelt szerződés egy részlete jól mutatja a változásokat, amely szerint az intézmény az európai hálózatba is bekerült: „Szerződés, mely egyrésztől Gróf Károlyi Sándor úr öngyméltósága, másrészt Brandis Immaculata, a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas nővérek osztrák és magyar provinciájának tartományfőnöknője között létrejött a pestmegyei Rákospalota községben fekvő, úgynevezett Istvántelek területén Clarisseum elnevezéssel alapított és internátussal egybekötött katolikus jótékonyosságú leánynevelő intézet és ezzel összekapcsolt nyilvánossági jelleggel bíró katolikus elemi iskola átvétele, illetve folytatólagos ellátása ügyében...” Ennek alapján a gróf vállalja, hogy fenntartja az épületeket, a kerítést, valamint a festés, az üvegezés és a cseréptető gondozásának a költségeit. Az intézet vezetője bemutatja a számlákat. Továbbá vállalja nyolc irgalmas nővér teljes ellátásának, a hitoktatásnak és a tan-

termek felszerelésének a költségeit is. Ezért, az épületet lelkiismeretesen, a felszerelést leltár szerint használják. A tanítás, nevelés és gondozás során a háztartás minden ágának az ismeretét végzik el a katolikus vallás szellemében, hogy az alapító szándéka szerint: „Istent félő, hazát szerető lányokat adjanak a társadalomnak”. A munka során a püspöki kar által kiadott tantervet követik. Az iskola igazgatója a helyi plébános.

A megújított Cselédnevelő Intézet mellé még felvették, és ezzel kibővítették az intézet munkáját, az ápolónő-képzés feladatait. 1913. július 1-jétől 5 évig a szerződés értelmében a nevezett rend köteles volt kórházi ápolásra alkalmas egyéneket is képezni. A tanulók közül 4 lány a betegek lakásán végezte a feladatát. Szigorú előírásokat vezettek be: még önként felajánlott ajándékokat sem fogadhattak el! 10 lány pedig a kórházban tevékenykedett.

Ismét munkás évtizedek következtek. Az intézet egyre népszerűbb lett. A tanulók létszáma folyton emelkedett. A végzett tanulók munkájával pedig javult Újpesten az életminőség. A továbbfejlesztés ismét törvényszerűen

bekövetkezett. Az „Országos Katolikus Patronázs Egyesület” jelképes összegért kapta meg az intézetet a Károlyi-uradalomtól, és 1924-ben átadta a Don Bosco szalézi rend szerzeteseinek. A kedvelt és népszerű intézet teljesen benépesült, és most már a nyomdaipari tevékenységet is tervezték a képzések sorában.

A Szalézi rend tagjai nem vonultak vissza az intézményeikbe, hanem felvállalt elveik alapján részt vettek a társadalmi folyamatokban. Tudatosan és szándékosan a gyors ipari növekedés következtében a fejlődő területeken igyekeztek a térségek szegényeinek segíteni. A Giovanni Bosco (1815–1888) által alapított rendben a megelőzés pedagógiai elve szerint foglalkoztak a gyermekekkel. Újpesten a Baross utcában a kápolna melletti területen végezték a munkájukat.

A Károlyi-család tagjai gyakorlatilag egy hiánypótló intézetet hoztak létre. A szaléziak – természetesen a végzett nevelőmunka alapján – elvitték az intézet hírét egész Európába. A nőnevelés fontosságát hirdették az újpesti iskolák és intézmények az elmúlt évtizedekben is nemzetközi eredményeikkel.

Krizsán Sándor

Pest és Újpest első lóvasútja

Újpest fejlődéstörténetében nagy szerepet kapott hazánk első nagyvárosi kötött pályás közlekedési eszköze, a lóvasút. Három évtizeden át ívelő „karrierje” a kortársak számára kezdetben áldás volt, de a mind intenzívebbé váló technikai fejlődés rövid idő alatt túlhaladt rajta. Ennyi időn át töltött be „köldökszínór-kapcsolatot” a főváros és Újpest között ingázók életében.

Keletkezése köszönhető annak, hogy a települést alapító gróf Károlyi István fia, Károlyi Sándor (1831–1906) a Fót központú családi birtokuk részét képező község, valamint Pest város fejlődését, ezzel vagyonuk gyarapodását kívánta elősegíteni. Néhány vállalkozó társával ő kezdeményezte megvalósítását, és az első nagyszabású városi közlekedési részvénytársulat alapításában és működtetésében is szerepet vállalt 1874-ben történt elnöki tisztségéről való lemondásáig.

Károlyi Sándor gróf vezetésével 1863. október 11-én egy néhány fős vállalkozói csoport elhatározta, hogy az elsőként New Yorkban megjelent (1832), majd Párizsban (1854), Birkenheadban (1859), Londonban (1860) és Koppenhágában (1863) is feltűnő lóvasút Pest és Újpest közötti vonalát megépítik. Céljuk a jó közlekedés által a kereskedelmi fejlődés biztosítása, illetve a vonal mentén fekvő városi telkek értékének emelése, befektetések előmozdítása volt. A szükséges előmunkálatokhoz helytartótanácsi hozzájárulást szereztek 1864-ben, majd azok elvégzését követően részvényeket bocsátottak ki. Végleges építési hozzájárulást kértek a pest-újpeстин kívül minden Pest város területén létesítendő vonalra is, ennek engedélyezési tárgyalása 1864 novemberében zajlott. 1865. április 22-én a Helytartótanács kiadta engedélyokmányát az építéséhez, majd május 22-én az engedélyesek részvénytársaságot alapítottak Pesti Közúti Vaspálya Társaság (PKVT) néven, melynek első elnöke gróf Károlyi Sándor lett, a cég tényleges vezetése Jellinek Mór közgazdász-nagykereskedő mint kereskedelmi igazgató kezében összpontosult.

Októberben többszöri tárgyalások után megkezdődött a kivitelezése. A vasúti pálya 1435 mm-es normál nyomtávolsággal, egyvágányos, kitérős rendszerrel készült. Beszerezték a szükséges járműveket is, nyolc emeletes és négy egyszintes kocsival kívánták a forgalmat megindítani. A mai Kálvin – egykori Széna – téri végállomástól a mai Múzeum és Károly körúton, a mai Bajcsy Zsilinszky úton és a Váci úton vezetett a mai újpesti vasúti híd melletti végpontjáig, ahol a társaság kibérelte, később megvásárolta Wagner János építész házát a forgalmi személyzet helyiségei, valamint váróterem részére. (Ez az „indóház” ma is áll a Váci út 201. szám alatt.) Mellette építették fel az istállókat és a kocsiszínt. A PKVT kezdetben a lovakat csak bérelte, később tértek át saját vonóerő alkalmazására.

A majdani főváros, Budapest első közúti vasútjának megnyitó ünnepségét 1866. július 30-án, délután 4 órakor tartották meg, e jeles eseményről több lap is beszámolt. Most idézzük a Magyarország és a Nagy Világ tudósítóját: *„Képzeltetik önök, hogy nagy volt az érdekltség a közönség részéről s a lel-*

kesülés, midőn az öt kocsi, a városi hatóság több tagjával, – élükön az alpolgármesterrel – sok úri nővel, szép leánnyal, részvényesekkel, polgárokkal s egy egész kocsi, csupa újságírókkal – megindult. Az egyik kocsiból harsogott az ott elhelyezett népzenezők hangszereiből a vidám induló s a többi kocsin is folytonos vidámság és jókedv uralkodott, mialatt a harminczhat percnyi utazás után a vonat Uj-Pestre megérkezett. Egész őszintén valljuk be, hogy az uj-pesti indóház várakozásunkat felülmúlta. E tágas és díszes épület zászlókkal volt díszítve. (...) Uj-Pesten is szép számú társaság fogadott bennünket, s míg a társaság egyik része a helybeli leánykák által osztogatott virágbokrétkben gyönyörködött, addig a másik rész az indóházi vendéglőbe sietett, hol jutányosan és elég jó uzsonnát szolgáltak fel (jó pénzért) a vendéglős fürge pinczérei, s egy cigánybanda erőlködött – jó magyar dalokat játszani. Hat óra előtt pár perczzel megszólalt a vonatvezető sípja s pontban hat-órakor indultunk vissza Pest felé, s harminczöt percz után a szenatéren, ismét a váró sokaság üdvözlései mellett szálltunk le a kocsikról.”

Menetrend szerinti forgalma augusztus 1-jén indult. Viteldíjként az I. kocsiosztályon 20, II.-on 15, míg a III. osztályon 10 krajcárt kellett fizetni. Kezdetben 20 perc és 2 óra 30 perc között változott az indulási idő. Hamar kitűnt azonban, hogy a meglévő járműállománnyal e követési idő nem elégséges, ezért a PKVT újabb kocsik beszerzésével és forgalomba állításával igyekezett a zsúfoltságon enyhíteni. Utasai megkedvelték a kor modern közlekedési eszközét, már az első hónapban közel 57 ezren vették igénybe.

Ezt követően Újpest hirtelen fejlődésnek nézett elébe. A megjavult közlekedési kapcsolat sokakat csábított ide, mivel a lakásarak olcsóbbak voltak a szomszédos nagyvároshoz képest, viszont munkaalkalom részben ott kínálkozott. Jól szemlélteti e változást, hogy míg a lóvonat megindulása utáni második évben 229, két esztendő múlva, 1870-ben már több mint kétszer annyi, 519 lakóház állt a községben. Egy évtizeddel később 995-re, 1890-re pedig 1484-re emelkedett az otthont jelentő épületek mennyisége. Lakosságszám tekintetében még inkább érezhető emelkedés: 1870-ben 6722-en, 1880-ban 11 668-an és 1890-ben pedig már 23 521-en éltek Újpesten, nagy részben naponta ingázva az 1873-ban egyesített Budapest felé.

Ezt elősegítendő a Pesti Közúti Vaspálya Társaság rövid időn belül növelte indulásainak számát, ám egyre erőteljesebben mutatkozott az üzem hibája: egyvágányos, kitérős rendszerű pályáján a kitérőknél történő várakozási idő elég nagy volt, miáltal az utazási idő is jelentősen emelkedett.

Dr. Ugró Gyula, Újpest első polgármestere az Újpesti Napló 1934. január 6-i számában emlékezett vissza az újpesti lóvasút „hőskorára”, diákkorának e közlekedési eszközzel kapcsolatos élményeire, amikor még a helyben élő tanulók – mivel a községben nem volt középfokú oktatási intézmény – fővárosi gimnáziumba jártak.

„A lóvonat a Váci úti végállomástól (...) éppen egy óra hosszáig cammogott, mert a közlekedést egyes sinpáron bonyolították le és Pestig hat váltó, illetve kitérő volt. A kitérőknél sokszor 5-10 percig kellett várakozni, míg a szembe jövő kocsi is a kitérőhöz ért. Ez tette leginkább kellemetlenné az utazást. (...)

Más alkalommal elindult a lóvonat a rendes időben az állomásról, de utközben meglepett minket a havazás s a sűrű hópelyhek csakhamar befedték,

sőt egészen betömték a vágányokat. A lóvasúti kocsi elé fogott telivérnek éppenséggel nem mondható két pára azonban csakhamar kifáradt s akkor úgy a felnőtt, mint a gyermek utascapat mind neki álltunk és toltuk egy darabig a kocsit, serkentení akarván ezzel is, bár teljesen eredménytelenül a lovakat, míg végre mi is kifulladtunk s akkor le kellett mondanunk arról a dicsőségről is, hogy a paripákat mi tovább helyettesítsük. A megtett ut távolságához képest, tehát gyalogszerrel vagy Pestre, vagy vissza indultunk s igen sok esetben fáradtságos ut után jutottunk csak a célhoz, s minthogy akkor a természet kifürkészhetetlen titkánál fogva sokkal több havazás is volt, mint manapság, ez az eset igen gyakori volt.

Hasonló keserves utazás után egyik délelőtt 10 óra körül még bejutottam ugyan az iskolába, de az előadás végeztével kijövet sehol lóvasúti kocsinak híre hamva sem volt. Az uccákon felgyülemlett hőtömegek pedig jelezték azt, hogy hasztalan is lenne minden várakozás, mert közlekedési eszközről itt szó sem lehet, neki vágtam tehát az utnak hazafelé. (...) A lóvasúti kocsiknak itt-ott csak, akkor kakasülésnek nevezett tetejei látszottak ki a hórákásokból, a mibe a hófúvás eltemette azokat. (...) ilyenkor aztán napokig is szünetelt a közlekedés, míg az akadályokat elhárították. (...)

A lóvasúti kocsik belsejében nem volt tilos a dohányzás s az utazó közönség a legkomiszabb pipadohánytól kezdve a legkülönfélébb cigaretta és szivar füsttel úgy megtöltötte a levegőt, hogy ép tüdejének és sas szemének kellett annak lennie, ki azt kibirta s minthogy az utasok sem az ajtót, sem az ablakot a hidegben kinyitni nem engedték, mi serdülő diák gyerekek ugyan csak megszenvedtük az ilyen utazásokat a téli időkben. Mikor már a nikotin mérgező hatását erősen éreztük, vagy a szemünket a füst marása teljesen elborította könnyel, úgy segítettünk magunkon, hogy leugrottunk a kocsiról s rögtönzött versenyt rendeztünk a lóvonattal, ami annál is inkább lehetséges volt, mert különösen a hazafelé fáradtan baktató paripák nem valami nagy sebességgel igyekeztek előretörni, de nem is akartak túltenni sehogy sem rajtuk, ha mi ilyenkor magunk mellett is hagytuk őket.

Nyáron aztán az emeletes kocsik tetején, a kakasülön, friss levegőt szívhattunk, azonban ott meg végig kellett élveznünk a palotai kofák nem éppen legépületesebb társalgásait, ami igen sokszor legkevésbé sem volt előnyös dolog a serdülő tanuló ifjúság erkölcsi és lelki nemességének fejlesztésére.

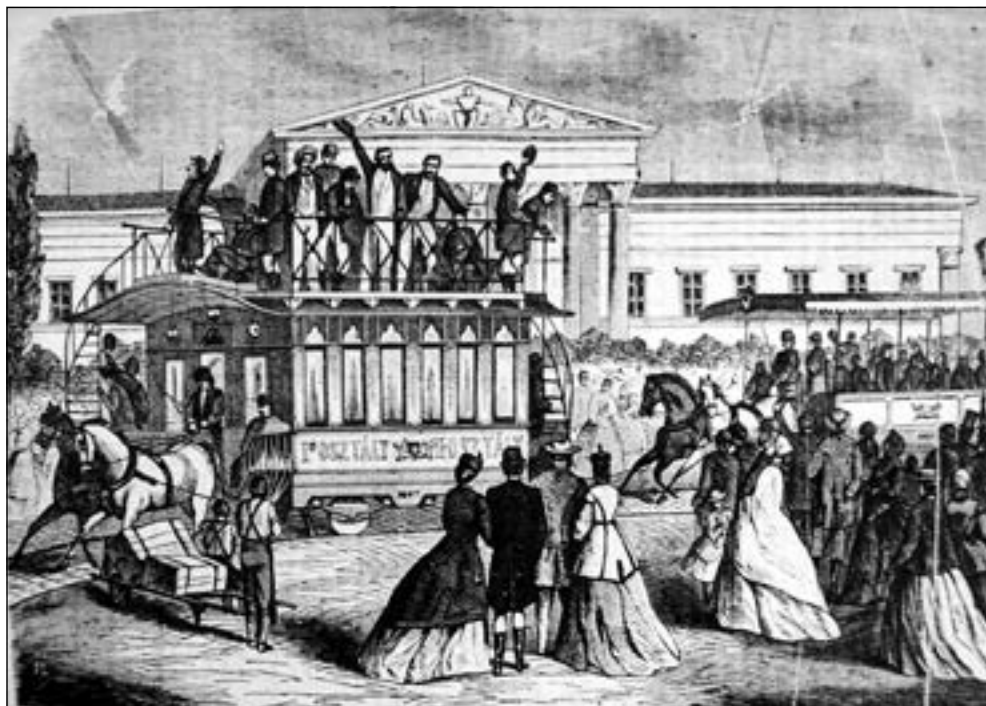
Igen sok esetben az előadás után, midőn a Kálvin térről jövő újpesti kocsi sehol még látható sem volt, különösen akkor, ha szép derűs nap volt, elindultunk gyalogosan hazafelé abban a reményben, hogy majd csak utolér bennünket az az alkalmatosság, amin majd azután a gyaloglást kipihenhetjük hazáig. Megsúghatom azt, hogy bizony legtöbbször kiértünk mi Újpestre anélkül, hogy a lóvasúti kocsi utolért volna bennünket, avagy láhattuk volna mögöttünk annak csak a színét is."

E lóvasút pesti szakaszán, a mai Astoria és a Nyugati pályaudvar között 1870-ben kettős vágányúvá építették át a pályáját, idővel pedig a mai Kálvin tér és a mai Rákóczi – akkor Kerepesi – út között is létesült második sínpár, ámde a Nyugati pályaudvartól kifelé továbbra is kitérőkön át haladtak a kocsik. E rendszer a lóvasúti üzem szinte teljes időszaka alatt fennállt annak ellenére, hogy az újpesti kocsik száma is mindinkább emelkedett, forgalma sűrűsödött.

Fejlesztésére a PKVT – 1878-tól pedig a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT) – időről időre tett lépéseket, ami leginkább a kitérők hosszának növelésében merült ki. Ám ez sem mutatkozott elegendőnek, a mind rendszerebben jelentkező újpesti helyi sajtó többször tárgyalta e gondot. Az Újpesti Közlöny 1882. november 12-i számában olvashatjuk, hogy *„az által, hogy a hét váltó mindegyikénél rendszeren várni kell, az út kelletlen hosszú, rendszeren öt negyed, de nem ritkán egy s fél órányi ideig tart, mi pedig igen sok, tekintvén azon körülményt, hogy más viszonyok között ez az út rövid háromnegyed óra alatt volna megtehető”*.

Több ízben jött létre civil kezdeményezés a lóvasút-közlekedés fejlesztéséért. Példa erre az Újpest és Vidéke 1884. november 27-én megjelent híradása: *„Mint halljuk, több jómódu polgár egy Budapest–Újpesti társaskocsi vállalat létrehozásán fáradozik, mely hivatva volna a budapesti közúti vaspálya-társasággal versenyezni.”* Végeredményben ennek is köszönhető, hogy később – 1896-ra – egy új villamosvasút (a mai 14-es vonal őse) – született a Budapest–Újpest–Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Részvénytársaság (BURV) égisze alatt, a Lehel utca mentén. Építésének szándékáról elsőként 1884-ben szólt a helyi sajtó, 1886 márciusában gőzüzemű vasút tervéről cikkeztek, végül villamos üzemmel valósult meg.

1882 decemberétől a pest–újpesti lóvasút járművei napközben már 10 percenként indultak Pestre, az évtized derekán a mindinkább emelkedő utaslétszám hatására már 7 perces járatsűrűség állt fenn csúcsforgalmi időszakban.

Az első pesti lóvasút a Nemzeti Múzeum előtt
(Vasárnapi Újság, 1866)

1891-ben az első kocsi Újpestről 4 óra 10 perckor, a pesti végponttól (amely az 1880-as évek folyamán átkerült a mai Fővám térre) 5 óra 20-kor, az utolsó mindkét végállomásról este 10 órakor indult. Menetideje mindig változott, mert *„(...) az egyik kocsis három, a másik négy, a harmadik öt negyedóra alatt hajt be Újpestről a fővárosba, avagy vissza (...)”* (Újpesti Ellenőr, 1888. január 29.). A három kocsoisztály szerinti tarifa továbbra is megmaradt, majd miután a BKVT más vonalain életbe léptette a szakaszjegyrendszert, 1887. november 10-étől kezdődően itt is bevezették.

A mind zsúfoltabban járó lóvonatok közlekedésén már nemigen tudtak javítani. 1893 nyarán Földváry Mihály, Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye alispánja a fővárossal egyetértésben szorgalmazta gőzerejűvé alakítását, ami elől a BKVT elzárkózott, mivel már korábban végzett ilyen kísérleteket, sikertelenül. Átalakítását csak úgy vállalta, ha a pest-újpesti mellett többi vonalát is villamos üzemre rendezheti be.

Budapesten először 1887-ben jelent meg a villamosvasút, két év múlva már rendszeres forgalmat bonyolítottak le az elektromos áram által hajtott közúti vasúti kocsik. A technikai fejlődéstől messze elmaradt lóvasút nem volt képes versenyben maradni, ezért is vállalta a BKVT hálózatának villamos üzeművé alakítását, melyhez a kereskedelemügyi miniszter 1895 szeptemberében adta ki engedélyét. Újpesti vonalának átépítése az év őszén kezdődött, és javában átalakulás alatt állt, mikor az Újpesti Közlöny december 29-én idillikus hangvételű írással búcsúztatta a lóüzemet: *„A lóvasut-társaság kocsisait hívjuk fel tanukul a mellett, hogy a külső váczi-ut a legszomorubb ut. Csak hallgassa meg valaki, milyen érzéssel fujják a tülköket a váczi-uton a lóvasuti kocsisok, figyelje meg – ez nem kerül nagy fáradságba – mennyi bus lemondást fejeznek ki a tülkökből kicsalt hangok és igazat fognak nekünk adni. A lovak is, melyek vig kaczagással indulnak ki a pályaházból, a jutagjárhoz érve egyszerre busan földnek lógaťják fejeiket és hoszukat lépve, lassu trappban mérík végíg az utat egész a nyugati pályaudvaríg. Ez az ut az, mely immár dokumentálja, hogy meg vannak számlálva napjai a lovak uralkodásának és olyan kocsik fognak jární, a melyek elé nincs ló befogva, füstjük sincsen, mégis mennek, mintha az ördög kergetné őket. Már nagy darabon le is rakták a villamos vasut útját, sőt a Láng-gyártól a Linczer-gyárig az új sinen mennek a lóvasuti kocsik. S a kocsisok meg a lovak, ha végíghaladnak az új sinen, vagy az új sinek mellett, keseregve keseregnek szomorú sorsukon. A kocsisoknak nincs okuk szomorkodniok, mert azok, a kik beválnak, szolgálni fogják az új ördögös vasutat, azzal a különbséggel, hogy nem fognak tülköbe fujni, hanem csengetnek és nem ostor lesz a kezükben, hanem vasfogantyú, a melyek elcsavarásával megállíthatják a kocsit hajtó áramot. S míg a legszomorubb uton végíg hajtának, addíg sietve elvonul szemük előtt a jövő, melyben el kell válniok a Pejktól meg a Sárgától.”*

Két hónap híján harminc éven át lóvasutazhattak Pestre az újpestiek; 1896. május 30-án indult az első Váci úti villamos a Nyugati pályaudvarig.

Rojkó Annamária

Aschner Lipót, a sportmecénás

Aschner elnök és Gabrovitz

1921-ben a magyar városok sorában Újpest, hatvanezer főnyi lakosával az élmezőnyben foglalt helyet. Ebben az évben az Egyesült Izzó és Villamossági Rt. vezérigazgatóvá nevezte ki Aschner Lipótot. A gyárban megkezdte működését az általa alapított kutatólaboratórium. Az újpesti központi gyártelep 6000 munkást, mérnököt és tisztviselőt foglalkoztatott.

A település ifjúsága a Duna partján, a gyári egyesületekben, illetve az Újpesti Torna Egyletben töltötte szabad idejét. A város előljárósága – korlátozott anyagi lehetőségei miatt – nem tudta megfelelően támogatni az akkoriban már három és fél évtizede működő UTE-t. A sportegyesület olyan támogatót keresett, aki a klub elnökeként nemcsak híve a fejlesztéseknek, hanem befektetései

révén maga is segít a település sportéletének fellendítésében. Az akkor 49 éves Aschner Lipót mindkét feltételnek megfelelt. Megválasztásával beköszöntött az UTE aranykora.

Az Egyesült Izzó vezérigazgatójáról közismert volt, hogy kedveli a sportot. Az UTE tenispályájának megnyitója (1903. május 24.) után, feleségével gyakran teniszezett a Népszigeten.

Remek kondícióját jellemzi az a szóbeszéd, amely szerint az 1930-as évek közepén, vasárnaponként gyalog sétált le rózsadombi villájától a Megyeri úti stadionig, hogy megnézzék kedvenc csapatának a mérkőzését. 1937-ben, 65 éves korában így nyilatkozott az Újság című lapban: „Én magam is sportolok. Fél hatkor kelek és 45 év óta négyszáz métert futok, négyszáz métert úszom és egy órát teniszezem.”

Aschnertől a klubirányítás sem állt távol, hiszen a gyár dolgozói számára 1911-ben megalapította az Ampère (a későbbi Tungsram) Sportegyesületet. Az Újpesti Torna Egyletnél 1895 óta látta el a titkári feladatokat, de az első komoly szerepet a labdarúgó-stadion építése kapcsán vállalta magára. Az 1922-ben felavatott, Hajós Alfréd tervezte Megyeri úti pálya Magyarország legelső stadionja volt, amelyben 200 fedett páholy és 20 ezer férőhely várta a szurkolókat. A vasbetonból készült stadion építését Aschner Lipóton kívül a Mauthner és a Wolfner család is jelentős összegekkel támogatta.

Aschner az UTE elnökeként és tapasztalt menedzsereként közel másfél évtizeden keresztül (1921-től 1934-ig) sikeresen valósította meg ötletét: párhuzamosan bővítette és építette a Tungstram jóléti intézményeit és az UTE pályáit. Az 1920-as évek derekától a versenyzők és az „izzósok” közösen használták a sportlétesítményeket. A vezérigazgató minderről így nyilatkozott a Nemzeti Sport 1932. december 28-i számában: „Aki megnézi munkásainkat, tisztviselőinket amint munkába mennek, azonnal meg kell állapítania, hogy a sport edz. [...] Az aktív sportolók, de a versenyek nézői is egészen más kedvvel mennek hétfőn újra munkába. Jó hangulatban, kiegyensúlyozott fizikummal állnak újra a munkapadhoz, ülnek oda az íróasztalhoz. A munkás többet dolgozik, többet keres és a munkaadó is megtalálja számításait.”

Az Egyesült Izzó elnöke semmit sem bízott a véletlenre. Elnöki megbízatását követően a gyár két kipróbált tisztviselőjének új „munkaköri leírást” adott: Maros Oszkárt a labdarúgó-szakosztály, Kis Zoltánt az úszó- és vízilabda-szakosztály megszervezésével és vezetésével bízta meg.

Amatőrből profik. Akkoriban sok újpesti drukker aggódott amiatt, hogy miként befolyásolja majd az új elnök az UTE futballcsapatának sorsát, hiszen a legjobb játékosok nem ott, hanem a Tungstram Labdarúgók Egyletében játszottak. Aschner azonban nagyvonalú döntést hozott, és saját gyári csapatának tehetségeit – köztük Priboj Istvánt és Schaller Józsefet – hamarosan az UTE-hoz szerződtette. (E két futballista később bekerült a magyar válogatottba is.) A vezérigazgató az Újpest profi labdarúgóit a gyárban foglalkoztatta, munkaidő-kedvezményt és szolgálati lakást biztosított a számukra.

Az új elnök tevékenységét a legnépszerűbb sportág, a futball felkarolásával kezdte. Bővítette és megerősítette a stadion bejáratait, hétfégenként húsz-harmincezer drukker hömpölygött be a labdarúgó-mérkőzésekre. A labdarúgók komfortos öltözőt kaptak, és a csapat számára külön gyakorlópálya is épült.

1926-ban Újpesten szétvált az amatőr és a profi futball. Ekkor alakult meg az UFC, amelybe az UTE biztosította az utánpótlást. Az UFC 1930-ban (és még további öt éven át) megnyerte a magyar bajnokságot, a Közép-európai Kupát, majd Genfben a Bajnokok Tornáját.

Aschner Lipótné egy 1930. június 4-én keltezett magánlevélben így tudósította fiát a bajnokcsapat bankettjéről:

„Drága Fiam!

Nagyon sajnáltuk, hogy a tegnapi estén nem voltál jelen, mert sok örömöd lett volna. Szeretnék kimerítően írni neked, lehetőleg hűen visszaadni az ünnepi est lefolyását. [...] Este 8 órakor már tele volt nagyon szép közönséggel az újpesti Surányi cukrászda kerti helyisége, természetesen Rónai keze által művészi módon feldíszítve, de komolyan mondom, szép és ízléses volt. A hangulat kitűnő és mire vacsorához ültünk, lehattunk vagy 350-400-an.

Természetesen képviselve volt a város, ott volt Újpest város sportközönsége, Pestről az összes társsegyletek, Édesapa jó barátai stb. stb. Maga a vacsora szerény újpesti keretek között folyt le, és azután megkezdődött a szónoklatok özöne, amelyek közül egy pár, főleg Brüll Alfrédé egy magasabb élvezet volt. [Brüll az MTK elnöke és mecénása volt; összesen 26 sportegyesület választotta tiszteletbeli elnökévé]. Édesapa az ő szokott szórendhibáival, de nagyon tar-

talmas és meleg beszédet mondott, viszont Brüll egy szellemes, vidám hangú, de amellet tartalmaz és egy kicsit csipős hangú beszédet tartott. A többiek inkább a sablon keretein belül maradtak. Azután megkezdődött az ajándékozás mindenfelől. A játékosok kaptak az egyesülettől egy-egy gyűrűt, a várostól egy plakettet, és az MLSZ-től az őket megillető arany érmet. Édesapa kapott szintén egy plakettet a várostól, Újpest sporttársadalmától egy gyönyörű albumot 2500 aláírással, kezdve az összes egyházak fejei, a város és az összes sportágak képviselőitől minden sportszerető emberig. Én is kaptam egy gyönyörű ezüst koszorút. Kapott még az Arányi, Bányai, Langfelder, ők úgy szintén ott adtak ajándékokat, és ezzel eltelt 3 óra, hogy mire mindennek vége volt, már 2 óra lett. Még megittunk egy pohár pezsgőt, amit szintén a fiúk kaptak ajándékba, és azután hazajöttünk. Te utánad nagyon sokan érdeklődtek.”

1932-ben Aschner új vezetőedzőt szerzöttetett a csapathoz. Tóth Potya Istvánt, az 1910-20-as évek nagyszerű játékosát. Az átlagon felüli rúgótechnikájú, abszolút kétlábos játékos a csatársor minden posztján szerepelt a válogatottban.

1926-tól a Ferencváros első hivatásos edzője volt, vezetésével egymás után három bajnokságot, a Magyar Kupát és a Közép-európai Kupát is megnyerte az FTC, és a világbajnok Uruguayt saját otthonában győzte le. A klubjában támadt nézeteltérések miatt 1930-ban Olaszországba távozott, onnan hívta haza Aschner Lipót. Az eredmény: a megfiatalított és átszervezett UTE ismét bajnokságot nyert.

Aschner belföldi, illetve külföldi útjain is értesült a szakosztályok munkájáról, ilyenkor Arányi Árpád tudósította az elnököt. Nemcsak a mérkőzésekről, hanem az edzésekről és a hangulatról is beszámolt:

1936. május 29-én Karlsbadba [Karlovy Vary] érkezett az alábbi beszámoló:
„Igen kedves Elnök Úr!

[...] Mint már telefonon jeleztem, Zsengellért elhoztam, mindössze 5000,- pengővel került többbe, mint kontempláltuk [terveztük], de remélem, meg fogom tudni erre a fedezetet találni. Már nagyon szeretném, ha túl lennénk az olaszon sérülés nélkül, mert embereink eddig megfelelő módon készülnek a KK-ra és nagyon vigyázunk, hogy a sérülések lehetőségét a minimálisra csökkentjük.

Többi szakosztályaink, talán a teniszt kivéve, igen szépen dolgoznak és nemcsak az eddig megszokott jó eredményeket hozzák haza, hanem úgy látzik, hogy még az idén többet fognak produkálni, mint eddig.”

A levélben említett labdarúgó, Zsengellér Gyula az UTE és a magyar válogatott legendás játékosa volt. Ötször volt a magyar bajnokság gólkirálya: 1938-ban, 1939-ben, 1943-ban, 1944-ben és az 1945-ös tavaszi idényben. Európai aranycipős 1939-ben és 1945-ben. Az újpestieknél 11 évet töltött. Aschnerrel való közeli viszonyát mutatja, hogy az elnök – aki ha tehette, távol tartotta magát a nyilvánosságtól – 1940-ben, meghívottként jelen volt a futballista esküvőjén. A ceremóniát követően az alábbi levelet írta az eskető papnak:

„Nagyságos és főtisztelendő Schaub Zoltán r.k. lelkipásztor úrnak
Mélyen Tisztelt Főtisztelendő Úr!

Zsengellér Gyula szombati esküvőjén elmondott beszéde mélységesen meghatott engem és nem mulaszthatom el, hogy hálás köszönetet mondjak Önnek különösen azokért az őszintén átértett, lelkes szavakért, amelyekkel beszéde folyamán megemlékezni szíves volt a sport nagy jelentőségéről az egyén és a köz nevelése szempontjából. Mint Újpest város nagy sportegyesületének

vezetőjét, igazán boldoggá tesz az a tudat, hogy azok, akik városunk lakosságának lelki élete fölött őrködnek, ennyire tudatában vannak a testnevelés fontosságának és arra kérem, tartsa meg továbbra is szeretetében a sportot, mint az emberiség jobbá és nemesebbé nevelésének egyik eszközét.

Még egyszer kérem, fogadja hálás köszönetemet és őszinte nagyrabecsüléssel vagyok készséges híve: Aschner Lipót”

Aschner, ha csak tudott, részt vett az UTE újpesti meccsein. Megtörtént, hogy a jegyszedő a bérletét kérte, de aznap a vezérigazgató otthon felejtette a kártyáját. Az őr – bár felismerte – a szabályzatra hivatkozva nem engedte be. Aschner szó nélkül hátraarcot csinált, és hazament a belépőért.

Az Egyesült Izzó vezérigazgatója – az UTE egykori elnöke – nyugdíjazása után is szenvedélyesen érdeklődött az újpesti labdarúgás iránt. Mauthauseni deportálásából szabadulva, hazatérése előtt másfél évet töltött Genfben, de a leveleken keresztül oda is elértek a hírek. Aschner Pál 1947 februárjában írta az alábbi sorokat:

[Kimentem] „az Izzóba, felhasználtam az alkalmat és megnéztem a futball-pályát, amiről annyi szépet hallottam. Mondhatom, hogy gyönyörű és impozáns, a betonlépcsők most már teljesen készek, körbe futnak és Rudnai (Rosenfeld) mérnök szerint 45 000 nézőt képesek befogadni, úgyhogy mindenki kényelmesen áll és jól lát. Mellékelek 3 felvételt és Rudnai sorait, amellyel ezeket hozzám küldte. Itt még a munkák folynak, úgyhogy a képek alapján az embernek nincsen az a lenyűgöző impressziója, mintha most már készen és természetesen látja.”

A második világháború után teljesen szétesett a hazai sportélet. Nemcsak a tárgyi feltételeket kellett helyreállítani, hanem a csapatokban is pótolhatatlan veszteségek keletkeztek, és általános létbizonytalanság uralkodott.

Szakosztályi sikerek. Az 1920-as évek derekától a személyi feltételek megteremtésén túl, Aschner Lipót sportmecénásként olyan mértékű befektetést hajtott végre, ami egy tőkés csoport számára is kiemelkedő ráfordítást jelentett volna. A sportpályákra és épületekre fordított összegek rövid és középtávú anyagi megtérülésére maga sem gondolhatott, de egyértelmű volt számára, hogy a sportolók (és edzőik) sikereinek, eredményeinek fontos feltétele a világszínvonalú technikai háttér.

A kerékpáros-szakosztály ugyancsak a stadionban tartotta edzéseit. 1925-ben a lelátó alsó ülésorainak helyén, a füves pálya körül kerékpár-

Az Egyesült Izzó strandfürdője

pályát építettek, majd 1928-tól az atléták számára dobó- és ugrópályákat alakítottak ki.

A további fejlesztésekhez a Tungsram biztosított területet. A vívócsarnok a vállalat budapesti központjában kapott helyet, de a többi szakosztály sportolói Újpesten edzettek. A gyár vízi sporttelepe (a későbbi Tungsram Strand) a Dunába félszigetszerűen benyúló Trianoni-gáton létesült.

Az Egyesült Izzó 1928–29-es üzleti jelentésében a részvényesek azt olvashatták, hogy „Állandó gondot fordítván a tisztviselőink és munkásaink érdekeit szolgáló jóléti intézményeink fejlesztésére, gyárunkkal szemközt a Duna túlsó partján megvásároltunk egy körülbelül 10 000 m² kiterjedésű telket fürdő- és sporttelep céljaira.”

A hatalmas telep kialakításához 150 000 m³ föld áthelyezésére volt szükség. A füvesített területek 15 000 m² területet foglaltak el a 30 000 m² nagyságú, tízezer(!) személy befogadására alkalmas, kényelmi és sportfelszerelésekkel ellátott telepen.

1929. április 12-én Aschner elé került az előzetes költségvetés, amely szerint az első körben megvásárlandó telek (2640 négyzetögl) +5% adminisztrációs költség, az öltözők, a kút, a WC-k, a kerítés, a szolgálakás, a zuhanyzók, a vízmedence és a tornaszerek ára összesen 59 000 pengő, amelyhez további 3 éven át még 4000 pengő fejlesztést terveztek.

A három úszómedence közül az első szabványos méretű (50×20 m-es), nemzetközi versenyek lebonyolítására is alkalmas versenymedencét nappal a város közönsége használta, míg esténként – víz alatti reflektorvilágítással – ugyanitt edzettek az UTE úszói és a klub vízilabdacsapata. Nem véletlen, hogy 1930-tól megszakítás nélkül tizenkét éven keresztül a lila-fehér vízipólócsapat a magyar bajnokság győztese. 1931-ben Halassy Olivér nem csupán az 1500 méteres gyorsúszás Európa-bajnoka lett, hanem a vízilabdacsapat tagjaként ugyancsak kontinensbajnokként tért haza Párizsból.

A sporttelep második (50×25 m-es) medencéjét kizárólag a strandolók számára tartották fenn, míg a gyerekeknek külön medence készült. A sporttelepen zuhanyzókkal és mosdókkal ellátott, 4000(!) személy befogadására alkalmas öltözőket is építettek.

A Tungsram az evezősök számára Újpesten, a Szentendrei-sziget alsó csúcsával szemben létesített csónakházakat, míg a vívók a gyár terézvárosi épületében, az Eötvös utca 11. szám alatt tartották edzéseiket.

Az UTE elnökének szívéhez a tenisz különösen közel állt. Fia, Aschner Pál a teniszcsapat tagjaként 1927-ben a BBTE versenyén Leiner Pál társaként lett első. Nem sokkal később bekerült a válogatott-keretbe is, és több mérkőzésen képviselte a magyar teniszsportot. Az európai zónadöntőig három győzelemmel eljutó s ott az angoloktól vereséget szenvedő Davis Kupa-csapatban 1929-ben, Kehrling Béla páros-társaként jutott lehetőséghez.

Bizonyára nem véletlen, hogy az Egyesült Izzó területén lévő kultúrházat tíz, tökéletesen karbantartott teniszpálya vette körül. A mintegy tízezer négyzetméteres szabad területet télen jégpályaként üzemeltették, edzőpályát biztosítva az UTE „koronghokki”-csapatának. Ma már elképzelhetetlennek tűnik, de az 1930-ban alakult szakosztály legeredményesebb jégkorongozója ugyancsak Aschner Pál volt.

Az Egyesült Izzó kultúrháza és tenispályái

Az Egyesült Izzó kultúrházában működött Európa első fedett teniszcsarnoka, melynek nappali fényvilágítását üvegtető, este pedig speciális lámpák biztosították.

Szívügyek. Az Egyesült Izzó vezérigazgatója – akit beosztottjai és szakmai versenytársai kemény és racionális embernek ismertek – többször bebizonyította, hogy léteznek olyan ügyek, amelyeket szívügyének tekint. Egyesületének védelmében az alábbi levelet írta a jó barátjának:

„Méltóságos báró Weiss Alfons úrnak

Weiss Manfred Rt., Csepel

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy a következő sportügyben kérjem szíves intervenciódat:

A vezetésem alatt álló Újpesti Torna Egylet funkcionáriusai arról informálnak, hogy a Weiss Manfred gyár sportegyesülete különféle versenyzőket és egyéb funkcionáriusokat szeretne egyesületünkől átvenni. Mindaddig, amíg a kerékpár szakosztályról volt csupán szó, mi is hasonlóan támogattuk a vállalatod egyik iparágával kapcsolatos sportbeli törekvéseket és nem gördítettünk akadályt az elé, hogy legkiválóbb kerékpárosaink a Ti egyesületekbe átlépjenek. A többi sportágakban azonban ez a helyzet nem áll fenn, és ezért arra kérek, légy szíves az egyesület vezetésénél odahatni, hogy a vezetésem alatt álló Újpesti Torna Egyesülettől sem versenyzőket, sem vezetőket ne igyekezzenek átlépésre bírni.

Úgy vélem, a Te intencióiddal sem egyeztethető össze, hogy a két legjobb barátságban lévő iparvállalat sportegyesületei között súrlódások és egyáltalán nem kívánatos versengés fejlődjen ki, aminek ajánlatos volna már most elejét venni.

Mivel szíves közbenjárásodért előre is hálás köszönetet mondok, vagyok szívélyes üdvözlettel készséges híved: Aschner Lipót.”

1935-ben egy újságíró az alábbi portrét vetette papírra: „Aschner Lipót, az UTE és az Újpest elnöke egyforma szeretettel támogatja és irányítja a szak-

osztályokat. Ott buzdítja a teniszezőket a nemzetközi küzdelmekben, első helyen van a vívóversenyek izgalmas drukkolásában, tanácsal látja el fiait a birkózásban, az atlétikában és nincs vízipóló mérkőzés, amelyen az »elnök« ne intézne néhány szót bajnokcsapatának tagjaihoz. Az áldozatkészség, szeretet és munka, amellyel az újpesti sporttábort vezetik, csakis az egyetemes magyar sportnak válhat hasznára.”

Aschner évtizedeken keresztül a Nemzeti Sport és a Sporthírlap előfizetője volt és figyelemmel követte a szaksajtót. 1943. október 29-én kelt levelében személyes hangon búcsúzott a nyugállományba vonuló dr. Vadas Gyula sportújságírótól.

„Igen tisztelt Főszerkesztő Úr!

Több évtizeden át működtünk együtt a sport érdekében: szerénységem egészen kis mérvben, egy külvárosi sportegyesület fejlesztéséért, boldogulásáért – Ön az ország valamennyi sportegyesülete és az egyetemes sport propagálása érdekében, tárgyilagos kritikájával mutatván követendő helyes utat, óva intvén a rossz utaktól a sportoló közönséget és intézményeket, kiterjesztvén figyelmét mindenre, ami bármilyen módon összefügg a sporttal. Az Ön által ve-

Az Egyesült Izzó fedett tenispályája

zetett két lap kitűnően látta el munkáját és feladatát eredményesen teljesítette.

Ezek az eredmények kétségkívül az Ön kiváló vezetésének tulajdoníthatók és ezért érzem a szükségességét annak, hogy most, midőn jól végzett munkája után a két sportlap irányításától visszavonul, fentieket mint őszinte, igaz érzésemet elmondjam Önnek, és egyben eleget tegyek annak a kötelességemnek, hogy megköszönjem a jóindulatot, amelyet

az Újpesti Torna Egyesülettel és annak futball-intézményeivel szemben, amelyeknek néhány esztendeje most már én is csak szemlélője vagyok, elnökletem ideje alatt tanúsítani szíves volt.

Nagyrabecsülésem kifejezésével vagyok készséges híve: Aschner Lipót.”

Verrasztó Gábor

Az olimpikon halála

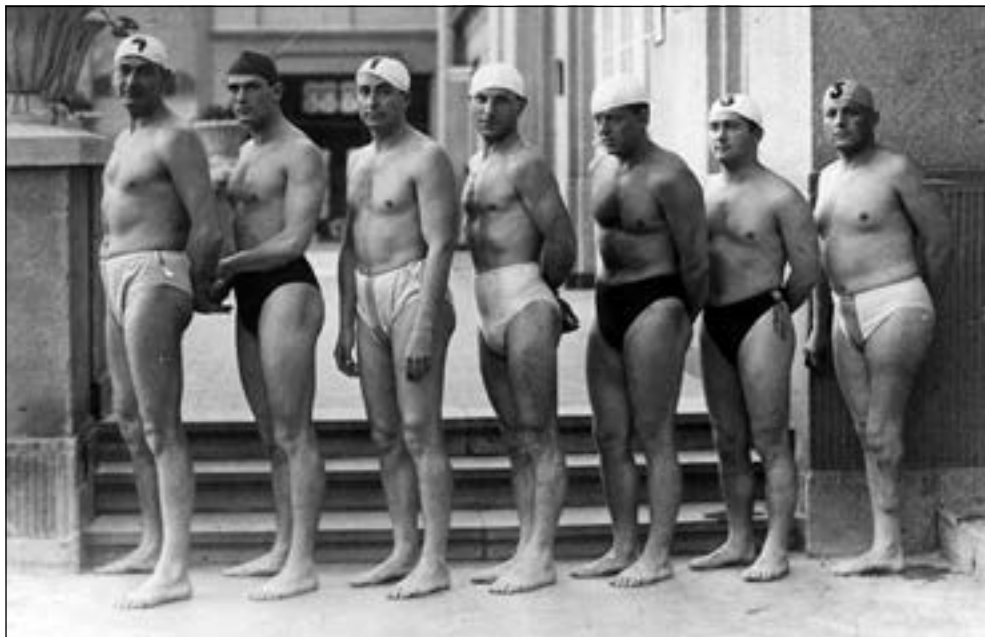
Vitéz Halassy Olivér 1909. július 31-én született Újpesten, a Görgey Artúr utca 37.-ben. A Tanoda téri polgári fiúiskolában tanult, és a többiekhez hasonlóan ő is az Újpesti Torna Egylet gyerekcapatában kezdett focizni. Igazi reménységnek tartották. Nyolcéves volt, amikor felugrott egy mozgó villamosra, de lecsúszott a lépcsőről, bal lábfejét, bokáját amputálni kellett.

Egy évvel később már úszó- és pólóedzésekre járt az UTE uszodájába, és 17 évesen mindenki meglepetésére megnyerte a folyamúszó bajnokságot. A versenyzők a Szentendrei-sziget csúcsától a Margitszigeti Atlétikai Centrumig úsztak, Halassy Olivér 1 óra 4 perc alatt tette meg a 9 kilométeres távot, úgy győzött, hogy a korábbi bajnok a táv feléig vezetett, majd lemaradt az erősen hajrázó Halassy mögött. Komjádi Bélának annyira imponált a féllábú sportoló, hogy 1928-ban beválogatta az amszterdami olimpiai keretbe. Halassy ekkor ezüstéremmel tért haza, a következő tíz évben azonban tízszer nyert országos pólóbajnokságot az UTE színeiben, összesen 36 bajnoki címet nyert és 12 alkalommal javított országos csúcstot.

Közben tanulmányait sem hanyagolta, kereskedelmi középiskolát végzett, és a sportolás mellett az Egyesült Izzólámpa és Villamosság Rt.-nél (Tungsram) dolgozott. 1929-ben az újpesti városi számvevőség számvizsgálója, számtanácsosa lett.

Legnagyobb sikerét az 1931-es párizsi Európa-bajnokságon aratta. A magyar csapat a belgák ellen játszott, Halassy minden erejével küzdött a meccsen, neki is köszönhető, hogy a magyarok megvédték bajnoki címüket. Már a győzelmet ünnepelték, amikor Halassy Olivér közölte: neki még van egy kis dolga. Ugyanis kezdődött az 1500 méteres gyorsúszás döntője. Ebben a számban a francia Jean Taris és az olasz Paolo Costolli volt a favorit, mindenki arra számított, hogy a verseny köztük dől el. Végül nem így történt, mert a magyar úszó csodát művelt, maga mögé utasította a két esélyest, és egy másik olaszt, Giuseppe Perentint. A hazai lapok dicshimnuszokat írtak róla: „A párisi Európa bajnokságok a magyar színek páratlan diadalával végződtek. [...] Vitéz Halassy Olivér megpróbálta azt, ami lehetetlennek látszott és bálványokat döntött Párizsban. Legyőzte az államilag agyontámogatott francia és olasz úszósport megdönthetetlennek tartott világnagyságait.”

A teljesen kimerült sportolót Bárány István úszóbajnok húzta ki a vízből. Az öltözőbe vitték, és cukrozott teát kanalaztak a szájába, amíg magához nem tért. Utána visszament a medencéhez, ahol a vízipóló bronzmérkőzés zajlott.

LOS ANGELES, 1932

Félbe kellett szakítani miatta a meccset, a közönség csak őt nézte, az egész nézőtér zúgott, még a zsűri és a bíró is neki tapsoltak.

A Los Angeles-i olimpiára is ugyanezt a programot tervezték Halassynak. A magyar küldöttség New Yorkba hajóval, onnan vonaton utazott a nyugati partig, de közben megálltak edzeni. Clevelandben a gyorsúszásban két amerikai versenyző is megelőzte Halassyt. Ekkor megkereste Komjádi Bélát, hogy ő inkább pólósként szeretne részt venni az olimpián. Az Egyesült Államok elleni mérkőzésen öt gólt dobott, ezzel 7:0-ra győzött a válogatott, és Magyarország először lett olimpiai bajnok vízilabdában. Komjádi Béla szövetségi kapitány a döntő után csak ennyit mondott: „Amit ez a féllábú gazember játszott, az valami csodálatos!”

Halassy 1934 februárjában megnősült: „Az újpesti plébániatemplomban ember ember hátán. Díszruhás rendőrök és az UTE rendezőgárdája tartja fenn a rendet. A lakodalmi menet a szomszédos városházáról érkezik, ahol Hess Pál dr. helyettes polgármester előtt vitéz Halassy Olivér és Antal Mancsi között megtörtént a polgári esküvő.

Halassy, a vízipóló világbajnok csapat és az UTE bajnokcsapatának tagja, tisztviselő az újpesti városházán. Antal Mancsi egy újpesti hentesáru gyáros leánya. Gyermekkori szerelem. Az orgonán felzúg Mendelssohn nászindulója. Bevonul az esküvői menet: elől vitéz Jónás István vízipóló kapitány, utána a világbajnok magyar vízipólócsapat tagjai következnek, majd Hild László mellűszósbajnok. Ő a botos vőfély.

Azután jön délcegen, mosolygó arccal Halassy Olivér, karján rózsaszínruhás koszorúsleány. Az UTE elnökségi tagjai következnek ezután, majd a menet végén uszályos csipkeruhában a bájnos menyasszony...”

Öt év múlva visszavonult, három lánya született. A nyilasterror idején Corvin utcai háza pincéjében bújtatta zsidó származású barátait, egy orvosnak pedig odaadta apja vitézi gyűrűjét, hogy ezzel segítse külföldre menekülését. A háború után részt vett az úszósporthívőszervezésében. 1946. szeptember 10-én este épp hazafelé tartott, de egy katonai jármű leszorította az útról. Halassy amputált lábára hivatkozva tiltakozott az autó elkobozása ellen, ezért a kiszálló Halassy Olivért és a sofőrt az orosz járőr egy géppisztolysorozattal megölte. Bár tanúk is voltak, az esetet eltussolták, a korabeli sajtó bestiális rablógyilkosságról írt:

„Az ismert újpesti úszóbajnok, többszörös vízipóló válogatott Halassy Olivért a Szent László úton (Angyalföld) rablógyilkosok agyonlőtték. Apósa autóján haladt Újpest felé Csikáry Gyula sofőrrel együtt, mikor megállították kocsijukat. A rablók is autón voltak és kiszállították Halassyékát. Mikor ellenálltak, lelőtték őket. A gyilkosság után néhány órával a gumiktól leszerelt kocsit a Külső-Andrássy úton a rendőrök megtalálták. A gyilkosok kézrekerítésére a nyomozás nagy eréllyel megindult.”

„Mint derült égből a villámcsapás, oly váratlanul érte Újpestet a hír: gengszterek az éjszaka agyonlőtték Halassy Olivért, a világhírű úszót és vízipólózót. [...] A hírt illetékes helyről is megerősítik, és futótűzként terjed tovább, túlnő Újpest határain is. A déli lapok már címoldalakon harsogják a fővárosban és zakatoló kerekű vasparipák süvöltve viszik az ország minden részébe a gyászhiért, melynek nyomán az összes sportegyesületek félárbocra engedik zászlójukat a magyar sport nagy halottjának emlékére.”

A kétszeres olimpiai, háromszoros Európa-bajnok vízilabdázó és Európa-bajnok gyorsúszó családját a hatóságok megfenyegették, kénytelenek voltak hallgatni. Mégis mindenki tudta, mi történt. Halassy Olivért ötezren kísérték a temetőbe, Hajós Alfréd mondta a gyászbeszédet.

„Halassy Olivért, a legeredményesebb magyar úszó- és vízipóló bajnokot több ezer főnyi gyászoló közönség kísérte el utolsó útjára a Megyeri temetőben. [...] Temetésén ott volt az UTE teljes gárdája; a többi újpesti sportegyesület és a város társadalmi egyesületeinek vezetői. Halassy Olivért az UTE a maga halottjának tekintette és Újpest város által adományozott díszsírhelyre temették.”

HALASSY OLIVÉR SÍRJA

„Nagy részvét mellett temették el Halassy Olivért. Dr. Gálhidy Béla helyettes polgármester Újpest város nevében búcsúzott. Újpest leghűségesebb fiáról beszélt, aki megtette polgári kötelességét és dicsőséget szerzett világszerte nemcsak magának, hanem hazájának és városának is. Hajós Alfréd az Olimpiai Társaság megbízásából, elcsukló hangon búcsúzott. Siratta Olivért, aki akkor hagyta itt hazáját, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá.”

Molnár István Gábor – Rigó György

Egy újpesti muzsikusdinasztia, a Rigó család

Rigó Rezső „Pipi” cimbalmos (1930–1983). Újpest rövid, de annál tanulságosabb történelme rengeteg híres cigány muzsikust rejt. Sokan nem tudják, hogy városunkban több olyan zenész született és élt, kik nélkül szegényebb lett volna a főváros neves vendéglátóipara. Volt olyan idő, amikor Boross Lajos zenekarában egyszerre több újpesti is muzsikált. Kevesen tudják azt is, hogy a Pizza Hut helyén volt az az Árpád kávéház, ahol fiatal primásként évekig dolgozott ifjabb Járóka Sándor. Vagy azt, hogy itt élt Rácz Kiss János dzsesszhegedűs. Vörös Kálmán, a *Nyílik a rózsa* c. műsor állandó sztárprimása is évekig lakott a Pap József téren. Mellelleg sógora volt Rigó Rezső kiemelkedő tehetségű cimbalmosnak, kit Újpesten csak Pipinek becéztek.

A Rigó Flórián cimbalmos és Csukárdi Irén házasságából születő kilenc gyermek közül a negyedik volt Rezső, kit apja szintén cimbalmosnak szánt. Jó érzékkel találta

A cimbalomnál Rigó Rezső „Pipi”

el a hangszerét, Pipi tehetsége hamar megmutatkozott. Kisfiúként állva cimbalmozott, mert ülve nem érte fel a hangszeret. Csodagyereknek mondták, és elvitték magukkal muzsikálni a vasútnál lévő Horváth Kertbe, ahol úgy ütötte a cimbalmon a csárdásokat, hogy csak lestek a vendégek! Távolabbról a fejbúb és a két apró kéz, mely a verőt fogta – ennyi látszódott. Némely hölgyek közelebb is húzódtak, mert nem hittek a szemüknek, ahogy a pici fiúcska muzsikál: pontosan, precízen ütve ki a nehezebb akkordokat is. Édesanyja viszont megsajnálta és varrt neki egy párnát, bátyja pedig a cimbalom pedáljára rákötött egy szíjat, hogy tudja használni a pedált is. Így cseperedett fel Pipi, az apja mellett, nagy büszkeségben. Fiatalon a testvéreiből és barátaiból verbuvált zenekarban játszott, míg Boross Lajos meg nem hívta a saját bandájához muzsikálni.

A cimbalom őse Ázsiából került hazánkba, ahol a cigányok honosították meg a tizennegyedik, tizenötödik században. Első említése Mátyás király idejéből való. Jelenlegi, lábakon álló formáját is Magyarországon kapta. A cigányzenében a cimbalmos feladata a kíséretben összefogni, telíteni a hangzást. A bögő basszusa és a brácsa harmonizálása közötti zenei rés kitöltése is a cimbalmosra hárul, valamint – a bandában egyetlen ütős hangszerként – díszítő feladata is van.

Rigó Rezső különlegessége abszolút hallásából és a zene iránt érzett alázatából állt. Nem akart mindenáron kitűnni, hanem teljesen alárendelte magát a bandának, hagyta, hogy zenésztársai érvényesüljenek az akkordok bontásában. Mindenkire figyelt, soha nem ütött bele más reszortjába. Ahol viszont ő jött, ott pontosan, időre ütött oda a verővel. A nóta, a csárdás, a magyar műzene, cigányzene világában ezért volt Pipi verhetetlen bandacimbalmos. A Bohák Lajos által készített hangszerére rendkívül büszke volt és óvta mindentől. Édesapjától nemcsak a cimbalmozás szeretetét kapta, az egyedi, jobb hangzás érdekében az „ósi titkokat” is elárulta Pipinek. Hogy kell a hangszeren apró átalakításokat végezni, mennyit kell a húrtartó lábakon finomítani és hogy kell a tőkevasakat beállítani. Hány milliméterrel kell arrébb tenni az úgynevezett „lelket”, amely a hangszer hasa és háta között közvetíti a rezonanciát. Mind fontos trükkjei az egyedi hangzásnak és egy-egy zenei feladat könnyebb vagy egyszerűbb megoldásának. Verőit is ő maga készítette. Jellemző volt rá az alacsony verőhordozás. Rigó saját technikát dolgozott ki a cimbalmon, amely az egyedi *kézfűrésze*re vonatkozott. A tanulható, iskolában elsajátítható ütésrendet sokszor megváltoztatva, bravúros ügyességgel játszotta a darabokat. Kihasználta a hangszer adta összes lehetőséget, és a spontán variációiban is hallani lehetett a témát. Úgy játszott a cimbalmon, hogy annak hangzását többen a zongorával tévesztették össze.

Hát ilyen muzsikus volt Pipi, az újpesti cigányok cimbalmos büszkesége, kinek utolsó útján kedvenc nótáját húzták muzsikustársai: „Egy körüti palotában...” címmel. Rigó Rezsőnek beteg tüdeje ötvenhárom évet adott, a zenében végzett munkássága viszont így is teljes volt. Sírja a Megyeri temetőben található.

Rigó János „Kacsesz” brácsás (1933–1988). Szívesen teszek eleget Molnár István Gábor barátom felkérésének, aki megkért, írjak édesapámról, a brácsásról, ki Újpesten született és itt is halt meg. Nagypám a János nevet adta neki, így Rigó Jánosnak anyakönyvezték. Neve a kor híres cigányprímására utalt, és apja is prímásnak szánta. Tévedett.

Apám, amikor tizenévesen udvarozni járt barátaival, rendre lecserélte a hegedű húrjait brácsahúrozásra. Mire pedig hazaért, visszarendezte hegedűre. Így csak a barátai tudták, hogy Kacsesz brácsával muzsikál napról napra. A probléma akkor keletkezett, amikor elfelejtette a húrokat visszacserélni... Lassan nagypámnak is be kellett látnia, hogy apámnak a brácsa a mindene, attól függetlenül, hogy nem ő döntött, úgy mondták, hogy a hangszer választotta apát.

Első, meghatározó emlékem is a brácsához kötődik. Hoztak hozzánk egy hatalmas, nagyméretű brácsát, kérték apámat, hogy próbálja ki a bécsi filharmonikusoknak készített

Rigó János „Kacsesz”

hangszert. Apa nézegette, kézbe vette, egyesével, úgynevezett szálhangokat húzott rajta. Utána üveghangokat, majd a páros hangok következtek, hármas és négyes hangzatok. Ekkorra már a templomi orgonához jobban hasonlított a hangzás, mint egy vonós hangszertől elvárható lett volna! Miközben a tempót is egyre fokozta, szinte beleolvadt, szeretettel ölelte magához a hangszert. Nagy élmény volt hallani, nézni, ahogy *bemuzsikálja* azt a hangszeróriást. Kisgyermekként éreztem meg azt is, hogy mit jelent apámnak a zene. A lelkét, a szívét tudta átvenni a hangszerre. Olyan átéléssel, olyan szeretettel, hogy azt mások is megérezték. Apám már több évtizede dolgozott együtt Boross Lajossal, amikor megtörtént az az eset, hogy hallgattunk otthon egy ritka felvételt, ahol Lajos bácsi muzsikál. Elmélyülve egy nóta hallatán, apám egy óvatlan pillanatban elsírta magát, és ahogy a nóta mondja: „Nemcsak ő sírt, sírtam én is, mert sírt a hegedű is...”

A brácsa más néven mélyhegedű, viola: alt kulcsban középszólam. Húrjai egy kvinttel vannak lejjebb a hegedűhöz, illetve egy oktávval feljebb a csellóhoz képest. Feladata az akkordok tömör, harmonizált összefűzése. Ritmus, lassú-gyors dúvó, lassú és gyors esztam képzése.

A Nyár utcában, az Arany Kakas étteremmel szemben laktunk, állandó zene-szó mellett. Családi mulatozások alkalmával sem mindig mentünk étterembe, édesanyám süttött-főzött. Apám pedig egypár pohár bor után elővette a brácsát, hogy muzsikáljon nekünk. Játékában a dallam mellé húzta a tercet, követte a harmóniát és vezette a basszust. Így spontán alakított, egyszemélyes zenekarát élvezhettük. Képes volt egy dallamra többféle szólamot rögtönözni, így ritka volt, hogy megismételt volna bármit.

1986-ban Boross Lajost a muzsikus cigányok prímáskirályá választották, ki a ceremónia alkalmával a következőt mondta: „Megköszönöm azoknak a zenekari tagoknak, akik évekig velem játszottak és támogatták muzsikámat...” 1973-ban már választottak prímáskirályt Detroitban (USA) id. Járóka Sándor személyében. Apám abban a kitüntetett helyzetben volt, hogy mindkét prímáskirály mellett ott lehetett, egyedülként a muzsikusok közül.

A világ számos országában játszott, több hanglemez őrizi játékát, ahol a legkiválóbb prímásokot és nótáénekeseket kíséri. 1960-ban Milánóban vendégszerepeltek, a zenekart Vörös Kálmán vezette. A Modern Jazz Kvartett szintén a városban készítette hanglemezfelvételét. A kiadó cég meghirdetett egy olyan lehetőséget, hogy a lemez másik oldalán más műfajú együttes szerepeljen. A lehetőséget – félszáz együttes közül – apáék nyerték el, így a világhírű jazz-előadók mellett a magyar nóta szerepelhetett egy lemezen.

Szerette magát más műfajokban is kipróbálni. Azon dolgozott, hogy előtérbe helyezze a hangszerét. A vágya volt a brácsát mint szólóhangszert bemutatni. Például cimbalomkíséréssel a melódia mellé akkordot húzott és bontott, amikor a cimbalom vette át a vezetést, akkor viszont ő kísérté. Rendszerint hottolt és harmonizált, majd visszavette a szólam vezetését. A lehetőségek tárházát próbálták, mint egy labdát dobálták a melódiát.

Tanítványai közül nemcsak brácsások kerültek ki, legkedvesebb testvérének, Lajosnak például a nagybőgő fortélyait mutatta meg. Sajnos nagybátyám tragikusan fiatalon elhunyt, így ígéretes pályája nem tudott beteljesedni. Szüleim emlékét őrzöm, és szeretettel mesélek lányomnak, Barbarának, és fiamnak, Gyurikának, hogy milyen sorsunk volt, hogy élt egy újpesti muzsikuscslád.

Rigó Lajos „Lotyi” nagybőgős (1936–1974). A nagybőgő méreteinél fogva nem tartozik azon hangszerek közé, amelyet négy-öt évesen kézbe lehet venni, és módszeresen, mint például a hegedűn, tanulni lehet rajta. Van ugyan feles, háromnegyedes tanuló-bőgő, de a cigányok nem vettek ilyet, ahogy mondják: nem vertük magunkat pluszköltségekbe! A bőgősdinasztiák úgy oldották meg a kérdést, hogy a gyermeket sámlira állították, amely régen minden háztartás elengedhetetlen konyhai tartozéka-ként kéznél volt. A másik lehetséges variáció az oktatásra – főképp ha sovány, kis súlyú a fiú –, hogy a bőgő kávjára (két bemélyedés a hangszer testének oldalán) egyszerűen ráállították. Szóval, gyerek a sámlin, az apja mögötte, a bőgő előtte. Amennyi húrt elér, annyit fogott, húzogatta a vonót, az öreg meg tartotta a bőgőt, hogy fel ne boruljanak, közben tanácsokkal látta el az ifjút. Érzéssel, kisleány, ide figyeljél, ezt nem így mutattam...

Rigó Lajos, becenevén Lotyi, a legkedveltebb újpesti személyek közé tartozott, szeretete őt modoráért, előzékenységéért az egész város. 1936-ban született Rigó Flórián és Csukárdi Irén hetedik gyermekeként. Muzsikuspályája nem a szokványos módon indult, mint a többi zenészcsalád gyermekeinek, és nem úgy, mint testvérbátyjainak. Dolgozni állt, tízéves korától a *piac*on zöldséges szekerek lovait hajtotta. Rezső és János, a két befutóban lévő zenész testvér, viszont tizenégy-tizenöt éves korában megpróbálták, hogy mit tudhat a bőgőn! Érzékük nem csalt, Lajos tehetségesnek bizonyult. Két év múltán az Újpesti Zeneiskolában találjuk, ahol Sellei Gyula kiváló zenepedagógus tanítványaként évről évre dicséretes bizonyítvánnyal ment haza. Innen a Mátra Szállóba került tanulónak a korszak első számú bőgőséhez, „Sügöle” Parádi Józsefhez, aki a megmutatott gyakorlatokat, nótákat másnapra precízen, kigyakorolva kérte számon. A zenekar vezetője egyébként sógora, Vörös Kálmán primás volt. Innen szabadul fel, és a legendás Búsuló Juhász étterembe hívják, Burka Sándor bandájába. Külföldre is kijut, egy évig Jugoszláviában muzsikál. Hazatérve nagylemezen működik közre a Radics József vezette zenekarral. Lakhelyét a többi muzsikushoz hasonlóan nem adja fel, éjszaka inkább villamosozik végig a Váci úton Újpestre. Rigó Lajos álló, egyenes basszusokat fogott, olyan alapot adva a zenekarnak, amelyre a banda szépen fel tudta építeni az akkordokat. Stílusa tiszta, választékos és világos volt. A bőgőn az esztamot nem megütötte, mint ahogy az szokás a bőgősöknél, hanem megrántotta, egyéni érzésvilága két egyforma esztamot nem képezett.

A nagybőgő, más néven gordon vagy contrabass, a legmélyebb hangokat adó vonós hangszer. Hangjegyei basszuskulcsban jegyzettek, húrjai: É, Á, D, G. A cigányzenekarban feladata a ritmus és az alapbasszus képzése.

Rigó Lajos „Lotyi”

Rigó Lajos elvette Csömör Katalint, mely házasságból született: Lajos, Flórián, Irén, Antal és Zsuzsanna nevű gyermekük. Belőlük a Tütke becenévre hallgató Rigó Flórián vitte tovább a zenét, szintén bógóvel, tizenkét évesen szintén az Újpesti Zeneiskolában. A Tanoda téri Általános Iskola után felvételt nyert a Rajkó Együttesbe, de apja hirtelen halála miatt dolgozni állt, hogy édesanyját és testvéreit segítse. Horváth Ibolyával köt házasságot, melyből két gyermek, Zoltán és Melinda született. Muzsikál Újpest több vendéglőjében, huszonhárom évesen „Bimbó” Farkas József primással a Parlamentnél található Szófia étteremben. 2007-ben muzsikus barátaival megalakítja az Újpest Cigányzenekar névre hallgató együttest.

Rigó József „Gólya” brácsás és Rigó Gyula primás. Járóka Mária és Rigó Vilmos hegedűs házasságából nyolc gyermek született. Belőlük, a családi tradíciót követve, négy fiú a muzsikuspályát választotta. Vilmos, azaz Tyityu brácsás, János, azaz Cikom tercprimás, József, azaz Gólya brácsás, Gyula pedig hegedűsnek készült. Belőlük ketten, a két legfiatalabb vált országosan ismert zenésszé. Gólya primásnak indult, de végül a brácsát választotta. Jó fülét, ritmusérzékét szülei korán észrevették, hagyták is a brácsát, hadd legyen az, amit a gyerek akar. A legfontosabb, hogy szeresse, amit választ! Apja bevitte hát Pestre Magyar Imre kiöregedett brácsásához, hogy hallgassa meg a gyereket. Az öreg hiába mondta, hogy naponta hoznak ide ifjakat, és ő ehhez mennyire fáradt, és kicsit unja is már, Vilmos bácsi viszont nem tágított. – Bontsad csak ki, fiam, azt a hangszert! – intézkedett. Az öreg mester meghallgatta, és menten tanítványául fogadta a gyereket. Megvolt az erős alap, amelyre Gólya őstehetségként saját, egyedi stílust alakított ki. Játékát régies, tömör hangzás jellemezte. Ahogy mondják: nyitott fülű muzsikus volt, aki ráadásul egy különös hangszert használt. Az úgynevezett 37-es brácsát, ami tulajdonképpen hegedűméretnek felelt meg. Egy klasszikus zenekarban játszó, fatalnyi hölgynek, egyedi megrendelésre ké-

Rigó József „Gólya”

Rigó Gyula

szült a háborút megelőző időkben, Olaszországban. A kicsi mesterbrácsa kényelmes kezelhetőséget biztosított Gólyának, emellett megfelelően jó hangot adott. Fiatalon muzsikált együtt Bobe Gáspár Ernő primással, később Radics Józseffel. Számos kiváló zenekarban működött közre, dolgozott Pesten a Hány sörözőben, a Kulacs vendéglőben, Újpesten az Árpád kávéházban. Elvette még a Barakkból ismert gyermekkori szerelmét, Balázs Máriát, mely házasságból kilenc gyermek, egy fiú és nyolc lány született. Rigó József a Gólya becenevét egyébként nem a hosszú lábainak köszönhette, hanem később ragadt rá, a sok gyermekáldásra vonatkozólag akasztották rá a cigányok. Utolsó munkahelye a Budapest Körszálló volt.

A Nyár utca 18. számú házban, a Nyár és a Mária utca sarkán lakott a Rigó család. Utcafrontján a Horváth-féle kocsmával, közel a Szent József-tempломhoz, ahol Gólya testvéröccse, Gyula ministrált. Közben pedig a Ferenc József téri Fiú Iskolában végezte tanulmányait. Az újpesti cigányság kiemelkedő képességű primásává vált Rigó Gyula később kilógott a bohémságból, a muzsikusok éjszakai életéből. Újpesten egyedülként, klasszikus művészeti tanulmányok után vált cigányprimássá, minden kétséget kizáróan a legkiválóbb hegedűssé. Mancika néni, az Operaház nyugdíjas színművésznője vette pártfogásába a fiatal Gyulát, aki megismerkedésük után megtért Jehova Tanúi közösségébe. Édes, lelkéből fakadó stílust, briliáns hangszeres tudást, virtuóz művészetet tudhatott magáénak. Beteg kezének krónikus inhuvelygyulladását sem a vendégek, sem a művészkollégák nem érezték ki játékán. Érdekessége, hogy brácsásként is kiválóan játszott. A brácsán is használt technikai bravúrokat, ahol nemcsak az egyenes, tiszta hangokat húzta, hanem a hozzá illő akkord- és basszushangokat is. Kollégái kivétel nélkül mind elismerően nyilatkoztak róla. A cigányzenekarokban szokás, hogy a primásnak a szétosztandó pénzből két rész jár, azaz ha öt főből áll a banda, akkor hat részre osztják a pénzt, és kettőt abból a zenekarvezető kap. Rigó Gyula nem vett dupla részt, ahogy mondta: „Nincs dupla gyomra! A családot mindannyinknak el kell tartani!” Önzetlen segítőkészséggel foglalkozott minden hozzá forduló muzsikussal. Pedagógiájának alapjául is a szeretetet állította. Hitbéli meggyőződésében szilárd ember volt, nem tartotta és nem is volt számára fontos a földi javak harácsolása. Elmondható róla, hogy soha nem küzdött a képességeit megillető vendéglátó-ipari üzletekért. Ha hívták, akkor kötelességtudóan ment, de önmagáért egyszer sem törtetett.

A magyar származású, abban az időben Ausztriában élő Erzsébet asszonyal kötött házasságot. A Juszkó Ferenc vén testvér vezette gyülekezetnek felajánlotta József Attila utca 90. szám alatt található házának nagyszobáját Királyság Teremnek. Így a nyolcvanas évek elejétől az újpesti Jehova Tanúi itt folytathatták hitéleti tevékenységüket. Rigó Gyulának gyermeke nem született, szűkebb családjának a hitbéli testvéreit tartotta. Újpest legnagyobb és egyben legszerényebb cigányprimását 1992. január 24-én helyezték örök nyugalomra a Megyeri temetőben, ahol a szokástól eltérően nem cigányzenekar búcsúztat-ta, hanem felvételről saját hegedűjátékát hallgathatták a barátai.

Kriska György – Gánóczy Anita

Újpest és környékének természeti értékei

Budapesten az utóbbi évtizedekben végbement változások jelentős mértékben hatottak a főváros zöld területeire. A lakóépületek és ipari létesítmények újabb és újabb részeket hódítottak meg a városhatárban, aminek eredményeként egyre jobban eltávolították a betonrengetegbe zárt lakókat a fővárost körülvevő természetes élőhelyektől, az erdőktől, rétektől, tavaktól, patakoktól.

Ezért is különösen fontos, hogy a néhány mutatóban megmaradt természeti kincset megbecsüljük és megvédjük. Ebben a tevékenységben lényeges szerep jut az Újpesti Kulturális Központ keretén belül működő Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpontnak, amely a természetes élőhelyek bemutatásának és a környezettudatos szemléletformálásnak a legfontosabb helyi szervezete Újpesten.

A Homoktövis Természetvédelmi Terület

A *homoktövis* (*Hippophae rhamnoides*) az atlantikus tengerpartokon és nagyobb folyamok homokdűnéin őshonos cserje. A növény kétlaki, ami azt jelenti, hogy a porzós és a termős virágok külön növényen fejlődnek. Ezért mag kialakulására csak olyan helyeken számíthatunk, ahol a hím és a női egyedek is előfordulnak. Az apró, zöldes színű, szélbeporzású virágok márciusban jelennek meg a növényen, míg az élénk, narancssárga, bogyószerű termések szeptembertől borítják a hajtásokat.

A homoktövisnek egyetlen hazánkban élő rokona van, a *keskenylevelű ezüstfa* (*Elaeagnus angustifolia*). Ezt a növényt a köznapi életben tévesen olajfának is nevezik. A keleti mediterrán tájakról származó fát sokfelé ültetik az országban, Káposztásmegyér környékén is tömeges megjelenésű. Szürke leveleit, a homoktövishez hasonlóan, ezüstös csillagszőrök borítják, és a növény júniusban hozza illatos sárga virágait. A két rokon faj, az ezüstfa és a homoktövis, hasonlóan egymáshoz, főleg tavasszal, amikor az ezüstfa levelei nem érik el teljes méretüket. Az ezüstfa termései ezüstös színű

A homoktövis természetes példánya

bogyók, amelyek napsütés hatására kissé narancssárgásra színeződhetnek, de a homoktövis élénk narancssárga bogyóitól így is jól megkülönböztethetőek. A homoktövis bogyóit magas C-vitamin-tartalmuk és más előnyös tulajdonságaik miatt gyógyhatású készítmények előállítására is használják.

A homoktövis korábban több helyen is előfordult az országban, főleg a Szigetközben voltak nagyobb állományai. Napjainkban viszont már csak egyedül Újpesten élnek természetes populációi. A természetvédelmi területen jellegzetes homokpusztagyeppek találhatók, amelyeknek értékes védett növénye az *árványhaj* (*Stipa sp.*), amely nyár elején tömegesen borítja a homoktöviscserjék által szabadon hagyott részeket. Az élőhely nyílt és zárt gyepeiben gyakori a *farkaskutyatej* (*Euphorbia cyparissias*) nevű lágú szárú növény, amely egyetlen tápnövénye a *kutyatejszender* (*Celerio euphorbiae*) hernyójának. A nagyméretű, 10-12 cm-es díszes hernyó ősszel fúrja be magát a homokba, hogy bebábozódjon. A bábból tavasszal bújik elő a gyors röptű lepke. A száraz élőhely gazdag sáskapopulációjának ragadozója az *imádkozó sáska* (*Mantis religiosa*). Ez a falánk ragadozó a többi sáskát tizedeli. A duzzadt potrohú nőtények ősszel rakják le petecsomóikat a fűcsomók tövébe, tavasszal kelnek ki a hangya méretű utódok, amelyek szüleik életmódját folytatják. A területen él a védett *sisakos sáska* (*Tryxsalis nasuta*), amely alakjával és színével tökéletesen beleolvad környezetébe. Ez az egyenes szárnyú rovar jellegzetes fejformájáról kapta a nevét. A sajátos száraz, meleg mikroklimájú élőhely nagy részén előtűnik az alapkőzet, a folyami homok. Az élőhely jellegzetes növénytársulása a nyílt homokpusztagyep, amely zárt homokpusztagyeppekkel váltakozik. A lágú szárú növények közül itt is gyakori a farkaskutyatej és a fészkesvirágzatúak közé sorolt *mezei iringó* (*Eryngium campestre*), amelynek kitépett kóróját, a gömbformájú ördögszekeret gyakran hajtja át a területen az őszi szél. A terület értékes védett növénye volt a *csikófark* (*Ephedra distachya*). Ez a kicsiny, kb. 50 cm-es nyitvatermő cserje a homoktövishez hasonlóan kétlaki, a nőivarú növény nyáron hozza piros álbogyóit. A tisztás széli homoktöviscserjék mögött nyárfák, akácfák és erdei fenyők magasodnak. A terület gidres-gödörös arculatának kialakításában fontos szerepet játszottak a környék laktanyáiból idevezényelt katonák hadgyakorlatai, amelyek eredményeként még ma is lövészárkok szabdalják a tisztást, és itt-ott még néhány füstgránát maradványait is megtalálhatjuk. A homoktövis élőhelyét Dunakeszi irányában elhagyva egy a Farkas-erdőhöz hasonló jellegű lombos erdőbe érünk, amelyet néhány száz méter múlva a homokos talajon kialakult nyáras követ. A természetvédelmi terület keleti részét érintették az M0-s autópálya építéséhez kapcsolódó munkálatok. Az építkezés behatolt a természetvédelmi területre, és felszámolta azokat a parlagokat is, amelyek védőgyűrűt, egy úgynevezett pufferzónát alakítottak ki a védett terület körül. Az építkezés által közvetlenül érintett homoktövis-állományokat ugyan átültették, de a cserjék túlnyomó része az átültetést követően elpusztult. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) Bajor Zoltán vezetésével minden évben élőhely-kezelési akciókat szervez a természetvédelmi területen, ezeken nagy számban vesz részt a környék lakossága.

A káposztásmegyeri Farkas-erdő érdekes színfoltja egy kis homoktövis-állomány, amely a Homoktövis utcától csupán pár méterre található. Az állomány

csak hím egyedekből áll, ami arra utal, hogy valaha egy véletlenül idekerült magból fejlődött ki.

A káposztásmegyeri Homoktövis Általános Iskola udvara mögött is él egy kicsiny populáció, így a tanulóknak és tanáraiknak sem kell messzire menniük, hogy megtudják, milyen növényről kapta a nevét iskolájuk.

A káposztásmegyeri Farkas-erdő

A káposztásmegyeri lakótelep szomszédságában, a Megyeri út és a lakótelep mellett futó Farkas-erdő utca között terül el Káposztásmegyer legismertebb természeti értéke, a Farkas-erdő. A terület fás társulásai korábban teljesen leégtek, ezért a mai Farkas-erdő már az ember erdőtelepítő munkájának az eredménye. Az erdő a Szilas-patak mellett haladó Óceán-árok utcától a Káposztásmegyer II. lakótelepig húzódik északi irányban. Közelítsük meg az erdőt déli irányból, az Óceán-árok utca felől!

Az erdő szélén gazdag lágyszárú növényzetet találunk, amelyek közül az ernyős virágzatú növények dominálnak. Ilyen növény a tavasszal és nyár elején tömeges, apró fehér virágú *zamatatos turbolya* (*Anthriscus cerefolium*), amelynek levele megdörzsölve kellemes ánizsillatot áraszt. A növény zsenge leveleit majonézes saláták készítéséhez is felhasználhatjuk. A gyakori gyomnövények, a *pásztortáska* (*Capsella bursa-pastoris*), a *társóka* (*Thlaspi sp.*), a *vadrepce* (*Sinapis arvensis*) mellett előfordul a nyár elején virító nagy, sárga virágú *bakszakáll* (*Tragopogon sp.*), amely levirágzása után tenyérnyi bóbítát fejleszt. Ebben

Ősz a Farkas-erdőben

kicsiny „ejtőernyővel” rendelkező kaszattermések csoportosulnak, amelyeket a szél terjeszti mindenfelé. Az erdőbe vezető számos ösvény egyikén elindulva a fák lombosára alatt hamar eltűnnek a nagy fényigényű mezei virágok, és csak néhány, az árnyékot jobban tűrő lágyszárú képezi az aljnövényzetet. Az út mentén tavasszal és nyáron gyakori a szálanként megjelent, 1 méteresre is megnövő hagymaszagú *kányazsombor* (*Alliaria petiolata*). A növény a keresztesvirágúak családjába tartozik, ami apró fehér virágának jellegzetes szerkezetére utal. A virág takarólevelei, a csésze-, és szíromlevelek és a porzók kereszt alakban állnak, ami főleg akkor szembeötlő, ha felülről nézünk a virágra. A növény levele dörzsölésre hagymaszagú. Sokfelé közönséges még a száraz erdők jellegzetes növénye, a *ragadós galaj* (*Galium aparine*), amely a szárát borító apró tüskék miatt könnyen beleragad ruhánkba. Ahol nem záródik teljesen az erdő lombkoronasíntje, főleg a fekete bodzával tarkított részeken, ott tavasszal és nyár elején egy kis virágú szegfűféle, a *tyúkhúr*

(*Stellaria media*), és a már megismert zamatos turbolya alkot összefüggő gyepszönyeget, amelyet később különböző fűfélék váltanak fel. A lomberdős részekben tavasszal az aljzaton itt-ott kónya sárma (*Ornithogalum boucheanum*) virágzik. Ezt a hagymás, zöldes virágú liliomfélék kónya madártejnek is nevezik. A zöld virágú növények 20-30-as csoportjai impozáns látványt nyújtanak a fák közötti tisztásokon. A kónya sárma mellett az *ernyős madártej* (*Ornithogalum umbellatum*) fehér virágai is megjelennek áprilisban, májusban. A fák közül az egész Farkas-erdőben a *nyugati ostorfa* (*Celtis occidentalis*) a leggyakoribb. Ez a fa észak-amerikai eredetű, de ma már Magyarországon is sokfelé él elvadulva. Levelének széle fűrészkes, termése barnáspiros, vékony húsú. Az idősebb fák kérge szürke és mélyen barázdált. A nyugati ostorfa nagy tűrőképességű, ezért gyakran sorfának is ültetik. Újulata, az idős, nagy termetű fák árnyékában fejlődő ostorfa-csemeték az erdőben sokfelé szinte áthatolhatatlan cserjeszintet képeznek. Az erdő másik gyakori fafaja az *akác* (*Robinia pseudo-acacia*), amely a *zöld juharral* (*Acer negundo*) és a *korai juharral* (*Acer platanoides*) alkot elegyes erdőrészeket. A szurdokerdők jellemző fájával, a *hegyi juharral* (*Acer pseudoplatanus*), a *mezei juharral* (*Acer campestre*) és az észak-amerikai eredetű *lepényfával* (*Gleditsia triacanthos*) is több helyen találkozhatunk az erdőben. A Farkas-erdőben elszórtan terebélyes *csertőlgyek* (*Quercus cerris*) élnek, míg a bokorerdős részekben a *kocsányos tölgy* (*Quercus robur*) a gyakori.

A cserjeszintben itt-ott megjelenik az áprilisban, májusban virágzó *kétbibés galagonya* (*Crataegus laevigata*). Ez az üde, lomberdőkben élő növény ősszel hozza piros terméseit. A cserjeszint gyakran előforduló képviselője még a *fekete bodza* (*Sambucus nigra*) és a *zöld juhar*. A *zöld juhart* jellegzetes, 3-5 levélkéjű szárnyas leveleiről és ősszel az ágakról csomókban lecsüngő szárnyas termésekről ismerhetjük fel. A felismerést segíti még az is, hogy az ez évi hajtások élénkzöldek és fiatalon hamvasak.

Az erdőben északi irányban továbbhaladva, a sűrűbben záródó részekben az erdei talajt vastag avartakaró borítja. Itt a szerteszét heverő, korhadó fatörzsek és a dús avar gazdag talajlakó élővilág fennmaradását biztosítja. Ha közelebről megvizsgálunk egy aljzaton heverő fatörzset, számos rejtett életmódú lényt ismerhetünk meg. A törzsről lefejtett kéreg alatt rejtőzködnek az *ászkarakok* (*Isopoda*), a *szürke gömbászkák* (*Armadillidium vulgare*) és *érdes pinceászkák* (*Porcellio scaber*), amelyek a korhadó törzs anyagaival táplálkoznak. Ezek a pincebogárnak is nevezett rákok elszakadtak eredeti vízi élőhelyüktől és teljesen szárazföldi életmódra tértek át. A gilisztákkal együtt fontos szerepük van a humuszképződés folyamatában. A téli időszakban különösen gazdag a kéreg alatti világ. Ilyenkor nemcsak az állandóan itt élő állatok, *fonálférgesek*, *bogarak* és *bogárlárvák*, *százlábúak*, *ászkák* rejtőznek itt, hanem az erdei rovarok többsége is itt telet át. A *hétpettyes katica* (*Coccinella septempunctata*) mellett megtalálhatjuk a *fürkészdarazsot*, míg más helyeken a finom mintázatú *csipkésposloskák* (*Tingitidae* sp.) alkotnak 50-60-as csoportokat.

A Farkas-erdő területén többféle talajtípus fordul elő, amelyek erőteljesen meghatározzák, hogy milyen növénytársulások alakulhatnak ki rajtuk. A sűrű, lombos erdei részekre barna erdőtalaj jellemző. Ennek kialakításában létfontosságú szerepet töltenek be a talajlakó élőlények. A Farkas-erdő-

ben járva különösen ősszel gazdag a nedves avar talajlakó állatokban. Az avarból kirostálással gyűjthetők össze ezek az állatok. Gyakoriak közöttük az 1-2 mm-es *ugróvillások* (*Collembola*). Ezek az ősi rovarok a hasuk alá hajlított ugróvillával csapnak az aljzatra, így tudnak elrugaszkodni innen. Közönséges még a *barna százlábú* (*Lithobius forficatus*) és az *ezerlábúak* (*Chilognatha*) közé sorolt *vaspondró* (*Julidae* sp.), mely utóbbi, ha megzavarják, kellemetlen szagú váladékot választ ki magából. Előfordulnak még a kövér testű *lószúnyoglárva*k (*Tipula* sp.) és a kicsiny, néhány milliméteres *közönséges álskorpió* (*Cheiridium museorum*). Ez a kicsiny rovar a nálánál is apróbb ízeltlábúakra vadászik az avarban, a skorpióéhoz hasonló fogószervével. A skorpióktól való különbséget jelzi, hogy testvége nem végződik méregtüskés nyúlványban.

Az erdő szorgalmas takarítómunkásai a *hangyák*. Ezek az apró rovarok szinte állandóan úton vannak, hogy az erdő talajáról begyűjtsék a táplálékként hasznosítható szerves hulladékokat és lakhelyükre, a hangyabolyba szállítsák.

Mind az avar mélyebb rétegeit, mind a már régóta korhadó fatörzseket teljesen átszövik a fehér gombafonalak, amelyek az elhalt szerves anyagokat bontják le ásványi anyagokká. Nedves időben, főleg ősszel a felszín fölé emelkedő termőtesteket fejlesztenek, így mindenki számára láthatóvá válik jelenlétük. A fatuskókon ősszel gyakori a mérgező, *sárga kénvirággomba* (*Hypoholoma fasciculare*) és a *lepketapló* (*Trametes versicolor*), de a csapadékosabb, meleg őszi időben az ehető *molyhos tinóru* (*Xerocomus subtomentosus*) és a *nagy ózlábgomba* (*Macrolepiota procera*) is megjelenik az erdő déli részén. A különleges alakú *gyakori csillaggomba* (*Geastrum sessile*) is megjelenik itt-ott a nedves avaron.

Az erdőben északi irányban továbbhaladva kisebb erdeifenyvesek következnek. Itt a sűrűn elhelyezkedő *erdeifenyők* (*Pinus sylvestris*) és *fekete-fenyők* (*Pinus nigra*) egész évben csak kevés fényt engednek az aljzatra, ezért a fenyvesek lágyszárú- és cserjeszintje is szinte teljesen hiányzik. Nemcsak a fényhiány, hanem a vastag tűlevéltakaró is gátat szab a lágyszárú növények megtelepedésének. A fenyőkről folyamatosan hulló tűlevél lebontását a benne felhalmozódó gyanta akadályozza meg. Az őszi csapadékos időben viszont számos kalaposgomba termőteste jelenik meg a fák között, amelyek sokszor tömeges megjelenésűek. Ezek a gyakran igen esztétikus megjelenésű gombák föld alatti gombafonalaikkal kapcsolatban állnak a fenyőfák gyökérzetével. A kapcsolat révén a gomba és a fenyő számára is előnyös együttélés alakul ki, amely során a gomba segít a fenyőnek felvenni a tápsókat a talajból, amiért cserébe a gomba szerves anyagokhoz jut a fenyőtől. Az ilyen, mindkét fél számára előnyös kapcsolatot szimbiózisnak nevezzük. Eltávolodva a Káposztásmegyér I. lakótelep utolsó házaitól, az erdő képe megváltozik. Mind gyakrabban előtűnik az erdőtalaj alól az alapkőzet, a dunai homok és kavics. Ennek megfelelően a növényzet is jellegzetesen átalakul. Az erős napsütésnek kitett domboldalakon szárazságtűrő gyepek jelennek meg, amelyekben a virágzási idejüknek megfelelően mindig más és más növényfajok díszlenek. Már kora tavasszal megjelennek a *farkas kutyatej* (*Euphorbia cyparissias*) vékony levelű hajtásai. A területen megtalálható még a *pusztai kutyatej* (*Euphorbia seguieriana*) is. A kutyatej elvirágzása után *homoki pim-*

pók (*Potentilla arenaria*) százaitól sárgállik a domboldal. A Farkas-erdőben ilyenkor egyedül itt található meg a védett *árvalányhaj* (*Stipa* sp.). Később fészkes virágzatú, lila színű *imolák* (*Centaurea* sp.) bontogatják szirmaikat, hogy szeptember végéig díszítsék a tisztást. A homokos részeken gyakori a *nyúlárnyék* (*Asparagus officinalis*). Ennek a növénynek ágszerű levelei vannak, és fiatal hajtásai édes ízűek. Termesztett változata a közismert spárga. Ha közelebről megvizsgáljuk az elágazó növényt, szinte mindig megtaláljuk rajta a *spárgabogarakat* (*Crioceris asparagi*). Ezek a bogarak csak a nyúlárnyék hajtásait fogyasztják. A díszes mintázatú bogarak érdekessége, hogy szinte mindegyiküknek más és más a mintázata. Ősszel gyakori a mácsonya-félékhez sorolt *vajszerű ördög szem* (*Scabiosa ochroleuca*) és a sárga virágú *párlófű* (*Agrimonia* sp.), amelyek a száraz gyepek jellegzetes növényei. A kis tisztások szélén sokkal változatosabb cserjeállománnyal találkozhatunk, mint az erdő más részein. Megtaláljuk itt az illatos, fehér virágú, *közönséges fagyalt* (*Ligustrum vulgare*), amely ősszel érleli mérgező, fekete termését, és a piros bogyós *sóskaborbolyát* (*Berberis vulgaris*). Itt-ott előtűnik a *csíkos kecskerágó* (*Euonymus europaeus*), amelyet különleges, piros és narancssárga színű termése miatt díszcserjeként is ültetnek.

A homokos tisztások szélén és a kicsiny völgyekben a fenyvesek mellett a homoktalajt is kedvelő *fehér-* (*Populus alba*) és *szürkenyár* (*Populus canescens*) a gyakori. Ezek az egyedek a két faj szárazságtűrő csoportjába (ökotípus) tartoznak, hiszen a nedvességkedvelők az árterek gyakori növényei. A Farkas-erdő homokos részein messzire nyúló gyökérsarjaival terjeszkedik, ezért ezeken a részeken a kisebb méretű, bokorszerű példányai is gyakoriak.

Nem sokkal a Káposztásmegyér II. lakótelep előtt a Homoktővis utca átszeli a Farkas-erdőt. Az út túloldalán a Megyeri útig folytatódik a lomberdő gazdag lágyszárú- és cserjeszinttel. A lágyszárú növények közül a tavaszi erdő díszé a *soktérdű salamonpecsét* (*Polygonatum odoratum*), de a szemölcs ellen használatos *vérehulló fecskefű* (*Chelidonium majus*) is sokfelé megjelenik. A Homoktővis utcát keresztezve egy szélesebb ösvényhez érünk, amely az erdőbe vezet. Itt egy vassorompó zárja el az utat a gépkocsik előtt. Ahol az aszfaltút megszakította az erdő folytonosságát, ott az útszélen agresszíven terjeszkedik a *parlagfű* (*Ambrosia artemisiifolia*).

Vizes élőhely a Farkas-erdő mellett

A vízi és vízparti életközösségek, a lápok és a mocsarak a természetes társulások legértékesebb tagjai, mert a kedvező vízellátottság nagyon sok növény és állat számára biztosít megfelelő létfeltételeket. A kedvező körülmények hatására bontakozhat ki az élővilág csodálatos sokszínűsége. Ebben a sokszínű kavalkádban a nedvességkedvelő, dús vegetáció minden egyes élőlényre fontos részét képezi az életközösségnek, amelynek fennmaradásához minden itt élő hozzájárul. Újpest lápos, mocsaras vidékei az alacsonyabb fekvésű területeken alakultak ki. Ezek közül az egyik legnagyobb kiterjedésű a Farkas-erdő és a Megyeri út között elterülő lágvilág, amelyet a Farkas-erdőtől és a Megyeri úttól egy magasabban fekvő parlag választ el.

A területen fellelhető kisebb-nagyobb vízmedencéket már távolról jelzik a nagy vízigényű lágyszárú növények, mint például a tavasszal virító *mocsári kutya-tej* (*Euphorbia palustris*), amely csillogó nektárjával csalogatja a beporzásában részt vevő rovarokat. Nyár végétől virágzik az *őszi vérfű* (*Sanguisorba officinalis*), amelynek fejecskeszerű vöröses virágzatai szép díszei a dús növénytakarónak. Élénk virágszínével tűnik ki a zöld sűrűből a bordó

Vizes élőhely a Farkas-erdő mellett

virágú *réti fűzény* (*Lythrum salicaria*) és a nádszálakra csavarodó fehér virágú *sövényszulák* (*Calystegia sepium*). A part menti magaskórósok degradációt jelző növénye, a *kanadai aranyessző* (*Erigeron canadensis*) és a *sédkender* (*Eupatorium cannabinum*) is mindenfelé előfordul. Ezek a fészkes virágzatú növények ősszel szórják szét repítőszőrös kaszatterméseiket.

A vízpart felé közeledve különböző sásfajokkal találkozunk, amelyek közül messze kiemelkedik a nagyobb zombékókat alkotó *télisás* (*Cladium mariscus*). A *nád* (*Phragmites australis*) mellett magasodik a *bodnározó gyékény* (*Typha latifolia*), köznapi nevén a buzogány, amelynek apró terméseit az őszi szél terjeszti szerteszét. A vízpartok buja növényzetének árnyékában kicsiny vízfoltok rejtőznek, ottthont adva a vízi állatok nyüzsgő seregének. Itt élnek a *csípőszúnyog* (*Culex sp.*, *Anopheles sp.*) lárvái, amelyek táplálkozásukkor apró lebegő élőlényeket szűrnék ki a vízből. Légzésükkor a vízfelszínre emelkednek, hogy a légkörből vegyék fel az éltető oxigént. A gyors mozgású bábból a felszínen bújjik elő az embernek oly sok bosszúságot okozó csípőszúnyog. Azokon az élőhelyeken, ahol a kis vízmedencék csak ritkán száradnak ki, és az ember sem hord beléjük szemetet, ott nemcsak a tág tűrésű szúnyoglárvák telepsznek meg, hanem olyan rovarlárvák is, amelyek ádáz ellenségei a csípőszúnyoglárváknak. Ilyenek például a ragadozó *csíkbogár* (*Dytiscus sp.*) lárvái. A kifejlett csíkbogár is ragadozó, de ez a 3 cm-es rovar már nagyobb termetű állatokra jelent veszélyt. A Farkas-erdő melletti tavacskák érdekes színfoltja a vízfelszínen és a víz alatt cikázó *keringőbogár* (*Gyrinus sp.*). Ez az 5-6 mm-es fényes testű rovar főleg vízbe pottyant szárazföldi ízeltlábúakra vadászik.

Az élőhely másik különlegessége a *pajzscsiga* (*Acroloxus lacustris*), amelynek érdekessége, hogy a háza nem tekeredik fel, mint a csigáké általában, hanem pajzsszerűen borítja az állat testét. A pajzscsiga a növényeken legelészi a moszatbevonatot, a hasonló életmódot folytató *nagy tányércsigához* (*Planorbarius corneus*), *élescsigához* (*Planorbis planorbis*) és a *közönséges vízcsigához* (*Bithynia tentaculata*) hasonlóan. A védett *óriás szitakötő* (*Anax imperator*) lárvái is megtalálhatók a vízben, ahol a szúnyoglárvákat tizedelik.

A mocsaras terület szélén a fás növények közül a fűzek alkotnak ligeteket. A fűzfák barka virágzatai kora tavasszal jelennek meg, és az ekkor még lomb nélküli fák között lengedező szél porozza be őket. Később megjelennek a szűr-

készöld levelek, amelyek sűrű lombkoronát alakítanak ki. Tavasszal találunk rá a fűzfák levelei között a *fűzfa-tajtékoskabóca* (*Lepyronia coleoptrata*) habfészkeire. Ha vesszük a bátorságot és közelebről is megvizsgálunk egy köpethez hasonló, egyes helyeken kakukknyálnak is nevezett habfészket, megtalálhatjuk benne a kicsiny tajtékoskabóca-lárvékat. Ezek kifejlődésük után hagyják el az anyjuk által lerakott fészket.

Az élőhely szélén futó ösvényen tovahaladva kisebb-nagyobb nádasok mellett vezet el utunk. A nádasok mérete egyre növekszik, és maximumukat ott éri el, ahol a lápvilág a Farkas-erdő közvetlen szomszédjává válik. Ez a vadregényes rész biztosítja a magasabb rendű élet számára a legmegfelelőbb körülményeket. Tavasszal tömegesek a nász alkalmából megjelenő *zöld levelibékák* (*Hyla arborea*), amelyek a nádszálakon gyülekeznek a fajfenntartás hívó szavára. A tavaszi estéken pedig a pocsolyákban lapuló, hím *vöröshasú unkák* (*Bombina bombina*) tömegei hallatják kísérteties nősténycsalogató hangjukat. Ezek a kétéltűek élénk színű hasoldalukról kapták nevüket, amellyel támadóikat igyekeznek elriasztani a mérgező bőrváladékú békák. A zöld levelibékák és az unkák a gyorsan felmelegedő sekély vízbe rakják le petéiket. Az ebből kikelő ebihalak átváltozásával fejlődik ki a már szárazföldön is életképes béka.

Ezen a területen rejtőzik a *mocsári teknős* (*Emys orbicularis*) is, amely alkalmas helyet talált itt a megtelepedésre. Sajnos ezt a vidéket veszélyezteteti leginkább a bozótégetés réme. Az előző évről megmaradt, száraz növényi részekkel borított táj szinte mágnesként vonzza a gyűjtögetőket. A láng martalékvá válik az itt még tömeges, védett *éti csiga* (*Helix pomatia*), de a tűz áldozatai lesznek a nádszálakon kapaszkodó levelibékák is, és a vöröshasú unkák. A tavacskába bemosódó hamu lúgossá alakítja a víz kémhatását, a vízben lakó érzékenyebb szervezetek pusztulásához vezet. Talán ez is hozzájárult egy különleges életmódú élőlény, a *búvárpók* (*Argyroneta aquatica*) megritkulásához az utóbbi időben. A búvárpók, ismertebb nevén vízipók-csodapók az egyetlen pókfaj, amely meghódította a víz alatti birodalmat. Testét finom szőrbunda borítja, amelyen jól megtapad a levegőből kialakuló ezüstös légnadrág, amely víz alatti légzőszervként működik. A ragadozó búvárpók vízi ízeltlábúakkal táplálkozik, amelyeket a víz alatt felépített levegőraktárában, a búvárharangban fogyaszt el. A búvárpók ősszel elhagyja a vizet, és a part közelében telet át üres csigaházakban. Legközelebb csak tavasszal jön elő, hogy újra meghódítsa víz alatti birodalmát.

Ártéri erdők a Duna mentén

Újpesten két ártéri erdőrészletet találunk, amely még megőrizte természetes állapotát. Az egyik élőhely a Palotai-szigeten az Északi összekötő hídtól az Észak-pesti Szennyvíztisztítóig tart, míg a másik a szennyvíztisztítótól húzódik a Cérnagyár közelében található Rév utcáig. Az újpesti emberek kedvelt kirándulóhelyét, a Palotai-szigetet legegyszerűbben az Északi összekötő hídról letérve közelíthetjük meg. A kavicsos parton északi irányban elindulva hamar szemünk elé kerül egy kissé mélyebben fekvő terület, amelyet az év nagy részében sekély állóvíz borít. A víz nemcsak a sziget békáinak kedvelt tartózkodási helye,

hanem nyáron több szitakötő-nemzedék megjelenését is lehetővé teszi. Továbbhaladva elérjük az ártéri fűz-nyár ligeterdőt. Haladjunk tovább közvetlenül a Duna partján. Alacsony vízállás esetén a folyómeder hosszú idejű vízborítás után szabaddá váló hordalékan többségében egyéves növényfajok alkotnak pionír növényzetet. Gyakori domináns fajai a különféle káka- és szittyófélék. Ezek az élőhelyek a vegetációs időszak jelentős részében vízborítás alatt állnak, ezért a rövid tenyészidőszak miatt a gyors életciklusú, egyéves növények megtelepedésére van mód. A talajt érő gyakori vízáramlás kimossa a szerves anyagokat és a növényi tápanyagokat innen, ezért dús gyomnövényzet ezeken a helyeken nem tud kialakulni.

A part mentén alakulnak ki a cserje magasságú ligeterdő-társulások is, amelyek fás növényeit túlnyomórészt fűzfajok alkotják. Ezek a folyóvíz által lerakott hordalékon fejlődnek, amely legtöbbször kavics, durva homok, finom homok, iszap, illetve ezeknek különböző arányú keveréke. Ezek a termőhelyek évente több hónapon át is víz alá kerülhetnek, de aszályosabb években az elárasztás el is maradhat. A bokorfüzesek cserjeszintje 1,7–5–7 m magas. Benne többnyire fűzfajok, úgymint a fehér fűz (*Salix alba*), a csigolyafűz (*Salix purpurea*), mandulalevelű fűz (*Salix triandra*) a gyakoriak, de a fekete nyár (*Populus nigra*) is megjelenhet. A gypeszintben nagy szerepet játszanak az egyéves, a zavarást jól tűrő, úgynevezett ruderalis növényfajok, mint amilyenek a disznóparéjfélék (*Amaranthus* sp.), a fényes laboda (*Atriplex acuminata*), a libatopfélék (*Chenopodium* sp.), valamint a mocsári gyomok. A gyomnövények közül a szelíd (*Polygonum mite*), a keskenylevelű (*Polygonum minus*) és a borsos keserűfű (*Polygonum hydropiper*) a gyakori. A subás farkasfog (*Bidens tripartita*) is mindenfelé közönséges. Ez a fészkes virágzatú növény a nevét farkasfoghoz hasonlított termésének köszönheti, amely minduntalan beleakad az erre kirándulók ruhájába. A Duna menti bokorfüzesek természetvédelmi szempontból kevésbé jelentősek, mert kevés védett növény számára adnak otthont. Ugyanakkor a folyók tájképi jellegének kialakításában és a folyópart természetes állapotának megőrzésében nélkülözhetetlen a szerepük, ezért fontos a fennmaradásuk. A bokorfüzesek degradációjának, pusztulásának leggyakoribb oka a csapadékhiány miatt kialakuló, tartósan alacsony vízállás és az ember természetátalakító tevékenységével kapcsolatos folyószabályozás és talajvízszint-csökkenés. Ezek a cserjeszint részleges kiszáradását és agresszíven terjedő gyomnövények elburjánzását eredményezik. Ilyenkor jelenik meg tömegesen az ártereken a parlagnő (*Ambrosia artemisiifolia*), a kanadai aranyvessző (*Erigeron canadensis*), a seprence (*Stenactis annua*) és az szerbtövös (*Xanthium* sp.).

A bokorfüzeseken áthaladva jutunk el a Duna alacsony árterén kialakuló fűz- és nyárligetekhez. Ezek az élőhelyek évente néhány hónapig kerülnek víz alá, de alacsony vízjárású években elmaradhat az elárasztás. A fűz- és nyárligetek lombkoronaszintje 25–30 m, és záródása az 50–80%-ot is elérheti. A felső lombkoronaszintben a fehér fűz (*Salix alba*), a törékeny fűz (*Salix fragilis*), a fehér (*Populus alba*) és fekete nyár jelenik meg. Az alsó lombkoronaszintben a zöld juhar (*Acer negundo*) tömeges. Az erdőnek ezen a részén a cserjeszintet főleg a hamvas szeder (*Rubus caesius*) áthatolhatatlan bozótjai képezik, amelyek a nyirkos erdőket jellemzik az egész országban, különösen a folyók

és patakok árterein. Az aljnövényzetben gazdag lágy szárú növényzettel találkozunk. Egyes területeken tavasszal tömegesen virít a *salátaboglárka* (*Ficaria verna*), amelynek levelei salátaként fogyaszthatók. A különböző sásfajok (*Carex* sp.) mellett a mocsári növények gyakoriak, mint a *mocsári galaj* (*Galium palustre*), a *mocsári nefelejcs* (*Myosotis palustris*), valamint a *nád* (*Phragmites australis*), amely a kicsiny tisztások szélein alkot összefüggő állományokat. A fák alatt sokfelé előfordul a *kisvirágú nebánsvirág* (*Impatiens parviflora*), amely közép-ázsiai eredetű, degradációt jelző faj. Ezekben a növényeken, de az aljnövényzetben máshol is gyakran szemünk elé kerül a *márványozott csiga* (*Arianta arbustorum*), amely a Duna mentén mindenfelé közönséges, de máshol ritkának számító faj. Az aljnövényzetben tömeges még a *nagy csalán* (*Urtica dioica*), a laza talajú gyomtársulásokban gyakori *piros árvacsalán* (*Lamium purpureum*), de a fatörzseken felfutó *borostyán* (*Hedera helix*) is terjeszkedik itt-ott a gypszintben. Az erdő alacsonyabban fekvő területein az áradások után is visszamarad a víz, amely alkalmas helye az alacsonyabb rendű vízi állatok megjelenésének. A pocsolyákban sajnos igen gyakoriak a csípőszúnyogok lárvái is, amelyek főként a nedves nyári időszakokban „éreztetik” tömeges jelenlétüket az erre járóval.

Hazánkban a fűz- és nyárligeteknek ma már alig akad természetközeli állománya. Ez elsősorban annak tudható be, hogy az őshonos fák kivágása után ezeket a területeket nemes nyárrakkal és nemes füzekkel ültették be. Az őshonos fajok kipusztításával az élőhely elvesztette természetes állapotát, az itt előforduló élővilág összetétele is jelentősen megváltozott. Ezért is állíthatjuk, hogy nem túlságosan nagy kiterjedése ellenére is a zsúfolt Váci úttól szinte néhány méterre húzódó ártéri erdő értékes zöld szigete Újpestnek. Ez a hely nemcsak az itt élő gazdag növény- és állatvilágnak ad menedéket, hanem az év minden szakában gazdag terepi programlehetőségeket kínál a füstös és zajos fővárosból egy kis időre kiszakadni vágyó embereknek is.

A Palotai-sziget északi csücske

E számunk szerzői

- Babits Mihály** (1883–1941)
- Banga Ferenc** (1947) – grafikus, Budapest
- Berda József** (1902–1966)
- Bertalan Tivadar** (1930) – festő, grafikus, író, díszlettervező, Budapest
- Bíró József** (1951) – költő, performer, Budapest
- Boga Bálint** (1938) – orvos, költő, Budapest
- Derce Tamás** (1949) – jogász, történész, Budapest
- Derkovits Gyula** (1894–1934)
- Fericsán Kálmán** (1945) – tanár, Budapest
- Gánóczy Anita** (1977) – környezetvédelmi előadó, Budapest
- Gloviczki Zoltán** (1968) – tanár, klasszika filológus, Budapest
- Gyéánt László** (1935) – festő, grafikus, Budapest
- Györe Balázs** (1951) – író, Budapest
- Hétvári Andrea** (1975) – költő, író, könyvtáros-tanár, Budapest
- Dr. Hollósi Antal** (1946) – orvos igazgató, Budapest
- Iványiné Konrád Gizella** (1949–2010) – építómérnök
- Jámbor Pál** (1821–1897) – költő és író
- Jókai Mór** (1825–1904)
- Jolsvai András** (1953) – szerkesztő, író, újságíró, Budapest
- Jozefka Antal** (1935) – festőművész, Budapest
- Kaffka Margit** (1880–1918)
- Kadlecovits Géza** (1939) – helytörténet kutató, Budapest
- Gróf Károlyi László** (1931) – Fót
- Kassák Lajos** (1887–1967)
- Kovács Ivánné** (1942) – gyógypedagógus, Budapest
- Köpöczi Rózsa** (1955) – művészettörténész, Vác
- Kriska György** (1964) – biológus, egyetemi adjunktus, Budapest
- Krizsán Sándor** (1977) – múzeumi gyűjteménykezelő, Budapest
- Krúdy Gyula** (1878–1933)
- Láng Ernesztin** (1941) – képzőművész, Budapest
- Lebstück Mária** (1830, Zágráb 1892, Újpest) – huszár főhadnagy
- Miletics Iván** (1929) – nyugdíjas orvos, Budapest
- Molnár István Gábor** (1974) – operatőr, helytörténeti kutató, Budapest
- Móricz Zsigmond** (1879–1942)
- Németh Péter Mikola** (1953) – költő, esszéíró, szerkesztő, Vámosmikola/Vác
- M. Orbán András** (1988) – újságíró, Budapest
- Rigó György** (1967) – zenész, Budapest
- Rojkó Annamária** (1962) – újságíró, szerkesztő, Budapest
- Schrammel Imre** (1933) – iparművész, keramikus, Budapest
- T. Selman Ilona** (1938) – nyugdíjas könyvelő, akvarellfestő, Budapest
- Sipos Lajos** (1939) – irodalomtörténész, professor emeritus, Budapest
- Somos András** (1939) – ügyvéd, Budapest
- Somos Zsuzsa** (1941) – képzőművész, Budapest
- Szabados István** (1933) – festő- és grafikusművész, Budapest
- Szerényi Antalné** (1919–2011) – tanár, helytörténész
- Szerényi Mária** (1945) – tanár, Budapest
- Szöllősy Marianne** (1957) – helytörténész, Budapest
- Szónyi István** (1894–1960)
- Szónyi Zsuzsa** (1924) – író, Budapest
- Szörényi László** (1945) – irodalomtörténész, kritikus, Budapest
- Szunyogh András** (1946) – grafikusművész, Budapest
- Tóth László** (1932) – nyugdíjas mérnök, akvarellfestő, Budapest
- Tóth Péter** (1971) – mérnök, akvarellfestő, Budapest
- Triznya Máttyás** (1922–1991) festő, díszlettervező, látványtervező, operatőr
- Urbán László** (1950) – pártfogó, irodalomtörténész, Érd
- Valachi Anna** (1948) – irodalomtörténész, Budapest
- Várhidi Pál** (1931) – egykori labdarúgó, edző, Budapest
- Vas István** (1910–1991)
- Vasadi Péter** (1926) – író, költő, esszéista, Budapest
- Verrasztó Gábor** (1964) – író, újságíró, Budapest
- Wintermantel Zsolt** (1972) – közlekedésmérnök, közzgazdász, Újpest polgármestere, Budapest
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

Újpest

„Nemcsak élni jó itt, hanem idelátogatni is érdemes. Egy legendás város és közösség várja Önöket.” *(Wintermantel Zsolt)*

„Szerencsésnek érezheti magát az az ember, aki itt született, és úgy döntött, hogy itt éli le az életét. A nagyarányú iparosodás, sok gyár, üzem és az ezzel együtt járó zaj és füst ellenére az újpestiek úgy tartják, hogy szép és lakható városuk.” *(Kadlecovits Géza)*

„Berda József életét és alakját anekdoták sora kísérte. A kortársak szerint »kivert kutyák testvére« volt ő, a csókák, a meggyvágómadarak, a gombák, a galagonyák, a szamócák, a péklegények, a püspökök, a dudacsöcsű kocsmárosnék, a visító kismalacok, az esőn gőzölgő lovak, az utcalányok testvére...” *(Sipos Lajos)*

„Gyermekkoromban Fót és Újpest összetartozott, egy terület volt, már csak azért is, mert az egybefüggő földterület apámé volt. Nagyon sokat jártunk Újpestre több okból is. Káposztásmegyeren volt a tehenészet, októberben és novemberben a palotai erdőben gyűltek össze a falkák a nagy rókadászatokra.” *(Gróf Károlyi László)*

„Újpest fejlődéstörténetében nagy szerepet kapott hazánk első nagyvárosi kötött pályás közlekedési eszköze, a lóvasút. Három évtizeden át ívelő »karrierje« a kortársak számára kezdetben áldás volt, de a mind intenzívebbé váló technikai fejlődés rövid idő alatt túlhaladt rajta.” *(Krizsán Sándor)*

„Aschnertől a klubirányítás sem állt távol, hiszen a gyár dolgozói számára 1911-ben megalapította az Ampère (a későbbi Tungsram) Sportegyesületet. Az Újpesti Torna Egyletnél 1895 óta látta el a titkári feladatokat, de az első komoly szerepet a labdarúgó-stadion építése kapcsán vállalta magára.” *(Rojkó Annamária)*

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóiratot támogatói:

Nemzeti Kulturális Alap

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA